

ΑΘΑΝΑΣ. Δ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ ἐν Κορίνθῳ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Διὰ τὴν τετάρτην τάξιν τῶν Γυμνασίων

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν διαγωνισμὸν τοῦ 1927
τῶν διδακτικῶν βιβλίων.

Τιμᾶται μετὰ βιβλιοσήμου δρχ. 21.55

Ἄξια βιβλιοσήμου μετὰ προσθέτου δρχ. 10

Πραῖξις Ἐκπ. Συμβουλίου 177. 1918/27

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ "ΑΘΗΝΑ.

Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ & ΣΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ, ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6

1927

Ἐν Ἀθήναις τῇ 19 Ἀυγούστου 1925

Πρωτ. 1283
Ἄριθ.
Διεκ. 1592

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἡ Ἱερὰ σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς

τὸν κ. Ἀθανάσιον Παπαχριστόπουλον

Καθηγητὴν τῶν Θερησκευτικῶν τοῦ ἐν Κορίνθῳ Γυμνασίου.

Λαβόντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπὸ 9 τρέχοντος μηνὸς καὶ ἔτους αἴτησιν ὑμῶν, περὶ ἐγκρίσεως τοῦ ὑποβληθέντος τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ βιβλίου ὑμῶν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία» πρὸς χρῆσιν τῆς Δ' τάξεως τῶν Γυμνασίων, ἐ γ κ ρ ί ν ο -
μ ε ν αὐτό.

Ὁ Πρόεδρος

ὁ Ἀθηνῶν ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Ὁ Β' Γραμματεὺς

Σπυρίδων Ἀλιβιζάτος Ἱεροδιάκ.

ΑΘΑΝΑΣ. Δ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ ἐν Κορίνθῳ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Διὰ τὴν τετάρτην τάξιν τῶν Γυμνασίων

Ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν διαγωνισμόν τοῦ 1927
τῶν διδακτικῶν βιβλίων.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ "ΑΘΗΝΑ"
Α. Ι. ΡΑΛΛΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ, ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ 6

1927

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγ-
γραφέως.

1994
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΒΟΗΘΗΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Α ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τούτου ἄνθρωπον
Ἰησοῦν Χριστό
ρι)κὴν Ἐκκλησίαν
οἰοῦν ἡμῶν Ἰη

Πάντες
σαντες καὶ
τοῦ κόσμου
ἐκκλησία, ἴδε
καὶ διὰ τῶν

σταται μέχρι σήμερα ὡς ζῶν ὄργανισμός. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἐξετάζει τὰς διαφορὰς ἐκδηλώσεις καὶ φάσεις τοῦ βίου τῆς χρι)κῆς ἐκκλησίας· παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὰς μορφὰς τοῦ βίου τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερα καὶ κρίνει αὐτάς. Ἐπειδὴ δὲ ὡς χριστιανοὶ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ γνωρίζωμεν τὸν βίον καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας διὰ μέσον τῶν αἰῶνων, διὰ τοῦτο ἐνκόλως ἐννοεῖ πᾶς τις ποίαν μεγάλην ἀξίαν ἔχει ἡ σπουδὴ καὶ μελέτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ἐπειδὴ δὲ ἱστορικά τινα γεγονότα μεγάλως ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ βίου τῆς ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο τὰ γεγονότα ἐκεῖνα ἐθεωρήθησαν ὡς ἀφειρητὰ ἐποχῶν, εἰς ἃς διήρθεσαν οἱ ἱστορικοὶ τὴν ὕλην τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία διαιρεῖται εἰς τὰς ἑξῆς περιόδους. Α' περίοδον (1—313) ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Β' περίοδον (313—867) ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος τῶν ἐκκλησιῶν. Γ' περίοδον (867—1453) ἀπὸ τοῦ σχίσματος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως, καὶ Δ' περίοδον (1453—1827) ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως μέχρι σήμερα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

(1—313).

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ ΠΡΟ
ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

1. Θρησκευτική κατάσταση τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ἔλευσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ἱστορικὸν γεγονός τὰ μάλιστα ἐπιδραῶσαν ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Τὸ γεγονός τοῦτο διήρθεσε τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς δύο μεγάλας ἐποχάς, εἰς τὴν ἐποχὴν τὴν προχριστιανικὴν καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν. Διὰ τὴν κατανουηθῆ ὅμως τὸ μέγεθος τῆς μεταβολῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέφευρεν ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὰς οἰκογενειακὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν δι' ὀλίγων ποία ἦτο ἡ κατάσταση τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεφανίσθη ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ ἀρχαία κοινωνία εὑρίσκετο εἰς ἀθλίαν ἠθικὴν κατάστασιν. Ἡ ἠθικὴ αὕτη κατάπτωσις ἦτο ἀποτέλεσμα πολλῶν καὶ ποικίλων αἰτίων· τούτων δὲ σπουδαιότερα ἦσαν· τὸ κλονισθὲν κῦρος τῶν ἀρχαίων θρησκευτῶν. Αἱ ἀρχαῖαι θρησκείαι ἔπαυσαν πλέον νὰ ἐξασκοῦν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς κοινωνίας, οἱ ἄνθρωποι ἐνήργουν εἰς τὸν βίον των ἀσχέτως πρὸς πᾶσαν θρησκευτικὴν ἐξάρτησιν· τὰ δὲ ἐγκλήματα ἦσαν εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν. Ἡ κοινωνία ἦτο πλήρης ἐγκλημάτων καὶ κακουργημάτων.

των· αἱ παρανομίαι ἦσαν τοσαῦται, ὅστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπέλθῃ θεραπεία· ὑφίστατο ἀγὼν καὶ ἀμίλλα πρὸς τὸ διαπράττειν κακουργήματα· ἡ ἔσπῃ καὶ ἡ τάσις πρὸς τὸ ἐγκληματεῖν καθ' ἑκάστην ἀπέβαινε μεγαλυτέρα, ἢ δὲ διαφθορὰ καὶ ἀκολασία ηὔξανον. Τὸ κακὸν ἐπεκράτει δημοσίᾳ οἱ δὲ νόμοι κατεπατοῦντο ἀσυστόλως· ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία καὶ προσωπικότης ἦσαν ἰδέαι ἄγνωστοι, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖται διὰ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν δούλων παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ. Ἐν Ἀτικῇ ἐπὶ 500 χιλιάδων κατοίκων αὐτῆς αἱ 400 χιλ. ἦσαν δούλοι. Ἐν Ρώμῃ ἐπὶ ἑνὸς ἑκατομμυρίου κατοίκων αὐτῆς οἱ ἡμίσεις ἦσαν δούλοι. Ὁ οἰκογενειακὸς βίος δὲν ὑφίστατο, διότι ἡ γυνὴ θεωρουμένη ὡς πρᾶγμα, δὲν εἶχε τὴν πρέπουσαν θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔζων εἰμὴ διὰ νὰ γελῶσι, νὰ παίζωσι, νὰ διασκεδάζωσι καὶ νὰ ἀκολασταίνωσι, ὡς ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ. Ἡ τοιαύτη ἠθικὴ κατάστασις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς καταπτώσεως τῆς ἰδέας τῆς θεότητος. Οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς ἦσαν ἄνθρωποι ἰδανικοὶ, σκεπτόμενοι καὶ πρᾶττοντες καθ' ἄνθρωπον. Ἦσαν θεοὶ φέροντες ὅλας τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας τῶν ἀνθρώπων. Οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας θρέσκονται νὰ τιμῶνται καὶ ἐξιλεῶνται διὰ τῆς προσφορᾶς δώρων καὶ θυσιῶν ὡς οἱ ἄνθρωποι.

2. Ἠθικὴ κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος.

Οἱ θεοὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας δὲν φροντίζουσι περὶ τοῦ ἀνθρώπου· ἡ σχέσις τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων δὲν στηρίζεται ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ φόβου· ἡ λατρεία αὐτῶν οὕσα ἐξωτερικὴ οὐδὲν ἀπαιτεῖ τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ ἀτόμου· ἡ ὑπαρξίς πολλῶν θεῶν, διαμαχομένων πρὸς ἀλλήλους, καταστρέφει τὴν τελειότητα

τοῦ θείου· τὰ ὄργια καὶ τὰ σκάνδαλα τὰ ἀποδιδόμενα τοῖς θεοῖς (ὡς τὰ τοῦ Διός), αἱ αἰσχροὶ πράξεις αἱ συνοδεύουσαι τὴν λατρείαν ὀρισμένων θεῶν, ὡς τοῦ Βῆλ ἐν Βαβυλῶνι καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κορίνθῳ, συντέλεσαν εἰς τὴν κατάπτωσιν τῆς θρησκείας καὶ ἐπομένως καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν τῆς τότε κοινωνίας. Διότι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ ἠθικότης ἄνευ τοῦ κύρους τῆς θρησκείας. Προσέτι δὲ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα διὰ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων ἰδεῶν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα ὑπέσκαψαν τὰ μέγιστα τὰ θεμέλια τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ εἰσήγαγον τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὴν σύγχυσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὴ γνωριζόντων τί πρέπει οὗτοι νὰ πιστεύωσι καὶ τί δέον νὰ πράττωσι.

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, ὡς θρησκεία μονομερῆς, ἐνὸς μόνου λαοῦ ἀποκρουόντος πᾶσαν σχέσιν καὶ ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς ἄλλους λαούς, ἐξελιχθεῖσα εἰς θρησκείαν τύπων καὶ διαφθαρεῖσα ὑπὸ τῶν Φαρισαίων, δὲν ἠδυνήθη, καίτοι μονοθεϊστικὴ καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεία, νὰ ὑψωθῇ ὑπεράνω τῶν ἄλλων θρησκειῶν καὶ ἐπομένως ἐπιβαλλομένη νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐνεκα τῆς τοιαύτης θρησκευτικῆς ἀβεβαιοτήτος καὶ συγχύσεως καὶ τῆς τοιαύτης ἠθικῆς καταπτώσεως τῆς κοινωνίας, ἐσηματίσθη κοινὴ πλέον πεποίθησις ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ πορεύηται τὸν δρόμον αὐτόν, ἀλλὰ ἀνάγκη ἦτο νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς καταστάσεως αὐτῆς. Δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν ἡ ἀνθρωπότης ἀφ' ἑαυτῆς νὰ σωθῇ, ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ λυτρωτὴς αὐτῆς ἄνωθεν.

3. Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος.

Ἐν ᾧ ἡ ἀνθρωπότης περιέμενεν ἑναγωνίως τὸν λυτρω-
τὴν αὐτῆς, ἐπεφάνη ὁ πανταχόθεν προσδοκώμενος σωτῆρ,
ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰου-
δαίας γεννηθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 750 ἀπὸ κρίσεως Ρώμης.

Πᾶσι αἱ προφητεῖαι τῶν προφητῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ
λαοῦ περὶ Μεσσίου καὶ πᾶσαι αἱ πληροφορίαι τῶν λογίων
Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων περὶ ἐλεύσεως λητρωτοῦ ἐξ ἀνατο-
λῶν, πραγματοποιιοῦνται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ
Ἰησοῦς Χριστὸς ἐφανερωθεὶς τὸ πρῶτον ἐν Καπερναοῦμ,
πόλει τῆς Γαλιλαίας, ἤρξατο κηρύττων τὰς ιδέας αὐτοῦ ἀνὰ
τὰς πόλεις τῆς Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας. Ὁ Ἰησοῦς Χρι-
στὸς πρὸς πλήρη καὶ τελείαν ἐπικράτησιν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ
ἐξέλεξε πρόσωπα διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν του. Τὰ πρό-
σωπα δὲ ταῦτα γνωστά, ὡς οἱ δώδεκα μαθηταί, ἢ ἀπόστολοι,
εἶναι τὰ ἑξῆς: ὁ Σίμων (Κηφᾶς, Πέτρος) καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐ-
τοῦ Ἀνδρέας, οἱ ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ τοῦ
Ζεβεδαίου, ὁ Θωμᾶς, ὁ Ματθαῖος, ὁ Φίλιππος, ὁ Ναθαναὴλ
(ἢ Βαρθολομαῖος), ὁ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου, καὶ ὁ Ἰού-
δας ὁ τοῦ Ἰακώβου, Σίμων ὁ ζηλωτῆς καὶ Ἰούδας ὁ
Ἰσκαριώτης.

Μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐφανερωθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἐνώ-
πιον τῶν ἀνθρώπων καὶ κῆρυξ νέων Ἰδεῶν γενόμενος
κατώρθωσεν εἰς ἐλάχιστον χρονικὸν διάστημα νὰ καταστήσῃ
αὐτὰς κτῆμα μεγάλης μερίδος λαοῦ. Πάντες προθύμως συ-
νέρρεον ἵνα ἀκούσωσι τὴν νέαν διδασκαλίαν καὶ θαυμά-
σωσι τὸν κήρυκα αὐτῆς. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, ἂν καὶ
ἦτο διδασκαλία νέα, διαδοθεῖσα ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ ἀπὸ
πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, κατώρθωσε νὰ
στρέψῃ τὸ λαϊκὸν ρεῦμα τῆς Παλαιστίνης πρὸς τὸ μέρος τοῦ

Ἰησοῦ. Ὁ λαὸς διεΐδεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἐστάλη ἵνα τὴν ἀθλίαν αὐτῶν θέσιν βελτιώσῃ. Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος ἀφειδῶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν λαὸν παρεχομένη καὶ ὑπὸ θαυμαστῶν ἔργων συνοδευομένη ὡς λ. χ. θεραπείας χωλῶν, τυφλῶν, λεπρῶν, ἀναστάσεως νεκρῶν, περὶ τῶν ὁποίων σαφῶς ὁμιλοῦσι τὰ ἱερὰ εὐαγγέλια, διήγειρεν ἔτι μᾶλλον τὸν θαυμασμόν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἰδρυτὴν τῆς νέας θρησκείας. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὅλος βίος τοῦ Ἰησοῦ εἰς πλήρη καὶ τελείαν ἁρμονίαν εὐρισκόμενος πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, πρότυπον βίου θεωρούμενος, συνεχίνει τὰς λαϊκὰς μάζας, αἱ ὁποῖαι συνωθούμεναι ἐξήτουν νὰ χορτάσωσι τὴν νέαν διδασκαλίαν. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, ὡς νέα, τὰ θαυμάσια ἔργα αὐτοῦ, ἡ μεγάλη ἐπιρροὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, διήγειρε τὸ ἄσπονδον μῖσος καὶ τὴν μεγάλην ἐχθρὰν τῶν Φαρισαίων, τοὺς ὁποίους ἤλεγχεν ὡς μὴ πολιτευομένους ἀπέναντι τοῦ λαοῦ ὅπως ἔπρεπεν· ὁ συνεχὴς καὶ ἀδιάλειπτος πόλεμος τῶν Φαρισαίων κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἡ διαρκὴς συκοφαντικὴ ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς δῆθεν ἀνατροπῆς τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ἐπέτυχε νὰ φέρῃ σύγχυσιν εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας, ὁ λαὸς δὲ ἐκεῖνος, ὁ τοσάκις εὐεργετηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ὑπὸ τῶν Φαρισαίων διεγειρόμενος καὶ ὑπὸ ἐνὸς προδότου μαθητοῦ ὀδηγούμενος, σπείδει καὶ συλλαμβάνει τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸν κῆπον Γεσθημανῆ, ὅπου προσήύχето.

Τὸ δὲ δικαστήριον ἀποτελεσθὲν ἐκ προσώπων φιλικῶς διακειμένων πρὸς τοὺς Φαρισαίους συνελθὼν ἐκδίδει τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιβάλλεται εἰς τὸν Ἰησοῦν ἡ ποινὴ τοῦ Θανάτου.

Ἡ ποινὴ αὕτη ἐπικυρωθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας, τοῦ Ποντίου Πιλάτου, ἐξετε-

λέσθη, τοῦ Ἰησοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ἐν μέσῳ δύο κακούργων καὶ ἄγοντος τὸ 33 ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὁ σταυρικὸς θάνατος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸ χυθὲν αἷμα ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ εἶναι ἡ ἰλαστήριος θυσία, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης ἀπελυτρώθη ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἔθραυσε τὰ δεσμὰ τοῦ σκότους καὶ τῆς πλάνης. Ἡ ἀνθρωπότης φωτισθεῖσα ἐσώθη. Ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος, εἶναι ἀνάστασις καὶ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας προνοίας ἐξεδηλώθη ἐν ὅλῃ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ αὐτοῦ ἐν τῇ προσωπικότητι τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ.

4. Περὶ τῆς Διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος.

Αἱ σπουδαιότεραι ἰδέαι τοῦ Σωτῆρος, αἱ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις περιεχόμεναι εἶναι αἱ ἑξῆς. Περὶ Θεοῦ· ὁ Ἰησοῦς διδάσκει ὅτι ὁ θεός, δὲν εἶναι μόνον θεὸς ἑνὸς λαοῦ ἢ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' εἶναι Πατὴρ πάντων τῶν ἀνθρώπων. Ὁ θεὸς ὢν δημιουργὸς ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος ἀγαπᾷ ἐξ ἴσου ὅλα τὰ πνευματικὰ αὐτοῦ τέκνα, εἰς οἰανδήποτε ἐθνικότητα καὶ ἂν ἀνήκουν, παρέχων ἀφθόνως τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ εἰς αὐτά, ὁ Κύριος διδάσκει ὅτι ὁ θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ὡς πνεῦμα εἶναι πανταχοῦ παρών· ἀληθῆς ἐπομένως λατρεία εἶναι οὐχὶ ἡ ἐπιδεικτικῶς γινομένη, οὔτε ἡ δι' ἐξωτερικῶν ἀπλῶς πράξεων καὶ θυσιῶν, ὅπως ἐποίουν οἱ Ἐθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι, οὔτε ἡ γινομένη ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ μέρει, ὡς ἐνόμιζον οἱ Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρεῖται.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅπουδήποτε εὐρισκόμενος, δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν εὐσέβειάν του καὶ νὰ λατρεύσῃ τὸν θεόν, ἀρκεῖ ὅμως νὰ εἶναι ἀληθῆς λατρεία στηριζομένη ἐπὶ τῆς καρδίας. Ἡ ἀληθῆς καὶ εὐπρόσδεκτος θυσία παρὰ τῷ θεῷ, εἶναι ἡ θυσία τῶν παθῶν τοῦ ἀνθρώπου, τὰ καλὰ

ἔργα, ἢ ἐκτέλεσις τοῦ θεοῦ θελήματος· ὅταν οἱ ἄνθρωποι τοιαύτην λατρείαν δεικνύωσι πρὸς τὸν θεὸν ἐγκαταλείποντες δηλ. τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον καὶ ἀσπαζόμενοι τὸν νέον ἄνθρωπον, τότε θὰ ἀναγεννηθῶσι πάντες ἀποτελοῦντες θρησκευτικὴν κοινωνίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ θὰ ἐπικρατῇ τὸ θεῖον θέλημα. Περὶ ἀνθρώπου· ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διδάσκει ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι δημιουργήματα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ πατρὸς καὶ ἐπομένως εἶναι ἀδελφοὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἀφ' οὗ δὲ εἶναι ἀδελφοὶ πρέπει νὰ ἀγαπῶνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπωσιν ἄν ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν ἢ εἰς τὴν αὐτὴν ἔθνικότητα. Ὅχι μόνον ἡ φυλὴ καὶ ἡ ἔθνικότης δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζωσι τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ἀλλὰ οὔτε καὶ αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις πρέπει νὰ θεωρῶνται κωλύματα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον διότι πάντες εἶναι ἴσοι. Ἡ ἀγάπη ἡμῶν πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάντας, καθὼς ὁ οὐράνιος πατὴρ ἡμῶν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Τοιοῦτου εἴδους ἀγάπην ἄνευ περιορισμῶν ὑπεδήλωσε σαφῶς καὶ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἐλεήμονος Σαμαρείτου. Τοιαύτην ἀγάπην δεικνύων ὁ ἄνθρωπος γίνεται τέλειος.

Περὶ ἀνταποδόσεως, ὁ Ἰησοῦς διδάσκει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκτελοῦντες τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς συμφώνως πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, μετὰ θάνατον πρόκειται νὰ ἀμειφθῶσιν ἀναλόγως τῶν πράξεων αὐτῶν. Διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ αἱ θρησκείαι τῶν ἐξωτερικῶν τύπων καὶ τῶν ὑλικῶν θυσιῶν ὑποχωροῦσι πρὸ τῆς θρησκείας τοῦ πνεύματος, αἱ θρησκείαι τοῦ φόβου πρὸ τῆς θρησκείας τῆς ἀγάπης, αἱ μονομερεῖς θρησκείαι ἐνὸς μόνου λαοῦ πρὸ τῆς παγκοσμίου θρησκείας. Πρὸς τὴν παγκόσμιον ταύτην μονοθεϊστικὴν θρησκείαν τοῦ πνεύματος

καὶ τῆς ἀγάπης καλεῖ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης Ἐκκλησίας.

5. Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Αἱ Χριστιανικαὶ ἰδέαι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωτήρος καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς ἤρχισαν νὰ μεταδίδωνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὄχι μόνον ἐντὸς τῶν πόλεων καὶ χωριῶν τῆς Παλαιστίνης ἀλλὰ καὶ πέραν τῶν ὁρίων αὐτῆς.

Οἱ Ἀπόστολοι συνεπεῖς πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Διδασκάλου αὐτῶν, ἀναλαμβάνουσι σκληρὸν καὶ τραχὺν ἀγῶνα, προκειμένου νὰ καταστήσωσι κοινὸν κτῆμα τῆς ἀνθρωπότητος τὰς σωτηρίους ἀρχὰς καὶ διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ. Γνωρίζουν οἱ ἀπόστολοι, καθόσον εἶχε προείπει τοῦτο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ποίους κινδύνους καὶ ποίας δυσχερείας ἔχουσι νὰ συναντήσωσιν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν, γνωρίζουσι καλῶς ὅτι αἱ ἰδέαι αὐτῶν, ὡς ἰδέαι νέαι, θὰ προσκρούσωσιν εἰς τὰ κρατοῦντα τότε θρησκευτικὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ καθεστῶτα, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον οὐδόλως ἐμποδίζει αὐτοὺς ἵνα κατέλθωσιν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν πλήρεις πίστεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ περὶ ἐπικρατήσεως τῶν κηρυττομένων νέων ἰδεῶν. Καὶ οὕτω βλέπομεν τοὺς ἀποστόλους ἐπισκεπτομένους διαφόρους πόλεις, κηρύττοντας τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ ἰδρύοντας Χριστιανικὰς κοινότητας. Αἱ χριστιανικαὶ ἰδέαι διὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν εἰσέρχονται εἰς τὴν Συρίαν, Περσίαν, Ἀραβίαν, Ἰνδίας, Μικρὰν Ἀσίαν, Θράκην, Μακεδονίαν καὶ κυρίως Ἑλλάδα, ὅπου ἰδρύονται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶναι πολυάριθμοι πλέον. Ἄλλ' αἱ χριστιανικαὶ ἰδέαι δὲν ἐπικρατοῦν μόνον εἰς τὴν Ἀνατολήν, διαδίδονται καὶ ἔξα-

πλοῦνται καὶ ἐν μέσῳ τῶν λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης· τοιοῦτοτρόπως δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν, Ἰσπανίαν, Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν διαδίδονται αἱ Χριστιανικαὶ ἰδέαι καὶ ἰδρύνονται Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι.

Αἱ Χριστιανικαὶ ἰδέαι εἶναι κτῆμα τοῦ πλείστου μέρους τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Παράλληλως δὲ πρὸς τὰς Ἐθνικὰς κοινότητας ἰδρύνονται καὶ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει αἱ Χριστιανικαὶ κοινότητες (ἐκκλησίαι), διεπόμεναι ὑπὸ ἰδίων ἀρχῶν καὶ Νόμων καὶ διευθυνόμεναι ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων. Αἷτια τῆς καταπληκτικῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἐντὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους εἶναι πολλὰ, τῶν ὁποίων κυριώτερα εἶναι :

1) ἡ Ἐνωσις σύμπαντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἡ ὁποία ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξησθένησε τὴν ἀποστροφὴν καὶ τὴν ἀπέχθειαν τῶν ἀρχαίων λαῶν πρὸς πᾶν νέον καὶ ξένον, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατέστησε τὴν συγκοινωνίαν εὐχερεστέραν. Ἡ Ρώμη ἦτο πλέον τὸ κέντρον, πρὸς τὸ ὁποῖον κατευθύνοντο αἱ ἐπαρχίαι, ἀλλὰ καὶ τὸ κέντρον, ἐξ οὗ ἐξεπορεύετο πρὸς τὴν περιφέρειαν πᾶσα νέα ἰδέα. Οἱ κρατικοὶ φραγμοὶ (σύνορα) οἱ ἐμποδίζοντες τὴν ἐξάπλωσιν μιᾶς ἰδέας δὲν ὑφίσταντο.

2) Ἡ θεία τῶν δογμάτων αὐτοῦ τελειότης παραβαλλομένη πρὸς τὰ δόγματα τῶν τότε θρησκειῶν ἐξέπλητε τοὺς ἔθνικοὺς καὶ καθίστα αὐτοὺς ὁπαδοὺς τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν· οὐδεμίαν σύγκρισιν εὕρισκον τῆς ὀρθότητος καὶ λογικότητος τῶν Χριστιανικῶν δογμάτων πρὸς τὰ τῶν θρησκειῶν αὐτῶν.

3) Ἡ νέκρωσις τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν, ἡ ἔλλειψις πάσης πίστεως τῆς κοινωρίας καὶ ἡ ἠθικὴ κατάρπτωσις αὐτῆς ἐπιζητούσης ὅασιν τινα ψυχικῆς παραμυθίας, διηκόλυνον τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

4) Ἡ καθαρότης τοῦ βίου τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε προσείλκνεν ὄλων τὸν θανμασμόν, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ καρτερία τῶν Χριστιανῶν ἐν τοῖς βασάνοις καὶ τοῖς διωγμοῖς καὶ ἡ περιφρόνησις πρὸς τὸν θάνατον.

5) ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ γενικῶς ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει διάδοσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τὰ μέγιστα παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν κατάληψιν καὶ παραδοχὴν τῶν ἰδεῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

6. Δυσχέρειαι διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ ἐξάπλωσις τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας μεθ' ὅλα τὰ εὐνοϊκὰ ὑπὲρ αὐτῶν αἷτια, συνήνητησε σφοδροτάτην ἀντίστασιν. Ὁ χριστιανισμὸς ὡς φορεὺς νέων ἰδεῶν ἀνακαινιστικῶν τῶν τότε ἐπικρατούντων καθεστώτων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατήσῃ εἰμὴ κατόπιν σκληροῦ καὶ τραχέος ἀγῶνος· ὁ παλαιὸς κόσμος τῶν θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἰδεῶν, δὲν ἠδύνατο ἀμαχητὶ νὰ ὑποχωρήσῃ, πρὸ τοῦ κόσμου τῶν νέων ἰδεῶν.

Αἱ ἐντὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπάρχουσαι δύο κερχωρισμέναι κοινωνίαι, ἡ Ἐθνικὴ καὶ Χριστιανικὴ, ὑφούνται ἀντιμέτωποι ὅπλον ἔχουσαι ἢ μὲν τὴν ἀλήθειάν ἢ δὲ τὴν ὑλικὴν βίαν· ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς ἐξῆς σπουδαιότερους ἐχθρούς.

Ἐθνικὴ Θρησκεία. Καίτοι τὸ κῦρος τῆς Ἐθνικῆς Θρησκείας, ὡς εἴπομεν, εἶχε κλονισθῆ παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ κοινωνίᾳ, ἐν τούτοις ὅμως ἐξηκολούθει εἰσεῖτι νὰ ἀσκήῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· δλόκληρος ὁ βίος τῶν ἀνθρώ-

πων, ἀνατροφή, παιδεία, ἠθικὰ καὶ ἔθιμα, θεομοὶ διάφοροι, ἦτο στενωῶς συνδεδεμένως πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν.

Ἡ λατρεία τῆς παλαιᾶς θρησκείας ἦτο πλήρης πομπωδῶν τελετῶν καὶ πανηγύρεων, τοῦναντίον δὲ ἡ χριστιανικὴ λατρεία ἦτο πενιχρά, ξηρά, ὅλως πνευματικὴ.

Ἡ ἠθικὴ τῶν ἐθνικῶν υπέθαλπε πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, οὐδένα περιορισμὸν θέτουσα εἰς τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων, τοῦναντίον δὲ ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἐπέβαλλεν αὐστηροτάτην ἠθῶν καθαρότητα, οἱ ἄνθρωποι ἐπομένως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ζῶντες βίον ἔκλυτον καὶ πλήρη ἡδονῶν καὶ ἀπολαύσεων δυσκόλως ἀπεχωρίζοντο αὐτοῦ.

Διάφορα ἐπαγγέλματα. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξαπλούμενος ἔπρεπε νὰ παλαίῃ πρὸς διαφόρους ἐπαγγελματίας, τῶν ὁποίων τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα σπουδαίως ἐδίγοντο· οἱ ἐθνικοὶ ἱερεῖς, οἱ διάφοροι ἐργάται ἀγαμάτων καὶ ὅσοι ἄλλοι εἶχον συμφέρον ἐκ τῆς διατηρήσεως τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ἦσαν ἐχθροὶ ὀδιόλακτοι τῆς νέας θρησκείας, ἥτις ἠπέλει τὸ συμφέρον αὐτῶν.

Αἱ προλήψεις περὶ τῶν Χριστιανῶν. Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἀπέφευγον τὰς κοινὰς διασκεδάσεις τῶν Ἑθνικῶν, τὰ ἀμφιθέατρα κλπ. ἔνεκα τῆς μετ' αὐτῶν ἀναμειγμένης ἀνηθικότητος (μονομαχίαι, θηριομαχίαι), ἐθεωροῦντο ὑπ' αὐτῶν μισάνθρωποι.

Ἐπειδὴ οἱ Ἑθνικοὶ δὲν ἔβλεπον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χριστιανοῖς εἶδωλα, ἐνόμιζον αὐτοὺς ἀθέους· ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες νὰ ἐννοήσωσι τὴν τέλεισιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, ἐνόμιζον αὐτὴν ὡς θνέσειον δειλνόν.

Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ κατέφευγον, ἐν καιρῶ τῶν διωγμῶν εἰς ἐρήμους τόπους ἢ ἦσαν κεκρυμμένοι (ὡς εἰς τὰς κατακόμβας Ρώμης) καὶ ἐτέλουν ἐκεῖ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, τὸ τοιοῦτον καθίστα αὐτοὺς μᾶλλον ὑπόπτους καὶ διὰ

τοῦτο συνήθης κατηγορία κατ' αὐτῶν ἦτο, ὅτι συνωμότουں κατὰ τῶν καθεστώτων, ἔνοχοι ὄντες ἐσχάτης προδοσίας. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀγάπαι, τὰ ἀδελφικὰ δεῖπνα, τῶν πρώτων χριστιανῶν, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ὁ στενὸς δεσμὸς τῶν σχέσεων αὐτῶν, παρεξηγοῦντο παρὰ τῶν Ἑθνικῶν θεωρούμεναι Οἰδιπόδειοι μίξεις.

Τὸ καινοφανὲς τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Οἱ Ρωμαῖοι κατακτήσαντες τοὺς διαφόρους λαοὺς ἠνέχθησαν τὰς θρησκείας τῶν λαῶν τούτων καὶ νομοθετικὰ μέτρα ἔλαβον κατὰ παντὸς θέλοντος νὰ προσβάλλῃ τὰς ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει θρησκείας. Ὁ Χριστιανισμὸς ὅμως μὴ ὧν θρησκεία ἑνὸς τῶν δουλωθέντων λαῶν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπιζητῶν νὰ ἀντικαταστήσῃ πάσας τὰς ἄλλας θρησκείας, δὲν ἠδύνατο νὰ τύχῃ τῶν εὐεργετημάτων τῶν ἄλλων θρησκειῶν· κατετάσσετο ἐπομένως εἰς τὰ ἀπηγορευμένα σωματεῖα, collegia illicita, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐφηγεμύζοντο ὅλαι αἱ διατάξεις τῆς Ρωμαϊκῆς νομοθεσίας.

Ἡ Ρωμαϊκὴ πολιτεία. Ἡ Ρωμαϊκὴ πολιτεία διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς, τῶν Αὐτοκρατόρων, ἐδείχθη ὁ φοβερῶτατος πολέμιος τοῦ Χριστιανισμοῦ ρίψασα κατ' αὐτοῦ ὀλόκληρον τὸν κρατικὸν αὐτῆς ὄγκον.

Οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, διότι ἐθεώρουν τὰς χριστιανικὰς ἰδέας ἀνατρεπτικὰς, δυσμενῶς διετέθησαν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ χριστιανικαὶ ἰδέαι κηρύττουσαι τὴν ἰσότητα, ἐλευθερίαν καὶ ἀδελφότητα πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ μὴ ἀναγνωρίζουσαι θείας τιμὰς εἰς ἀνθρώπινα πλάσματα, τοὺς Αὐτοκράτορας, οἳ ἀνεγνωρίζοντο ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς θρησκείας, θεοποίησις τοῦ Καίσαρος, ἐκίνησαν τὴν ἐχθρὰν τῶν Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἤγειραν τοὺς φοβεροὺς ἐκείνους διωγμοὺς κατὰ τῶν χριστιανῶν τοὺς διαρκέσαντας ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας.

7. Περὶ τῶν διωγμῶν τῶν χριστιανῶν

Οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐξετελοῦντο εἴτε ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου Ρωμαϊκοῦ κράτους, εἴτε ὑπὸ διαφόρων ἰδιωτῶν ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι. Ἐὰν λ.χ. μία χώρα ἔπασχεν ἐκ σεισμῶν, πλημμύρας ἢ λιμοῦ ἢ ξηρασίας, αἰτία τούτου εἶναι ἢ ὑπαρξὶς χριστιανῶν ἐντὸς τοῦ κράτους, οἵτινες παρώργιζον τοὺς θεοὺς. Διεδίδετο δὲ ὅτι τότε μόνον θὰ ἀπαλλαγῶσιν οἱ Ρωμαῖοι τῶν ἐπελθόντων κακῶν, ἐὰν οἱ χριστιανοὶ ἐκλείψωσιν ἐκ τοῦ κράτους· οὕτω δὲ ἐρεθιζομένου τοῦ χυδὴν λαοῦ καὶ τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας ἤρχιζον οἱ διωγμοί.

Τὰ μέσα δὲ, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο κατὰ τῶν χριστιανῶν πρὸς κατάπνιξιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν πεποιθήσεων, εἶναι ἀπάνταστα. Οὐδέποτε μέχρι τοῦδε εἶχον ἐπινοηθῆ σκληρότεραι βάσανοι, ποικιλώτεροι τρόποι θανάτου, ὅσον τότε κατὰ πολυαρίθμου κοινωνίας, τῆς ὁποίας τὸ μόνον ἔγκλημα ἦτο ἡ θρησκεία αὐτῆς.

Ἐφυλάκιζον αὐτούς, ἐβασάνιζον μαστιγοῦντες, στροβλοῦντες τὰ σώματα αὐτῶν, ἢ καταξάινοντες ἢ καίοντες ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ μέλη αὐτῶν, ἢ ἀγχόναις ἀναρτῶντες αὐτούς ἢ ἐφόνευον αὐτούς διὰ πυρὸς ἢ ξίφους ἢ διὰ σταυροῦ, ἢ ἔρριπτον αὐτούς εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων εἰς τὰ ἀμφιθέατρα. Πάντα δὲ ταῦτα οἱ χριστιανοὶ μάρτυρες ἀντεμετώπιζον μετὰ ἀφαντάστου γενναιότητος καὶ καρτερίας ὠπλισμένοι διὰ σταθεροῦς καὶ ἀκλονήτου πίστεως πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν μαρτύρων ἦτο ὁ βράχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐθραύοντο ὅλαι αἱ προσπάθειαι τῶν ρωμαίων κατ' αὐτῶν. Τοιαῦτα καὶ ἄλλα πλείονα, ὡς ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, φρικώδη βασανιστήρια ὑπέστησαν οἱ χριστιανοὶ μάρτυρες κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διωγμῶν.

Ἐκ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου κράτους διαταχθέντων διωγμῶν ἀναφέρομεν τρεῖς μόνον τοὺς ἐξῆς· ὁ περιβόητος διὰ τὴν κακουργίαν αὐτοῦ Νέρων, εἴτε διότι ἤθελε νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας θεώμενος ἀφ' ὑψηλοῦ μέρος τῆς πόλεως, εἴτε διότι ἤθελε νὰ εὔρῃ κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ λαμπροτέραν ἀνοικοδόμησιν τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ Ρώμης, ἐγένετο παρὰ ἰτίαν τῆς φοβερᾶς πυρκαϊᾶς, ἣτις διήρκεσεν ἐπὶ ἕξ ἡμέρας. Ὁ λαὸς τῆς πόλεως ὑπόπτεισεν ὅτι οὐδεὶς ἄλλος εἶναι ὁ αἴτιος τῆς συμφορᾶς ἐκείνης, εἰμὴ ὁ αὐτοκράτωρ. Τότε ὁ Νέρων φοβηθεὶς τὴν ὀργὴν τοῦ ἑξαναστάντος λαοῦ, κατώρθωσε διὰ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ νὰ διαδώσῃ ἐπιτηδεῖως παρὰ τῷ λαῷ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εὐθύνονται διὰ τὴν πυρκαϊάν· ὁ δὲ μαινόμενος λαὸς τῆς Ρώμης ἤρρισε ἀγρίως καταδιώκων τοὺς ἀθῶους χριστιανούς· οὗτοι συλλαμβανόμενοι ἢ ἐρρίπτοντο εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων ἢ ἠλείφοντο διὰ πίσης καὶ ὄρθιοι τοποθετούμενοι καὶ προσδενόμενοι ἐχρησίμευον ὡς φανοὶ φωτίζοντες τοὺς διερχομένους ρωμαίους ἵνα μὴ προσκόψωσι.

Ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ (98—117) ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸς κατέστη συστηματικώτερος, τῶν Χριστιανῶν δικαζομένων ἐνώπιον τακτικῶν δικαστηρίων ὡς παραβαινόντων τοὺς νόμους τοῦ κράτους τοὺς ἀφορῶντας τὰς ἀπηγορευμένας Ἑταιρείας καὶ Σωματεῖα. Ἐὰν ἀπεδεικνύετο ἡ ἐνοχὴ τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἂν δὲν ἤρνεῖτο τὰς χριστιανικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, τότε ἡ ἐπιβλητέα ποινὴ ἦτο ὁ θάνατος.

Ἡ ἕνεκα διαφορῶν λόγων ἀρξαμένη κατάπτωσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐγέννησε τὴν ἰδέαν παρὰ πολλοῖς ὅτι αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου ἦτο ὁ κλονισμὸς, τὸν ὁποῖον ὑπέστη ἡ Ἐθνικὴ θρησκεία.

Τὸν κλονισμὸν δὲ τοῦτον ἀπέδιδον εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, προσελκύοντος καθ' ἑκάστην καὶ νέους ὄπλαδους. Ἐφρόνουν ἐπομένως οἱ τοιοῦτοι ὅτι, ἂν κατωρ-

θοῦτο ὥστε ἡ ἀρχαία θρησκεία νὰ ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν αὐτῆς ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐνισχυομένη, ἠδύνατο τότε καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ ἰσχὺν καὶ λαμπρότητα. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐθεωρήθη σκόπιμον ἵνα ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία τεθῆ ἔκποδὸν ἐγειρομένου γενικοῦ διωγοῦ κατὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς. Τὰς ἀντιλήψεις ταύτας ἠσπάσθησαν καὶ δύο αὐτοκράτορες ὁ Δέκιος (251) καὶ ὁ Διοκλητιανὸς (288—305), οἱ ὅποιοι ἤγειραν γενικὸν διωγμὸν μετὰ μεγάλης σταθερότητος διεξαχθέντι. Διάφορα τότε διατάγματα ἐκδοθέντα ἔθετον τοὺς Χριστιανοὺς ἔκτος τῆς προστασίας τῶν νόμων, ἀπέκλειον αὐτοὺς πάσης δημοσίας ἀρχῆς, διέτασσαν τὴν καταστροφὴν τῶν Χριστιανικῶν νεῶν, τὴν πωλοῦσιν τῶν ἱερῶν αὐτῶν βιβλίων καὶ γενικῶς διατάσσετο ἡ χοῆσις παντὸς μέσου πρὸς ἀρνησιν τῶν ἰδεῶν τῶν. Ὁ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἐπισυμβὰς φοβερὸς διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν καθ' ὅλον τὸ κράτος εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος σχεδὸν ἀγών. Ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς ἰδέα, καταδιωχθεὶς ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς αἰῶνας ἐθριάμβευσε. Ὁ παλαιὸς κόσμος μεταχειρισθεὶς ὅλα τὰ ἀφθονα μέσα, τὰ ὅποια διέθετεν, ἐναντίον τοῦ Χριστιανισμοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιστῆ πρὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ νέου κόσμου. Ὁ παλαιὸς κόσμος μεθ' ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν βίαν, δὲν κατώρῳσε νὰ καταβάλλῃ, καὶ ἐκριζώσῃ τὰς ἐσωτερικὰς πεποιθήσεις. Ὅσον μία ἰδέα περισσότερον διώκεται, τόσον γιγαντοῦται αὕτη, τόσον κρατύνεται, τόσον ἰλιγγιωδῶς ἐπεκτείνεται· καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς ἰδέα διωχθεὶς ἐπὶ τόσους αἰῶνας· καὶ βαπτισθεὶς εἰς τὸ αἷμα τοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν ὁπαδῶν του, ἐνίκησε θριαμβεύσας καθ' ὅλην τὴ γραμμὴν διότι τοῦτο ἦτο τὰ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

8. Αίρέσεις (Ανάπτυξις χριστιανικῆς διδασκαλίας).

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐπολέμησε μόνον πρὸς ἐχθροὺς ἔξωτερικοὺς, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν, ἀλλὰ ἠναγκάσθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐξ ἴσου ἰσχυρὸν καὶ ἐπικίνδυνον ἐσωτερικὸν ἐχθρὸν, προερχόμενον ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάγχων αὐτοῦ. Ὁ ἐσωτερικὸς οὗτος ἐχθρὸς, ὁ ζητῶν νὰ διασείσῃ αὐτὰ ταῦτα νὰ θεμέλια τοῦ Χριστιανικοῦ Οἰκοδομήματος, εἶναι οἱ διάφοροι *Αἰρετικοί*. Ἐπειδὴ αἱ Χριστιανικαὶ ἰδέαι διεδόθησαν μεταξὺ λαῶν πεπολιτισμένων, ἰδίως τῶν Ἑλλήνων, Ρωμαίων καὶ Ἰουδαίων, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐξετασθῶσι ἐρευνηθῶσι καὶ ἀναπτυχθῶσι πλατύτερον. Ἡ ἐξέτασις ὅμως αὕτη καὶ ἐρευνα ἀδεξίως γινομένη παρεξέκλινε διότι ἀνεμίχθησαν, μετὰ τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν, ξέναι ἰδέαι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσαι πρὸς αὐτάς. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀναμίξεως ἰδεῶν πολεμίων πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν, οὗτος ἐκινδύνευσε νὰ διαστραφῇ καὶ παραμορφωθῇ. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐκινδύνευε ἢ νὰ ἀποκλίνῃ πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμὸν ἢ πρὸς τὰς Ἐθνικὰς θρησκείας καὶ φιλοσοφικὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Αἱ τοιαῦται ψευδεῖς καὶ πεπλανημέναι ἐρευναὶ καὶ ἀναπτύξεις τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν, αἱ διαστρέφουσαι τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καλοῦνται αἰρέσεις, οἱ δὲ τοιαύτας πεπλανημένας δοξασίας παραδεχόμενοι καὶ κηρύττοντες, αἰρετικοί. Δύο δὲ εἶδη τοιούτων αἰρέσεων ἐγεννήθησαν· αἱ Ἰουδαϊζουσαι καὶ αἱ γνωστικαὶ αἰρέσεις.

Ὅταν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων, τότε πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐγένοντο Χριστιανοὶ τηροῦντες τὸν Μωσαικὸν νόμον· οἱ τοιοῦτοι δὲ ἐξηκολούθουν νὰ ζῶσι, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, τηροῦντες αὐστηρῶς πάσας τὰς Μωσαϊ-

κὰς διατάξεις. Οἱ τοιοῦτοι ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανοὶ εἶχον προσέτι τὴν ἀξίωσιν ἵνα καὶ οἱ ἐξ Ἑθνικῶν προερχόμενοι Χριστιανοὶ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν τήρησιν τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐννοήσουν ὅτι ἡ σωτηρία ἐξηριτάτο οὐχὶ ἐκ τῆς τηρήσεως τῶν Μωσαϊκῶν διατάξεων, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, διότι ἄλλως οὐδεμία ἀνάγκη ἦτο νὰ ἔλθῃ ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

Ὅτε αἱ Χριστιανικαὶ ἰδέαι ἤρχισαν διαδιδόμεναι καὶ εἰσχωροῦσαι εἰς τὰς τάξεις τῶν φιλοσοφικῶς μεμορφωμένων ἀνδρῶν, οὗτοι ἀναμίξαντες μετ' αὐτῶν ἰδέας τῶν διαφορῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἰδίᾳ Πλατωνικῶν, Ἀριστοτελικῶν, καὶ Στωϊκῶν ὡς καὶ ἰδέας ἀνατολικῶν θρησκευτῶν, διέστρεψαν, ἐνόθευσαν καὶ διέφθειραν αὐτὰς σχηματίσαντες οὕτω παραμορφωμένον Χριστιανισμόν· οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες ἀπεκάλεσαν ἑαυτοὺς Γνωστικούς, ὡς αὐτοὶ κατέχοντες τὴν γνῶσιν τῶν ὑψηλοτέρων θρησκευτικῶν ζητημάτων. Ἡ ἐκκλησία ὅμως ἀκολουθοῦσα πιστῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων κηρυχθεῖσαν καὶ παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν, ἐμπνεομένη δὲ ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ὀρθῆς ἐρεῦνης καὶ ἀναπτύξεως στηριζομένη, κατεδίκασεν ὡς αἰρέσεις τὰς δύο ταύτας ἀποπλανήσεις.

9. Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία

Ἀπολογηταί.

Ἡ γενομένη ἀνάπτυξις τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐγέννησε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαίαν καὶ ἀξίαν λόγου φιλολογίαν. Οἱ εὐθὺς μετὰ τοὺς ἀποστόλους λόγιοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐνουθέτουν καὶ ἐδίδασκον τὰς διαφοροὺς ἐκκλησίας ἀποστέλλοντες βραχείας ἐπιστολάς. Τὸ εἶδος τοῦτο

τῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας δύναται νὰ ὀνομασθῆ ἔπιστολικόν. Βραδύτερον ὅμως τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς φιλολογίας δὲν ἐθεωρήθη ὡς ἐπαρκὲς διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Χριστιανικῶν κοινοτήτων· ἐνεφανίσθησαν ἐπομένως ἄνδρες, οἱ ὅποιοι συντάσσοντες διάφορα συγγράμματα, κατεπολέμουν ὅτε μὲν τοὺς Ἰουδαίους καὶ Ἐθνικοὺς ὅτε δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων καὶ Ἐθνικῶν Χριστιανῶν προερχομένους αἰρετικούς, οἵτινες ἀναμιγνύοντες μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἄλλοκότους Ἰουδαϊκὰς καὶ Ἐθνικὰς διδασκαλίας διέστρεφον τὸ ἀληθὲς πνεῦμα αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ τοιοῦτου συγγραφικοῦ ἀγῶνος ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία ἤρχισε νὰ λαμβάνη ἐπιστημονικώτερον χαρακτῆρα. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς δὲν ἀρκοῦνται πλέον εἰς τὴν ἀπλὴν ἀνάπτυξιν τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν πρὸς τοὺς ὀρθῶς πιστεύοντας Χριστιανούς. Δὲν ἀρκοῦνται πλέον εἰς τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἀθωότητος αὐτῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀποδιδόμενας εἰς αὐτοὺς κατηγορίας ὑπὸ τῶν Ἐθνικῶν. Ἀλλὰ ζητοῦσι δι' ἐπισήμων γραπτῶν ἀπολογιῶν τὸ μὲν νὰ καταρρίψωσι τὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκτοξευομένας κατηγορίας ἐπὶ ἀθείᾳ, οἰδιποδείοις μίξεσι, θυεστείοις δείπνοις, μισανθρωπίᾳ καὶ ἀπειθείᾳ πρὸς τοὺς νόμους τοῦ κράτους· τὸ δὲ ἐλέγχοντες τὴν Ἐθνικὴν Ὀρθοσκείαν, ὡς ψευδῆ, ζητοῦσι νὰ ἀποδείξωσι τὴν ὑπεροχὴν τῆς Χριστιανικῆς Ὀρθοσκείας. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, τοὺς ὁποίους οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες τιμητικῶς πατέρας ἐκάλεσαν, νικηφόρως διεμάχοντο πρὸς τὴν Ἐθνικὴν φιλολογίαν διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τοῦ καλάμου, ὑπερασπίζοντες τὰς ὑψηλὰς δογματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καταπολεμοῦντες τὰς τῆς Ἐθνικῆς Ὀρθοσκείας. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπεδείκνυον ἐν τοῖς συγγράμμασι αὐτῶν τὴν θεϊότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ τῶν προφητειῶν, ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ Κυρίου, ἐκ τῆς ταχύτητος τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐκ τῆς ἠθι-

κῆς τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἐκ τῆς αὐταπαρνήσεως αὐτῶν πρὸς τὸν θάνατον. Προσέτι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ἐν τοῖς συγγράμμασι αὐτῶν ἐζήτησαν ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως νὰ φανῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεκτικοὶ πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας ὀνομάζομεν ἀπολογητικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ τοὺς τοιούτους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς ἀπολογητάς. Ὁ σπουδαιότερος δὲ ἀντιπρόσωπος ἦτο ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς. Ὁ Ἰουστίνος κατήγετο ἐκ τῆς Φλαουίας πόλεως τῆς Σαμαρείας καὶ ἦτο Ἐθνικὸς οὗτος, κινούμενος ὑπὸ πόθου πρὸς εὑρεσιν τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἀληθείας, διετέλεσεν ὁπαδὸς τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἰδέαι τῶν Στωϊκῶν, τῶν Περιπατητικῶν καὶ τῶν Πυθαγορείων δὲν ἱκανοποιοῦν τὴν πρὸς μάθησιν αὐτοῦ ἔσπῃν, ἠναγκάσθη, ἐν ἀμηχανίᾳ εὐρισκόμενος, νὰ προσέλθῃ παρὰ τινι Πλατωνικῷ φιλοσόφῳ, παρ' ᾧ ἐνόμισεν ὅτι εὔρε τὴν λύσιν ὄλων ἐκείνων τῶν ἀποριῶν, αἵτινες ἐβασάνιζον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ἰουστίνος ἐνετύφα εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ταύτας θεωρίας καὶ παράτηρήσεις, αἴφνης πλησιάζει αὐτὸν γέρον τις ὁ ὁποῖος συμβουλεύει αὐτὸν ὅτι τὸν θεὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν θὰ εὔρῃ μόνον εἰς τὴν μελέτην τῶν συγγραμμάτων τῶν Προφητῶν, οἵτινες ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ πνεύματος, εἶδον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐκήρυσσαν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ λόγοι τοῦ γέροντος καὶ ἡ σταθερότης τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν, ἡ ἀφοβία αὐτῶν, ἀπέναντι τοῦ θανάτου, ὁ χρηστὸς καὶ ἐνάρετος βίος αὐτῶν, ἔσχον ἐπίδρασιν μεγάλην, ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου, ὥστε οὗτος προσέρχεται εἰς τοὺς κόλπους τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Ὁ Ἰουστίνος καὶ Χριστιανὸς γενόμενος δὲν ἀπέβαλε τὸν φιλοσοφικὸν τρίβωνα, τὸν ὁποῖον καὶ ὡς Ἐθνικὸς ἐφόρει. Οὗτος ἀφοσιωθείς εἰς τὴν ὑπερά-

ὅπισιν τῆς νέας θρησκείας, τὴν ὁποίαν εὔρισκε τὴν μόνην ἀσφαλῆ καὶ σύμφορον φιλοσοφίαν, κατεπολέμει Ἰουδαίους, Ἐθνικοὺς καὶ Αἰρετικούς. Ἐγένετο δὲ διαπρύσιος κῆρυξ αὐτῆς πεπορθῶς «ὅτι πᾶς ὁ δυνάμενος λέγειν τὸ ἀληθὲς καὶ μὴ λέγων κριθήσεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ». Ὁ Ἰουστίνος ἔλθων εἰς Ρώμην ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου κατὰ τὸ ἔτος 161. Ὁ Ἰουστίνος ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν αἱ ἀπολογίαι αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας. Ἐν αὐταῖς ὁ Ἰουστίνος παρακαλεῖ τοὺς Ρωμαίους αὐτοκράτορας, ἵνα τὰ πράγματα τῶν Χριστιανῶν ἐξετασθῶσι ἄνευ προλήψεων, ἥτοι δικαίως καὶ ἀπαθῶς. Λέγει δὲ ὅτι δὲν πρέπει νὰ τιμωρῶμεθα (ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ) διότι καλούμεθα Χριστιανοί, ἀλλὰ πρέπει νὰ τιμωρῶμεθα, ἐὰν ἡ πολιτεία καὶ ὁ βίος ἡμῶν δὲν εἶναι χρηστὸς καὶ ἐνάρετος. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ὁ Ἰουστίνος καταργεῖται πάσας τὰς γνωστὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν κατηγορίας ὡς ψευδεῖς καὶ ἀνυποστάτους. Διότι οἱ Χριστιανοὶ οὔτε ἀθεμιτουργίας διαπράττουσιν εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συναστροφάς, οὔτε συνωμοσίας κατὰ τοῦ καθεστῶτος ὑφαίουν, οὔτε ὄφθοι εἶναι, ὡς οἱ Ἐθνικοὶ διυχυρίζονται.

Ζητεῖ δὲ ὁ Ἰουστίνος ἵνα ἐπιτύχη τὴν ἐπιείκειαν τῆς Ρωμαϊκῆς Πολιτείας διὰ τοὺς ἀδίκως καταδιωκόμενους καὶ συκοφαντικῶς ὑβριζομένους Χριστιανούς. Ὁ σκοπὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἐπιδιωκόμενος ἐπετεύχθη, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀντωνῖνος πεισθεὶς ἐξέδωκε διάταγμα ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν χορηγῶν αὐτοῖς εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν. Ὁ Ἰουστίνος, ἐγκρατῆς τῆς θύραθεν παιδείας καὶ γνώστης τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ἐμόρφωσε σύστημα Χριστιανικῆς διδασκαλίας δυνάμενος δικαίως νὰ καταταχθῆ μεταξὺ τῶν πρώτων ἰδρυτῶν τῆς Χριστιανικῆς δογματικῆς.

Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου τὰ συγγράμματα αὐτοῦ κατέ-

χουσιν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ τὴν ἐμπρόπουσαν αὐτοῖς θέσιν.

10. Ἀλεξανδρινὴ σχολή

Ἐνῶ δὲ μέχρι τοῦδε τοιοῦτος ἦτο ὁ χαρακτήρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας νῦν ἕνεκα λόγων σοβαρωτάτων, ἔσωτερικῶν (αἰρέσεις) ἅμα καὶ ἔξωτερικῶν (προσβολαὶ φιλοσόφων), ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία ἀναγκάζεται καὶ αὕτῃ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ αὐτὰ ὄπλα, τὰ ὁποῖα καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετεχειρίζοντο.

Ἀρχίζει δὲ μία νέα περίοδος διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν· περίοδος βαθυτέρας ἐξετάσεως καὶ ἐρεῦνης τῶν Χριστιανικῶν ἀληθειῶν, περίοδος συστηματικῆς πλέον καὶ ἐπιστημονικῆς διατυπώσεως τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀναγκάζονται ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων νὰ μὴ ἀρκῶνται εἰς τὴν ἀπλὴν ἔκθεσιν καὶ διατύπωσιν τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀλλὰ νὰ ἐπιδιώκωσιν τὴν ὑψηλοτέραν καὶ βαθυτέραν κατανόησιν αὐτῶν γνωρίζοντες ἅμα καὶ τοὺς λόγους τοὺς συνηγοροῦντας ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς αὐτῶν.

Εἰργάζοντο δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς νὰ κατατάξωσι καὶ συστηματοποιήσωσι τὰς Χριστιανικὰς ἀρχὰς κατὰ τρόπον ἐπιστημονικὸν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς τότε ἐμφανιζομένας ἀνάγκας.

Τὴν τοιαύτην ἐπιστημονικὴν καὶ συστηματικὴν ἐργασίαν ἀνέλαβε καὶ εἰς πέρας ἔφερε σειρὰ ὀλόκληρος ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀναφανέντων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἢ καὶ ἄλλαχοῦ, τὰς ρολὰς καὶ τάσεις τῶν συγγραφέων τούτων ἀκολουθούτων.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Πτολεμαίων κατέστη κέντρον πνευματικῆς κινήσεως μεγάλης. Ἐν αὐτῇ

ὑπῆρχε τὸ μουσεῖον τὸ ὑπὸ τοῦ φιλαδέλφου Πτολεμαίου ἰδρυθὲν ἐντὸς τῶν ἀχανῶν καὶ μεγαλοπρεπεστάτων ἀνακτόρων. Τὸ Μουσεῖον, περιλαμβάνον τὴν πολυθρήλητον Ἀλεξανδρινὴν βιβλιοθήκην καὶ πλεῖστα ἄλλα ἐπιστημονικὰ παραρτήματα χρήσιμα διὰ τὰς διδασκαλίας τῶν καθηγητῶν καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ, δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ σημερινὰ Πανεπιστήμια καὶ ἀκαδημείας τῶν ἐπιστημῶν.

Ὅτε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα τὰ μέγιστα ἤκμαζον, τότε διεδόθη καὶ ἐξηπλώθη ἐκεῖ ὁ Χριστιανισμὸς. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν μέσῳ τοιοῦτου πνευματικοῦ περιβάλλοντος, εἰάν ἤθελε νὰ ζήσῃ καὶ ἐπιβληθῇ, ἔπρεπε καὶ αὐτὸς νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν, νὰ συστηματοποιήσῃ αὐτάς, καὶ νὰ ἐξυψώσῃ τὴν ἀπλῆν πίστιν τῶν χριστιανῶν εἰς κατ' ἐπίγνωσιν πίστιν. Ἐπρεπε νὰ μεταβάλλῃ τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ ἀπὸ πιστικοὺς εἰς γνωστικούς· οὐχὶ ὅμως κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν αἰρετικῶν γνωστικῶν, ἀλλὰ νὰ καταστήσῃ τοὺς Χριστιανοὺς μετὰ λόγου γνώστας τῶν ἀληθειῶν τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας· τὴν τοιαύτην ἄμεσον καὶ ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην ἀνεγνώρισεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἰδρύσας τὴν Θεολογικὴν σχολήν. Ἡ ἰδρυσις τῆς σχολῆς ταύτης ἀνάγεται εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ καὶ καταρτίσῃ νέους δυναμένους νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ἀληθείας καὶ ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ τῶν πολεμούντων αὐτάς Ἰουδαίων καὶ Ἑθνικῶν. Ἦτο κατ' ἀρχὰς ἡ τοιαύτη σχολὴ ἁπλῶς κατηχητικὴ σχολή, ἔχουσα ὡς πρόγραμμα τὴν διδασκαλίαν τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν εἰς τοὺς κατηχομένους. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως τὸ πρόγραμμα τῆς σχολῆς ταύτης ἐπλουτίσθη διὰ τῆς προσ-

θήκης ἐπιστημονικῶν μαθημάτων ἰδίως τῆς διαλεκτικῆς, γεωμετρίας, τῆς φιλοσοφίας, καὶ τῆς θεολογίας (δηλ. ὑψηλῆς θεολογίας καὶ ἐρμηνείας). Ἡ σχολὴ αὕτη ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν πανταχόθεν ἐν αὐτῇ συρροόντων, καὶ ἕνεκα τελειότερας μορφώσεως τῶν τροφίμων αὐτῆς μεταρρυθμισθεῖσα ἀπετέλεσεν δύο τμήματα τὸ τῶν ἀρχαρίων καὶ τῶν προκεχωρηκότων. Τὴν σχολὴν ταύτην ἐκόσμησαν καὶ ἐλάμπρυναν ἔξοχοι Ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες ὡς διευθύνται καὶ καθηγηταὶ αὐτῆς πολλοὶ δὲ τῶν τροφίμων αὐτῆς ἐξελθόντες καὶ εἰς τὰ ὑπάτα ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας ἀνελθόντες, διετέλεσαν διαπρύσιοι κήρυκες καὶ ἐγένοντο οἱ μεγάλοι *φορεῖς τῶν τάσεων καὶ ἀρχῶν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θεολογικῆς σχολῆς εἰς τὰς διαφόρους τότε χριστιανικὰς ἐκκλησίας. Τὸ πνεῦμα καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς σχολῆς ταύτης τὰ μέγιστα ἐπιδράσασαι συνετέλεσαν εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ ὄρισμὸν τῶν Δογμάτων τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας.

11. Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς. Ὠριγένης.

Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς. Πατρὶς αὐτοῦ ἦσαν αἱ Ἀθηναίαι, ἐκεῖθεν ὁ Κλήμης, θέλων νὰ λάβῃ ἀκριβεστέραν γνῶσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, περιηγήθη διαφόρους χώρας ἐγκατασταθεὶς τέλος ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐκεῖ δὲ διαμένων διετέλεσε μαθητὴς τοῦ τότε δρῶντος διευθυντοῦ τῆς Καθηγητικῆς (Θεολογικῆς) σχολῆς, Πανταίνου. Ὁ Κλήμης μορφωθείς ἐν τῇ ἄνω σχολῇ ἀπέβη ἄριστος καὶ διαπρεπὴς θεολόγος προχειρισθεὶς εἰς πρεσβύτερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς πόλεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δρᾶσις τοῦ Κλήμεντος περιορίσθη κυρίως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, διὰ τοῦτο φέρει τὸ ὄνομα Ἀλεξανδρεὺς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πανταίνου ὁ Κλήμης προσεκληθὴ καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς εἰρημένης σχολῆς.

“Οτε ἐξεργάγη ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸς ἐπὶ Σεπτίμου Σεβήρου κατὰ τὸ ἔτος 202, ὁ Κλήμης φυγὼν ἐξ Ἀλεξανδρείας μετέβη πλησίον τοῦ ἄλλοτε μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ τότε Ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Ἀλεξάνδρου, τὸν ὁποῖον ἐβοήθει εἰς τὸ ποιμαντικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ὡς ἔτος δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ λογίζεται τὸ 220 μ.Χ. Ὁ Κλήμης ὡς συγγραφεὺς κατέχει μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας θέσεις ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ, συγγράψας πολλὰ συγγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων πλήρη σώζονται μόνον τέσσαρα, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπωλέσθησαν.

Ὁ Κλήμης ἐν τοῖς συγγράμμασι αὐτοῦ ἐπιζητεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον πιστικὸς δηλ. νὰ πιστεύῃ ἀπλῶς εἰς τὰ δόγματα τῆς Θρησκείας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γνωστικὸς χριστιανὸς δηλ. νὰ ἐρευνᾷ καὶ ἐξετάζῃ αὐτὰ ὅπως λάβῃ πλήρη γνῶσιν αὐτῶν.

Πιστις, κατὰ τὸν Κλήμεντα, εἶναι ἡ συνοπτικὴ γνῶσις τῶν δογμάτων καὶ ἀληθειῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. *Γνωσις* δὲ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα, ἐξήγησις καὶ κατανόησις αὐτῶν. Ὁ πιστεύων χριστιανὸς πρέπει νὰ ζητῇ, ὅπως εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πιστευομένων. Ἡ τοιαύτη ζήτησις εἶναι ὁρμὴ πρὸς εὔρεσιν τῆς ἀληθείας. Ὅταν εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν παύει πᾶσα ζήτησις, καὶ ἡ τοιαύτη εὔρεσις εἶναι ἡ γνῶσις. Ἡ τοιαύτη ὅμως γνῶσις τοῦ χριστιανοῦ δέον νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων. Ἐν ἐκ τῶν μέσων, λέγει ὁ Κλήμης, δι’ ὧν ὁ χριστιανὸς δύναται νὰ ζητήσῃ, εὔρῃ καὶ ἐννοήσῃ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἡ φιλοσοφία ἐπιδιώκει τὴν εὔρεσιν καὶ ζήτησιν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων. Ἡ Θεολογία κατέχει τὴν ἀλήθειαν. Ὡς ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ δέσποινα τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων, οὕτω καὶ ἡ Θεολογία εἶναι ἡ δέσποινα καὶ κυρία τῆς Φιλοσοφίας.

Ὁ Κλήμης θεωρῶν ἀπαραίτητον τὴν συνεργασίαν τῆς

φιλοσοφίας καὶ θεολογίας κατακρίνει τοὺς Χριστιανοὺς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἠρνοῦντο τὴν χρησιμότητα τῆς φιλοσοφίας. Ἔλεγε δὲ ὅτι, ὡς ὁ Μωσαϊκὸς νόμος προπαρεσκευάζε τοὺς Ἰουδαίους πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ αὐτὸ ἐπεδίωκε παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἡ φιλοσοφία. Ὅταν δὲ ὁμιλῇ περὶ φιλοσοφίας ἐννοεῖ οὐχὶ τὴν παροδοχὴν ἑνὸς φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἀλλὰ τὴν ἐκλεκτικὴν φιλοσοφίαν.

Ἐκ τῆς μελέτης καὶ σπουδῆς τῶν διαφόρων συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος ἐξάγομεν τὸ ἀναμφήριστον συμπέρασμα ὅτι ὁ Κλήμης οὐ μόνον μεγάλην θέσιν κατέχει ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ, ἀλλὰ εἶναι καὶ τέλειος δογματικός, διατυπώσας τὰ πλεῖστα τῶν δογμάτων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν.

᾽Ωριγένης. Ὁ ᾽Ωριγένης ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 185 ἐκ γονέων Χριστιανῶν. Οἱ γονεῖς τοῦ ᾽Ωριγένους ἐπεμελήθησαν τῆς ἐγκυκλίου παιδείας τοῦ υἱοῦ αὐτῶν ἐμπνεύσαντες αὐτῷ μέγαν ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ μορφώσεως ἐπεμελήθη ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λεωνίδας, ἀποστείλας αὐτὸν ὡς μαθητὴν εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν ᾽Αλεξανδρείας, διευθυνομένην τότε ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τοῦ ᾽Αλεξανδρέως. Ὁ ᾽Ωριγένης ἐν καιρῷ τῶν διωγμῶν κατείχετο ὑπὸ μεγάλου ἔρωτος πρὸς τὸ μαρτύριον, ἀψηφῶν τοὺς διαφόρους κινδύνους. Πολλάκις διέτρεξε τὸν κίνδυνον νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος ὄχλου τῆς ᾽Αλεξανδρείας. Ὅτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λεωνίδας ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου τῷ 202, ἔγραψεν ἐπιστολὴν ἐνθαρρυντικὴν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ λέγων «πρόσεχε μήπως χάριν ἡμῶν μεταβάλης φρόνημα». Μετὰ δὲ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὁ ᾽Ωριγένης ἄγων τὸ 17 ἔτος καθίσταται ὁ μόνος προστάτης πολυμελοῦς οἰκογενείας ἀποτελουμένης ἐκ τῆς μητρὸς καὶ ὅ μικροτέρων ἀδελφῶν. Ὁ

Ὁριγένης δὲν ἀπελπίζεται, ἀλλὰ ἔζη ἀντιγράφων φιλοκά-
λως χειρόγραφα ἀρχαίων συγγραφέων καὶ πωλὼν αὐτὰ
ἐλάμβανε καθ' ἑκάστην ἡμέραν 4 Ὀβολούς.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κλήμεντος ἐκ τῆς Ἀλε-
ξανδρείας, ὁ Ὁριγένης διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου
Δημητρίου διευθυντῆς τῆς Θεολογικῆς σχολῆς ἄγων τὸ 18
ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ Ὁριγένης ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν μα-
θητῶν τῆς σχολῆς καὶ πρὸς τελειότεραν κατάρτισιν αὐτῶν
διήρесе τὴν σχολὴν εἰς δύο τμήματα, τὸ τῶν ἀρχαίων καὶ
προκεχωρηκότων. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ διδάσκων ὁ Ὁρι-
γένης κατέστη ἀμέσως γνωστὸς εἰς ὅλον τὸν τότε Χριστια-
νικὸν κόσμον· πολλοὶ ἄνδρες ἐπεζήτουν τὴν γνωριμίαν
αὐτοῦ, πολλὰ δὲ γῶραι καὶ πόλεις προσεκάλουν αὐτὸν
πλησίον αὐτῶν πρὸς λύσιν διαφόρων ζητημάτων καὶ ἀπο-
ριῶν. Οὕτως ὁ ἄρχων τῆς Ἀραβίας τιμητικῶς προσκαλεῖ
αὐτὸν παρ' αὐτῶ, ἡ Μαμμαία μήτηρ τοῦ αὐτοκράτορος
Ἀλεξάνδρου Σεβήρου προσκαλεῖ αὐτὸν πλησίον αὐτῆς ἐν
Ἀντιοχείᾳ, ἡ Ρώμη καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία δέ-
χονται τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ὁριγένους· Ἡ φήμη τοῦ Ὁρι-
γένους, ἐπισκιάζουσα τὸν ἐπίσκοπον Δημήτριον, ἐγένετο ἡ
αἰτία, ἵνα ὁ Ὁριγένης καταδιωχθῇ καὶ καταδικασθῇ ὑπὸ
συνόδου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, οὕτω δὲ καταφύγει παρὰ τοῖς
φίλοις αὐτοῦ ἐπισκόποις Ἱεροσολύμων Ἀλεξάνδρῳ καὶ
Καισαρείας Θεοκλήτῳ, οἱ ὅποιοι ἔχειροτόνησαν αὐτὸν
πρεσβύτερον. Ὁ Ὁριγένης ἐλθὼν εἰς Καισάρειαν ἵδρυσε
νέαν Θεολογικὴν σχολὴν κηρύσσων καὶ ἐρμηνεύων τὰς
Ἀγίας Γραφάς, καὶ διδάσκων τοὺς ἐπιχωρίους καὶ ἄλλο-
δαποὺς φοιτητὰς τὰ φιλοσοφικά, μαθηματικά καὶ θρη-
σκευτικὰ μαθήματα.

Ὁ Ὁριγένης ὢν ὑπερεξηκοντούτης κατὰ τὸν διωγμὸν
τοῦ Δεκκίου (249—250) συνελήφθη καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰ

δεσμά ὑποστάς σωματικὰς κακώσεις, τὰς ὁποίας γενναίως καὶ καρτερικῶς ὑπέμεινε.

Ἔνεκα δὲ τῶν σωματικῶν τούτων κακώσεων καὶ βασάνων ἐπῆλθε βραδύτερον τὸ τέλος τοῦ Ὁριγένους κατὰ τὸ ἔτος 254 εἰς ἡλικίαν 69 ἐτῶν.

Ὁ Ὁριγένης ὡς συγγραφεὺς ἔξεταζόμενος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ ἀναδειχθεὶς ὁ πολυγραφώτερος ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ.

Τὰ διάφορα συγγράμματα τοῦ Ὁριγένους ἀνήκοντα εἰς διαφόρους κατηγορίας εἶναι κριτικὰ καὶ ἐξηγητικά, ἀπολογητικά, δογματικά, ἠθικὰ καὶ ἐπιστολαί. Τὰ πολλὰ συγγράμματα τοῦ Ὁριγένους, δεικνύουν τὰ διάφορα ζητήματα, τὰ ὁποῖα οὗτος ἐν αὐτοῖς πραγματεύεται, ἡ δὲ μεγάλη κριτικὴ ἐργασία αὐτοῦ διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τῆς μεταφράσεως τοῦ κειμένου τῶν Ὁ, ἢ ἐπὶ 28 ἔτη διαρκέσασα καὶ ὀλόκληρον βιβλιοθήκην ἀποτελέσασα ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης, δεικνύουσι τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος δικαίως ἐπεκλήθη διὰ τὴν ἀντοχήν, ἐμμονὴν καὶ ἐγκαρτέρησιν ἐν τῷ συγγράφειν ἀδαμάντιος καὶ χαλκέντερος. Ὁ Ὁριγένης ὡς συγγραφεὺς θεωρεῖται ἡ ἀκένωτος πηγὴ, ἐξ ἧς ἤντησαν πάντες οἱ μετὰ ταῦτα συγγραφεῖς, θεωρεῖται ὁ ἀειθαλὴς λειμών, ἐξ οὗ ἔδρεψαν πνευματικὰ ἄνθη πάντες οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας.

12. Ἀφρικανικὴ Σχολή.

Ἐνῶ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐν τῇ ἀνατολῇ ἴσχυεν ἡ ἀρχὴ τῆς βαθυτέρας καὶ ὑψηλοτέρας ἐρεῦνης καὶ ἀναπτύξεως τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν, ἐν τῇ Δύσει, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν, ἐνεφανίσθησαν ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀκολουθοῦντες ὅλως ἀντίθετον ὁδόν. Ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ἐντελῶς διαφόρου χαρακτῆρος τῶν δύο λαῶν, παρ' οἷς ἤκμασαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπεκράτει ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὡς λίαν θεωρητικὸν ἠρέσκατε νὰ γνωρίζῃ τοὺς λόγους τῆς παραδοχῆς τῶν πιστευομένων. Ἐνῶ ἐν τῇ Δύσει, λαοὶ στερούμενοι τοιοῦτου θεωρητικοῦ πνεύματος καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐμβαθύνωσι εἰς τὰς ὑψηλὰς ιδέας τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, οὐδὲ νὰ ἀρθῶσιν εἰς ὑψηλοτέρας σφαίρας πνευματικῆς ἐργασίας, ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἀπλήν παραδοχὴν τῶν Χριστιανικῶν ιδεῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς κακῆς χρήσεως τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ τῶν γνωστικῶν, προήλθον αἱ γνωσταὶ ἀποπλανήσεις καὶ αἰρέσεις τῶν Γνωστικῶν, διὰ τοῦτο οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἄνω ἀντιλήψεως ἀπέκρουον καὶ ἀπέριπτον τὴν χοῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, δογματίζοντες ὅτι ἡ Χριστιανικὴ πίστις ὡς ἐξ ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, οὐδόλως ἔχει ἀνάγκην τῆς φιλοσοφίας καὶ γενικῶς ἐρεῦνης, ἀλλὰ ἀρκετὸν θεωρεῖται ἡ τυφλὴ παραδοχὴ τῶν ιδεῶν αὐτῆς. Οἱ Λατῖνοι πατέρες ἀπέδιδον μεγαλυτέραν ἀξίαν εἰς τὴν ἀγνότητα καὶ καθαρότητα τοῦ Χριστοῦ βίου, παρὰ εἰς τὴν θεωρητικὴν μόρφωσιν τῶν χριστιανῶν. Αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις, ὡς κηρυχθεῖσαι ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῆς βορείου Ἀφρικῆς, εἶναι γνωσταὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὡς ἀντιλήψεις καὶ ἀρχαὶ μιᾶς ὅλως νέας σχολῆς, τῆς Ἀφρικανικῆς. Αἱ ἀντιλήψεις αὗται τῆς Ἀφρικανικῆς σχολῆς ἀντιπροσωπεύουσι τὴν συντηρητικότητα· ἡ συνετὴ συντηρητικότης φέρει καὶ αὐτὴ εἰς τὴν πρόοδον, ἀλλ' ἡ παρανόησις τῆς συντηρητικότητος ὁδηγεῖ εἰς τὴν στασιμότητα καὶ ὀπισθοδρομικότητα. Ἡ πρόοδος εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν τοιούτων ἀρχῶν καὶ ἀντιλήψεων· ἡ πρόοδος εἶναι ἀπόρροια μόνον τῆς ἀληθοῦς ἐρεῦνης καὶ ἐξετάσεως, ἡ δὲ παρέκκλισις ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ἐρεῦνης ἀνοίγει τὰς πύλας εἰς τὴν πλάνην, τὴν δυσπιστίαν καὶ ἀπιστίαν. Αἱ ἀνωτέρω ἀντιλήψεις τῆς σχολῆς ἐπεκταθεῖσαι ἐγένοντο κτῆμα τῆς

Δυτικῆς ἐκκλησίας καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα κα-
ἐφεξῆς.

Τερτυλλιανός. Ὁ κυριώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς σχολῆς ταύτης καὶ κῆρυξ τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων εἶναι ὁ Τερτυλλιανός. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Καρχηδόνι περὶ τὸ ἔτος 160 καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 220· ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔχων τὸ ἀξίωμα τοῦ Ρωμαίου ἑκατοντάρχου καὶ προορίζων τὸν υἱόν του διὰ τὸ πολιτικὸν στάδιον, ἔστειλεν αὐτὸν διὰ νὰ τελειοποιηθῆ εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἐξήσκει τὸ ἔργον τοῦ συνηγόρου. Κατὰ τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ προσῆλθεν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ κατόπιν ἠσπάσθη τὰς αἰρετικὰς ἰδέας τοῦ Μοντανισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἠθικὴ αὐστηρότης, ἡ προθυμία εἰς τὸ μαρτύριον, ἡ περιφρόνησις τοῦ κόσμου καὶ ἡ πεποίθησις τῆς ταχείας ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου, προσεῖλκυζαν αὐτόν. Ὁ Τερτυλλιανός, καίτοι ἔτυχε μεγάλης μορφώσεως, δὲν ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἔθνικὴν παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν· ἐνόμιζε δὲ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἰς οὐδεμίαν σχέσιν εὐρίσκονται. Τί κοινόν, ἀναφωνεῖ, μεταξύ Ἱεροσολύμων καὶ Ἀθηνῶν, μεταξύ Ἀκαδημείας καὶ Ἐκκλησίας; οἱ φιλόσοφοι, λέγει, διότι πάντοτε καταγίνονται εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας, ἔπειτα ὅτι οὐδέποτε ταύτην εὗρον καὶ κτῆμα αὐτῶν κατέστησαν. Ἐνῶ ἡ πίστις ἡμῶν, ὡς οὐσα ἐξ ἀποκαλύψεως, εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια, καὶ τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ παραδεχόμεθα, ἄνευ ἄλλης διατυπώσεως. Πάσας δὲ τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως πρέπει νὰ ἀποδεχόμεθα, ἔστω καὶ ἂν τινες αὐτῶν φαίνονται ἡμῖν ὡς ἀκατάληπτοι, ἢ ἀδύνατοι.

Τὰ συγγράμματα τοῦ Τερτυλλιανοῦ τὰ μέγιστα ἐπέδρασαν εἰς τὴν μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν τῆς Δύσεως· ἀπὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ

φιλολογικά ἔργα ἐν τῇ Δύσει συντάσσονται εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, ἀντὶ τῆς προτέρας Ἑλληνικῆς. Ὁ Τερτυλιανὸς εἶναι ὁ εἰσηγητὴς καὶ ὁ φορεὺς τοῦ ἐπικρατήσαντος πνεύματος ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ.

13. Περὶ Διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Εἶδομεν ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς εὐρυτέραν διάδοσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐξέλεξε τοὺς δώδεκα αὐτοῦ μαθητάς. Μετὰ δὲ τὴν πεντηκοστὴν οἱ Ἀπόστολοι, διασπαρέντες εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ἤρξαντο τοῦ κηρύγματος αὐτῶν ἰδρύνοντες διαφόρους Χριστιανικὰς κοινότητας.

Ἐπειδὴ οἱ Ἀπόστολοι κύριον ἔργον εἶχον τὴν ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν διάδοσιν τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν παρὰ τοῖς Λαοῖς τῶν διαφόρων χωρῶν, οὐχὶ δὲ τὴν ἀποκλειστικὴν αὐτῶν διαμονὴν παρὰ τινὶ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ, παρέστη ἀνάγκη πρὸς εὐρυθμοτέραν τακτοποίησιν τῶν ἐκάστοτε ἐμφανιζομένων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, νὰ χειροτονήσωσι κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου πρόσωπα ἱκανοῦ κύρους. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἐπέχοντα θέσιν ἀναπληρωτοῦ ἢ ἀντιπροσώπου τῶν ἀποστόλων, ὠνομάσθησαν ἐπίσκοποι. Οἱ Ἐπίσκοποι ἐπομένως σὺν τῷ χρόνῳ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀποστόλων συνεκέντρωσαν εἰς ἑαυτοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν ὅλην ἐποπτείαν καὶ ἐξουσίαν. Ὁ Ἐπίσκοπος ἐθεωρεῖτο ὁ ἀνώτατος ἄρχων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ὁ μόνος ἀρμόδιος νὰ λύσῃ πᾶσαν τυχὸν ἀπορίαν. Οἱ ἐπίσκοποι δὲ πρὸς μεγαλυτέραν ἐποπτείαν τῶν Χριστιανῶν ἐχειροτόνησαν ἀντιπροσώπους αὐτῶν τοὺς πρεσβυτέρους, ὥστε οἱ ἄρχοντες τῆς ἐκκλησίας ἦσαν ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ πρεσβύτερος, κατωτέρας δὲ σημασίας ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ διακόνου· ὑπῆρχον δὲ προσέτι καὶ ἄλλα μικροτέρας σημασίας ἀξιώματα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἡ ἐκλογὴ δὲ τῶν ἀρχόντων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ

ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ λαοῦ, προτιμωμένων τῶν ἱκανωτέρων καὶ μᾶλλον μορφωμένων. Ὁ ἐπίσκοπος ἐχειροτονεῖτο ἀριστίνδην τῇ θελήσει τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ, τῇ μαρτυρίᾳ τῶν κληρικῶν καὶ τῇ τοῦ λαοῦ ψήφῳ· ὁ τοιοῦτος τρόπος ἐκλογῆς τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀρχόντων, εἶναι ἀρχαιότατος, ὥς αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων ἀναφέρουσι περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν διακόνων ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς τούτων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων. Οὕτω οἱ ἀρχοντες τῆς ἐκκλησίας ἀπετέλεσαν ἰδίαν τάξιν, τὸν κληρον, συντηρούμενοι ἀπὸ τὰς ἐκουσίας συνεισφορὰς τῶν πιστῶν καὶ ἦσαν ἔγγαμοι καὶ ἄγαμοι. Καθ' ὅσον αἱ ἐκκλησίαι ἀπέβησαν πολυαριθμότεραι, αἱ ὑποθέσεις ποικιλότεραι, τὰ συμφέροντα καὶ αἱ ἀνάγκαι μεγαλύτεραι, τὰ πάθη σφοδρότερα, παρέστη ἀνάγκη αἱ ἐκκλησίαι νὰ συνδεθῶσι στενωτέρου πρὸς ἀλλήλας δι' ἐπαρχιακῶν συνόδων. Τὸ σῶμα τῶν ἐπισκόπων ἀποτελοῦν τὴν Ἐνότητα τῆς καθολικῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας συνήρχετο τακτικῶς ἐν ἕαρι καὶ ἐν φθινοπώρῳ, εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, ἤκουε τὴν γνώμην διακεκριμένων κληρικῶν καὶ ἐξέδιδεν ἀποφάσεις, τοὺς λεγομένους κανόνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐρρυθμίζοντο τὰ κυριώτερα κεφάλαια τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας. Αἱ τοιαῦται ἀποφάσεις τῶν ἐπαρχιακῶν συνόδων ἐγνωστοποιουῦντο καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Χριστιανικὰς Ἐκκλησίας. Οὕτω δὲ ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία ἔλαβε τὸ σχῆμα μεγάλης αὐτοτελοῦς Ὁμοσπονδίας πολιτειῶν, ἔχουσῶν ἰδίους ἀρχοντας, ἰδίαν νομοθεσίαν καὶ ἰδίαν περιουσίαν. Οἱ ἐπίσκοποι πάντες ἦσαν ἴσοι, οὐδεὶς δὲ τούτων εἶχε μεγαλύτεραν ἔξουσίαν τοῦ ἄλλου, μόνον δὲ ἡ γνώμη τοῦ σώματος τῶν ἐπισκόπων ἦτο ἀνωτέρα τῆς γνώμης ἑνὸς ἐπισκόπου· ἀλλ' ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν ἴσοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸν βαθμὸν, βραδύτερον ὅμως, ἕνεκα τῆς συγκροτήσεως τῶν ἐπαρχιακῶν συ-

νόδων ἐν τῇ ἔδρᾳ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πρωτευούσης, ἕνεκα τῆς ἀνάγκης τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων νὰ ἐπικοινωνῶσι πρὸς τὸν πολιτικὸν ἄρχοντα διὰ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς πρωτευούσης, ὁ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τῆς ἐπαρχίας, μητροπολίτης ὀνομασθεῖς, ἔχαιρε μεγαλυτέρας τιμῆς ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους. Τοιοῦτοι ἐπίσκοποι, μητροπολίται, πρωτεῖον τιμῆς λαβόντες, οὐχὶ δὲ πρωτεῖον ἐξουσίας καὶ ὑπεροχῆς, ἦσαν οἱ Ρώμης, Ἱεροσολύμων, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Ἐφέσου, καὶ Κορίνθου. Τὸ τοιοῦτον διοικητικὸν σύστημα τὸ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποδεκτὸν γενόμενον εἶναι σύστημα καθαρῶς Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ Χριστιανισμός, διαδοθεὶς τὸ πρῶτον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἔνθα ἤμαρ καὶ ἐπεκράτει πᾶν τὸ Ἑλληνικόν, προσέλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ διοικητικὸν αὐτοῦ σύστημα διότι ἡ ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν οὐδὲν ἄλλο ἦτο, ὡς ἀπὸ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, εἰμὴ ἢ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν δήμων ἐκκλησία· τὸ δὲ τῶν κληρικῶν συνέδριον, ἢ βουλή· οἱ δὲ ἐπίσκοποι, λέξις εἰλημμένη ἐκ τοῦ σιτικῶν πολιτεύματος, ἦσαν τῶν νέων τούτων δήμων οἱ ἄρχοντες· αἱ δὲ ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι, αὐτὰ τὰ πάντα ποτὲ συνέδρια κατὰ ἔθνη· ὥστε ἡ μορφή τοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπικρατήσαντος ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἦτο καθαρῶς δημοκρατική. Ἐν τῇ Δύσει ὅμως, διότι ἡ ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἔθεωρεῖτο ἡ μόνη ἀποστολική, διότι ἐκ τῆς Ρώμης διεθόθη ὁ Χριστιανισμός εἰς τὰς πλείστας χώρας καὶ ἐκεῖθεν ἐλαμβάνοντο οἱ ἄρχοντες τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν, διότι οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ρώμης μεγάλην ἰδέαν ἐσηματίσαν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ των, ὡς ὄντες ἐπίσκοποι τῆς περιφήμου πόλεως, τὸ πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει ἀποβαλὼν τὸν δημοκρατικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἔλαβεν ἐντελῶς διάφορον ἐξέλιξιν, ἀπολῆξαν εἰς τὴν ἀπόλυτον, τὴν μοναρχικὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. Τὰ ἀναφυόμενα ζητήματα ἐν τῇ Δύσει δὲν λύονται πλέον διὰ τοῦ αντιπροσω

πευτικοῦ ἢ συνοδικοῦ συστήματος, τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλὰ λύονται μόνον διὰ τῆς θελήσεως ἑνὸς μόνου προσώπου, τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης· ὥστε τὸ πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας δὲν ἐξελίσσειται οὔτε διαμορφοῦται ὁμοιομόρφως. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ διεμορφώθη καθαρῶς Δημοκρατικὸν πολίτευμα συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων, οὔτινες ἠσπλάσθησαν τὸν Χριστιανισμόν· τουναντίον δὲ βλέπομεν ἐν τῇ Δύσει ὅτι διαμορφοῦται καθαρῶς μοναρχικὸν συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν λαῶν, οὔτινες ἐγένοντο Χριστιανοί.

14. Περὶ ἠθῶν τῶν Χριστιανῶν.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεβλήθη ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὄχι μόνον διὰ τὸ ὕψος τῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας ἐκήρυττε, ὄχι μόνον διὰ τὴν θεϊότητα καὶ λογικότητα τῶν ἑαυτοῦ δογμάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν νέαν ἠθικὴν, τὰς νέας ἠθικὰς ἀρχὰς, τὰς ὁποίας ἔφερεν εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἡ ἐπιρροὴ τῆς νέας Χριστιανικῆς ἠθικῆς ἐπὶ τῶν λαϊκῶν στρωμάτων ἦτο μεγίστη κατὰ τὴν πρώτην περίοδον. Ὁ Χριστιανισμὸς, ὡς νέα θρησκεία ἐκήρυξε τὴν νέαν ἠθικὴν ἀρχήν, τῆς ἀγάπης πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους· διὰ τῆς νέας ταύτης ἠθικῆς ἀρχῆς, τῆς ἀγάπης, αἱ κοινωνικαὶ καὶ φυλετικαὶ διακρίσεις, τέκνα τοῦ παλαιοῦ κόσμου, κρημνίζονται παταγωδῶς. Ἐνώπιον τῆς νέας θρησκείας οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς εἶναι ἴσοι καὶ ἀδελφοί· τρανότατον μαρτύριον εἶναι αἱ κοινὰ τραπέζαι, κοινὰ συσσίτια, τῶν πρώτων Χριστιανῶν, δι' ὧν ἐπεζητεῖτο ἵνα ἡ ἔνδεια ἐξαλειφθῇ παρὰ τοῖς ἀπόροις τούτων. Ἡ ἐνθουσιώδης πώλησις τῶν κτημάτων παρὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ παράδοσις τοῦ ἀντιτίμου τῶν κτημάτων πρὸς τοὺς ἀποστόλους, δεικνύει ἡλίου φαεινότερον πόσον μεγάλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ νέα ἠθικὴ. Οἱ

Χριστιανοὶ διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ἀγάπην πρὸς ἀλλήλους ἐξέπληττον καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἐθνικοὺς λέγοντας «ἴδετε πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πρὶν γνωρισθῶσι» «ἴδετε πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἶναι ἔτοιμοι ὑπὲρ ἀλλήλων νὰ ἀποθάνωσι.» Αἱ Χριστιανικαὶ ἐκκλησῖαι ἐφρόντιζον περὶ τῶν ἐνδεῶν καὶ πασχόντων, τῶν αἰχμαλώτων, τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν ξένων. Ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐξηγόραζε δούλους καὶ αἰχμαλώτους παρὰ τῶν βαρβάρων ὄχι μόνον χριστιανοὺς ἀλλὰ καὶ Ἐθνικοὺς. Ἡ φιlanθρωπία, καθαρῶς Χριστιανικὴ ἀρετὴ, ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους, διεῖπε πάσας τὰς σκέψεις καὶ ἐνεργείας τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ ταύτης διαπνεόμενοι οἱ Χριστιανοὶ ἴδρυσαν, δι' ἐκουσίων συνεισφορῶν, παρ' ἐκάστη μητροπόλει τὰ πρῶτα πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καὶ λοιπὰ φιlanθρωπικὰ καταστήματα. Ἡ πρὸς τὸν θάνατον περιφρόνησις καὶ ἡ ἐν τοῖς βασανιστηρίοις ἐγκαρτέρησις τῶν Χριστιανῶν ἐξέπληττε καὶ αὐτοὺς τοὺς διώκτας αὐτῶν Ἐθνικοὺς. Ἡ μεγάλη ἀλαζονεία τῶν ἐθνικῶν ἀντικατεστάθη παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ὑπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης, τὸν ἔκλυτον βίον καὶ τὴν ἀκολασίαν τῶν ἐθνικῶν διεδέχθη ἡ ἄκρα τῶν ἡθῶν αὐστηρότης, ἀποκρούουσα καὶ πολλὰς ἀθῶας τέρψεις καὶ διασκεδάσεις. Οἱ Χριστιανοὶ ἀπέφευγον πᾶσαν σχέσιν καὶ ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν Ἐθνικῶν λόγῳ τῆς ὑπαρχούσης ἀντιθέσεως ἐν τῇ ἡθικῇ αὐτῶν. Ὁ οἰκογενειακὸς βίος τὰ μέγιστα ἐβελτιώθη διὰ τῆς ἡθικῆς ἐξυψώσεως τῆς γυναικός. Ἡ μεγάλη νόσος, ἡ δουλεία, ἣτις ἐμάστιζε τὴν τότε κοινωνίαν, ἐξαφανίζεται ὑπὸ τὰ φοβερὰ πλῆγματα τῶν Χριστιανικῶν ἀρχῶν, τῆς ἰσότητος, ἀδελφότητος καὶ ἐλευθερίας πάντων τῶν ἀνθρώπων τὸν φιλήδονον καὶ ἐπιρροεπῆ πρὸς τὴν ἀκολασίαν βίον τῶν ἐθνικῶν διεδέχθη ὁ ἐκ φυσικῆς ἀντιδράσεως προελθὼν ἀσκητισμὸς. Πολλοὶ ἄνδρες μὴ δυνάμενοι νὰ βλέπωσι τὴν ἀκολασίαν βασιλεύουσαν παρὰ τοῖς τότε ἀνθρώποις, καὶ πάντα δεσμὸν

ἀποκόψαντες πρὸς τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ, ἀπεμακρύνθησαν τῆς κοινωνίας ζῶντες κατὰ μόνας καὶ εἰς συνεχῆ καὶ ὑπερβολικὴν ἄσκησιν ὑποβάλλοντες ἑαυτοὺς. Οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες εἰς μακρὰς προσευχὰς καὶ νηστείας ὑποβαλλόμενοι διέμενον εἰς ἐρήμους τόπους. Οἱ τοιοῦτοι ἀσκηταὶ ἕνεκα κλιματολογικῶν λόγων ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ. Εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Αἰγύπτου συνεστήθησαν αἱ πρῶται ἀσκητικαὶ κοινότητες. Μεταξὺ τῶν ἀσκητῶν μίαν ἀπὸ τὰς καλύτερας θέσεις κατέχει καὶ ὁ ἀσκητὴς Ἀντώνιος, τοῦ ὁποῦ οὗ ἡ ἠθικὴ ἐπιρροὴ παρὰ τῷ λαῷ καὶ κυρίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων διωγμῶν ἦτο μεγάλη. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀντωνίου ἐν τῷ μέσῳ τῶν διωκομένων Χριστιανῶν καὶ ἡ ἐνθάρρυνσις αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ πολὺ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐγκαρτέρησιν καὶ αὐτοθυσίαν τῶν Χριστιανῶν.

Ἡ ἠθικὴ τῶν Χριστιανῶν οὔτε πόρρωθεν δύναται νὰ παραβληθῆι πρὸς τὴν ἠθικὴν τῶν ἐθνικῶν. Ἡ μεγίστη διαφορὰ τῶν δύο ἠθικῶν εἶναι μία ἀπὸ τὰς πολλὰς αἰτίας τῆς κατισχύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡθικὴ τελείως μεταβάλλουσα τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ὡς ἡ Χριστιανικὴ, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ τοιαῦτα μεγάλα καὶ πασιφανῆ ἀποτελέσματα νὰ εἶχεν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος.

15. Περὶ λατρείας

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἀπετέλουν δύο κατηγορίας, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων καὶ τοὺς ἐξ Ἑθνῶν. Οἱ τῆς πρώτης κατηγορίας καὶ μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν ἐξηκολούθουν νὰ μεταβαίνουν εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναόν, ἵνα λατρεύωσι τὸν θεόν. Οἱ ἐξ Ἑθνῶν ὅμως Χριστιανοί, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντες πρὸς τὰ τῶν Ἰουδαίων, συνήρχοντο εἰς ἰδιαιτέρας συναθροίσεις ἐντὸς ἰδιωτικῶν οἰκῶν καὶ ἐκεῖ ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Οἱ πρῶτοι ἐπομένως ἱεροὶ

τόποι πρὸς λατρείαν τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἐχρησίμευον ἄφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸς τῶν Ἰουδαίων, ἄφ' ἑτέρου δὲ αἱ ὑπὸ τῆς Κ. Δ. ὀνομαζόμεναι «κατ' οἶκον ἐκκλησίαι». Ἐν καιρῷ ὅμως τῶν διωγμῶν διὰ τὸν φόβον τῶν διωκτῶν αὐτῶν, συνηθροίζοντο ὅπου ἠδύναντο νὰ ἀποφεύγῃσι τὰ ὄμματα τῶν ἐχθρῶν των, ἤτοι εἰς τὰς ἐρήμους, εἰς τὰ σπήλαια, εἰς τὰς ὑπογείους κρύπτας (κατακόμβας) αἵτινες ὑπῆρχον πολλαὶ ὑποκάτω τῶν ἀρχαίων πόλεων, ἰδίως τῆς Ρώμης καὶ αἵτινες ἐχρησίμευον ὡς οἰκογενιακοὶ τάφοι. Βραδύτερον ὅμως οἱ Χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ κτίζωσι ἰδίαις ἐκκλησίαις, προτιμώντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν κορυφὴν λόφου ἢ ὑψηλοῦ ἐδάφους, εἰς τὰς ὁποίας ἔδωκαν τὸ σχῆμα τῶν ἐν Ρώμῃ Βασιλικῶν. Περὶ τὰς ἐκκλησίας ᾠκοδομοῦντο ἐξέδραι ἐκκλησιαστικαὶ καὶ παστοφόρια χρησιμεύοντα διὰ κατοικίαν τοῦ κλήρου, ὡς σχολεῖα, ὡς νοσοκομεῖα, καὶ βιβλιοθήκαι. Οἱ τοιοῦτοι ἱεροὶ τόποι οἱ ἀφιερωμένοι εἰς λατρείαν τοῦ θεοῦ ὀνομαζόντο ἐκκλησίαι, οἶκος θεοῦ, εὐκτήριοι οἶκοι, ναοί, μαρτυρικά, Κυριακόν. Ἦσαν δὲ αἱ ἐκκλησίαι αὗται μακρὰ τετράγωνα μετὰ στέγης ξυλίνης ἀπολήγοντα εἰς κυκλοτερῆ τινα ἀψίδα μετὰ διπλῶν σειρῶν στύλων κατὰ μῆκος διαιρούντων τὸ οἰκοδόμημα εἰς τρεῖς ἢ πέντε χώρους, ὀνομαζομένους κλίτη. Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ φοβούμενοι μήπως παρεξηγηθῶσιν εἴτε ἐκ μέρους τῶν Ἑθνικῶν εἴτε ἐκ μέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐὰν ἐχρησιμοποιοῦν τὰ διάφορα ἔργα τῆς τέχνης, ἐπιμελῶς ἀπέφευγον τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ὁ φόβος οὗτος ἤρχισε νὰ ἐκλίπῃ καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι παρὰ τοῖς τότε χριστιανοῖς ἀναπτύσσεται ἕν νεόν εἶδος τέχνης, καθαρῶς Χριστιανικῆς, ἢ συμβολικῆς.

Τὰ διάφορα σύμβολα παρίστων διάφορα πρόσωπα, ἀρετὰς ἢ διαφόρους σκηνάς, ἐκ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης. Τὰ τοιοῦτα σύμβολα ἦσαν ἐν χρήσει κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς οἰκίας, εἰς οἰκιακὰ σκευή, εἰς τοὺς τάφους καὶ κατακόμβας,

ἔκειθεν δὲ εἰσῆχθησαν καὶ εἰς τοὺς ναοὺς· τὰ σπουδαιότερα τῶν συμβόλων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκοσμήθησαν οἱ ἱεροὶ ναοὶ ἦσαν ὁ σταυρός, ὁ ποιμὴν, ὁ ἄμνος, ἡ ναῦς, ἡ λύρα, ἡ ἄγκυρα, ὁ ἰχθύς. Οἱ Χριστιανοὶ συνερχόμενοι ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς δὲν ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐπεδίωκον καὶ τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἔνωσησιν καὶ ὠφέλειαν, δηλ. τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν μόρφωσιν. Οἱ ἱεροὶ ναοὶ ἐχρησίμευον καὶ ὡς σχολεῖον, ὅπου ἐδιδάσκοντο τοῖς χριστιανοῖς αἱ ἀλήθειαι τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὑπὸ ἀνδρῶν ἐμπνευσμένων. Κατὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν οἱ Χριστιανοὶ ἔψαλλον ἐκ τῆς Π. Δ. καὶ ὕμνους Χριστιανικοὺς εἰς δόξαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀνεγίνωσκον περικοπὰς ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, Π. καὶ Κ. Διαθήκης καὶ ἐπηκολούθει ὁμιλία ἀφ' ὑψηλοῦ τινος μέρους, ἄμβωνος, ἀποσκοποῦσα τὴν πλατυτέραν καὶ σαφεστέραν ἀνάπτυξιν τῶν Χριστιανικῶν ἀληθειῶν τῶν περιεχομένων ἐν τῇ ἀναγνωσθείσῃ περικοπῇ. Τὴν τοιαύτην ἐργασίαν εἶχον ἀναλάβει οἱ κληρικοὶ· ἀλλὰ καὶ λαϊκοὶ ἠδύναντο νὰ τὴν ἐκτελῶσι, κατόπιν ἀδείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς.

Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κηρύγματος ἠκολούθει ἡ εὐχαριστία. Ἐκτὸς δὲ τῆς τελετῆς τῆς θείας λειτουργίας ἦσαν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς τότε χριστιανοῖς καὶ ἡ τελετὴ τοῦ βαπτίσματος καὶ ἡ τοῦ χρίσματος, ἐπίσης δὲ ἡ τελετὴ τοῦ γάμου, ἡ τοῦ ἡγιασμένου ἐλαίου (εὐχελαίου), ἡ τῆς μετανοίας, αἰτινες πᾶσαι μυστήρια βραδύτερον ὠνομάσθησαν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι τὰς τελετὰς ταύτας οἱ χριστιανοὶ μυστικῶς ἐτέλουν καὶ κρυφίως τῶν Ἑθνικῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἡ ἐν αὐταῖς ἐπενέργεια τῆς θείας χάριτος κατὰ μυστηριώδη τρόπον μεταδίδεται.

Ἐπειδὴ οἱ χριστιανοὶ ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀναγκῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεβάλλοντο, δὲν ἠδύναντο νὰ τελῶσι τὰ

τῆς λατρείας αὐτῶν διαρκῶς, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν νὰ δώσωσιν μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς ὠρισμένας ἡμέρας πρὸς ἀνάμνησιν διαφόρων γεγονότων τῆς θρησκείας αὐτῶν. Οὕτω καθιερώθησαν παρ' αὐτοῖς τακτικά ἡμέραι, Ἑορταί. Τοιαῦται ἑορταί ἦσαν ἡ Κυριακή, θεωρουμένη ἡμέρα χαρμόσυνος καὶ ἀφιερωμένη πρὸς τιμὴν τοῦ ἀναστάντος Κυρίου. Ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ταύτης δὲ προηγεῖτο νηστεία διαφόρου διαρκείας. Αἱ πρὸ αὐτῆς ἡμέραι, θεωρούμεναι ὡς προπαρασκευὴ εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἑορτὴν καὶ ὑπενθυμίζουσαι τὰ πάθη τοῦ Κυρίου ὠνομάσθησαν ἑβδομάς τῶν παθῶν ἢ Μ. Ἑβδομάς. Ἡ ἑορτὴ τῆς πεντηκοστῆς, ἑορταζομένη πενήκοντα ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ θεωρουμένη ὡς ἡμέρα ἰδρύσεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἡ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, ἢ τῶν Ἐπιφανείων εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου· τινὲς δὲ ἡμέραι ἦσαν καθιερωμέναι πρὸς τιμὴν τοῦ θανάτου τῶν μαρτύρων. Πάντες οἱ τύποι καὶ τελεταὶ τῆς λατρείας τῶν χριστιανῶν τῆς πρώτης περιόδου διέμειναν καὶ εἰς τὰς μετὰ ταῦτα περιόδους.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

(313 - 867)

16. Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

α') *Μ. Κωνσταντῖνος*. Ὁ Χριστιανισμὸς καταδιωχθεὶς ἐπὶ τρεῖς ὀλοκλήρους αἰῶνας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, εὔρε τέλος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, τὸν ἑαυτοῦ προστάτην. Οἱ συνεχεῖς καὶ ἀδιάκοποι διωγμοὶ καταπαύουν καὶ ἀναγνωρίζεται διὰ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 313 Αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου, γενικὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία καθ' ὅλον τὸ Κράτος ὃ Χριστιανισμὸς κατέστη ἤδη ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐθνικὴν. Ἡ τοιαύτη ἀναγνώρισις ὑπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Πολιτείας εἶναι ἡ πρώτη νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς, πεποικῶς εἰς τὴν μεγάλην ἀξίαν τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, ἐπίστευεν ἀκραδάντως ὅτι ταχέως θὰ προήγετο καὶ ἤκμαζεν, ἔβλεπεν δὲ ἐξ ἀντιθέτου ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ναοὶ κατέπιπτον, ἡ πίστις ἐμαραίνετο, τὸ ἀρχαῖον θρησκεῦμα ἐφθείρετο ἡρέμα ἐξ ὀργανικοῦ θανατηφόρου νοσήματος. Ὁ Χριστιανισμὸς ὑπεστηρίχθη διὰ διαφόρων Νόμων καὶ προνομίων ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἔνεκα λόγων σκοπιμότητος, διότι τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἦτο Χριστιανικόν, καὶ ἔνεκα συμπαθείας πρὸς αὐτόν. Τοιοῦτοτρόπως ἀπύλλαξε διὰ νόμων τοὺς κληρικοὺς τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ ἀναδέχεσθαι βάρη δημοσίων λειτουργιῶν, ἐπέτρεψεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ χειραφετῶσι τοὺς δούλους αὐτῶν· ἀνεγνώρισεν εἰς τοὺς ἐπισκόπους δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπέβαλε παῦσιν τῶν ἐργασιῶν κατὰ τὰς Κυριακάς·

ανεγνώρισε τὸ δικαίωμα εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ δέχονται δωρεὰς καὶ κληρονομίας, καὶ κατήργησεν τὸν διὰ τοῦ Σταυροῦ θάνατον, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ σύμβολον τῶν Χριστιανῶν. Διὰ τῶν τοιούτων νομοθετικῶν αὐτοῦ μέτρων πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ διὰ τῆς προτιμήσεως τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ὑπεδείκνυε πρὸς τὸ μέρος τίνος ἔρριψε τὴν κρατικὴν εὐνοίαν. Τὸ τοιοῦτον δὲ ἤρκεσεν ἵνα πλεῖστοι Ρωμαῖοὶ σπεύσωσι καὶ ἀσπασθῶσι τὰς νέας Χριστιανικὰς ἰδέας, τὰς ὑπὸ τῆς πολιτείας υἰοθετηθείσας. Ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ληφθέντων μέτρων ἀπέβη ἡ ἐπικρατοῦσα πλέον θρησκεία ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ κράτει. Ἄλλ' ἐνῶ τοιαύτην εὐνοίαν ἐπέδειξεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διὰ τὸν Χριστιανισμὸν, δὲν κατεδίωξεν ὅμως ἢ ἄλλως πως ἠμπόδισεν καὶ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὴν ἄθικτον, περιορίσας μόνον ἀκολάστους τινὰς λατρείας, οἷον τῆς Ἀφροδίτης ἐν Φοινίκῃ, τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Κιλικίᾳ, καὶ τοῦ Νείλου ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς προσβαλλούσας τὴν δημοσίαν ἠθικὴν. Τὴν πρὸς τὴν Ἐθνικὴν θρησκείαν ἀνεγκικύχητα τοῦ Κωνσταντίνου δεικνύει καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διατήρησις τοῦ τίτλου τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως (Pontifex maximus). Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ πρῶτος Ρωμαῖος σὺτοκράτωρ ἐπισήμως εὐνοήσας τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὴν εὐνοίαν πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν ἔδειξεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς πρωτεύουσας τοῦ κράτους ἀπὸ τῆς Ρώμης, ἐν ἣ πολλοὶ ὁπαδοὶ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ὑπῆρχον, εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον εὐρισκόμενοι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκχριστιανισθείσης Ἀνατολῆς, ἐμελλε νὰ παίξῃ σπουδαιότατον ρόλον ἀπὸ Χριστιανικῆς καὶ Ἑλληνικῆς ἀπόψεως. Εἰς τὸ Βυζάντιον, τὴν νέαν Ρώμην, μετατοπίζεται τὸ κέντρον ὅλων τῶν τότε καὶ μετὰ ταῦτα ἐμφανισθέντων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητη-

τημάτων. Δικαίως ἐπομένως ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐξετιμήθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὰς πολλὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ καταταχθεὶς μετὰ τῶν ἁγίων. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν συνείδησιν παντὸς Ἑλλήνου μεγάλην θέσιν ἔχει ὁ Μ. Κωνσταντῖνος διότι διὰ τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἐνεργείας ἐπετεύχθη ἡ πτώσις τοῦ ἀρχαίου Ρωμαϊκοῦ Ἐθνικοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου. Ὁ νέος Χριστιανικὸς Ἑλληνικὸς κόσμος ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας κατὰ πολλῶν καὶ ποικίλων ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ παλαιάς, ἐπέπρωτο τέλος πίπτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ νὰ ἀναγεννήσῃ τὸν Δυτικὸν κόσμον.

β') Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Κων(τίνου) ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηκολούθει νὰ ἐξαπλοῦται ἔχων πάντοτε τὴν εὐνοίαν τῆς ἐπισήμου πολιτείας. Οἱ διάδοχοι ὅμως τοῦ Μ. Κων(τίνου) δὲν ἐπέδειξαν τὴν αὐτὴν ἀνεκτικότητα πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, ἀλλὰ λησμονήσαντες τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ πάντων τῶν ἀπολογητῶν, τῶν ζητούντων ἄλλοτε τὴν ἐπιείκειαν τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων διὰ τοὺς διωκόμενους χριστιανοὺς, κατεδίωκον ἀπηνῶς τοὺς Ἐθνικοὺς. Ἡ τοιαύτη διαγωγὴ καὶ στάσις τῶν υἱῶν τοῦ Μ. Κων(τίνου) πρὸς τὴν Ἐθνικὴν θρησκείαν, ἐγέννησε σφοδρὰν ἀντίδρασιν παρὰ τῷ Ἐθνικῷ κόσμῳ. Ὁ Ἐθνικὸς κόσμος συσπειροῦται, ἀνασυντάσσεται καὶ πᾶσαν κατάλληλον εὐκαιρίαν ζητεῖ νὰ ἐκμεταλλευθῇ πρὸς ὄφελος αὐτοῦ. Μίαν τοιαύτην εὐκαιρίαν κατάλληλον εὐρίσκει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀνεψιοῦ τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Ἰουλιανὸς ἔτρεφεν ἄσπονδον μῖσος ἐναντίον τοῦ βασιλεύοντος τότε Κωνσταντίου ἕνεκα τῆς ἀπηνοῦς διώξεως τοῦ οἴκου αὐτοῦ ὑπ' αὐτοῦ. Τὴν τοιαύτην ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ πότε σπουδάζοντος Ἰουλιανοῦ ἐν Ἀθήναις, ἐπιτηδεῖως

ἐκμεταλλευθέντες οἱ Ἑθνικοὶ κατώρθωσαν νὰ παρασύρωσι τοῦτον πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν, παραστήσαντες συγχρόνως αὐτῷ ὅτι ἡ αἰτία τῆς πτώσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἦτο δῆθεν ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία. Πρὸς τοῦτοις δὲ μεγάλην ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς τὴν εὐαίσθητον ψυχὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ ἀρχαῖος κόσμος διὰ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ ἀριστουργημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διαίρεσις τοῦ νέου θρησκευάματος εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα (Ἀρειανοὶ—ὀρθόδοξοι), τῶν ὁποίων οἱ τραχεῖς ἀγῶνες συνεπήγοντο ἔξορίας διωγμοὺς κοὶ φόνους. Διὰ τοῦτο ὅτε τῷ 361 ἀνῆλθεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον προσεπάθησε διὰ διαφόρων μέσων νὰ ἀνορθώσῃ τὴν Ἐθνικὴν θρησκείαν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἔδειξε τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ἀπομακρύνων τοὺς χριστιανοὺς ὑπαλλήλους ἀπὸ τῶν πολιτικῶν ἀξιωματίων. Ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν διδασκαλίαν καὶ σπουδὴν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὡς μὴ ἀνηκόντων εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς. Διὰ νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλην ταραχὴν καὶ σύγχυσιν εἰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν, ἀνεγνώρισεν ὅλας τὰς χριστιανικὰς αἱρέσεις, εἰς ὅλους δὲ τοὺς ἔξοριστοὺς αἰρετικούς ἐπέτρεψε νὰ ἐπιστρέψωσι πάλιν ἐντὸς τοῦ κράτους. Γενικῶς ὁ Ἰουλιανὸς ἐζήτηι νὰ ἐξυψώσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, εἰς βάρος τῆς νέας θρησκείας. Πᾶσαι ὁμως αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἰουλιανοῦ οἰκτιρῶς ἐναυάγησαν, διότι δὲν ἔστηρίζοντο ἐπὶ τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἐθνικὴ θρησκεία εἶχε πλέον γηράσει καὶ δὲν ἠδύνατο εἰς τοιοῦτος γεγηρακῶς, ὀργανισμὸς, ραγδαίως φερόμενος πρὸς τὸν θάνατον, νὰ παρατείνῃ ἐπὶ πλέον τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Αἱ τοιαῦται προσπάθειαι τοῦ Ἰουλιανοῦ ὁμοιάζουν πρὸς τονωτικὰς ἐνέσεις παρεχομένας ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ εἰς ἀσθενῆ δεικνύοντα σημεῖα ἐπιθανατίου ρόγγου. Τὸ μάταιον καὶ ἀνωφελὲς τῶν προσπαθειῶν τούτων ἀνεγνώρισεν καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰουλιανὸς

ὅστις ἐν τινι πρὸς τοὺς Πέρσας πολέμῳ τῷ 363 τρωθεὶς θανασίμως καὶ μέλλων νὰ ἐκπνεύσῃ ἀνεφώνησεν· «νενίκηκάς με, Ναζωραῖε».

Μετὰ τὴν παροδικὴν καὶ ἀνώδυνον δοκιμασίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐξηκολούθησεν οὗτος νὰ διαδίδεται παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ πάντοτε ὑπὸ τὴν εὐνοίαν καὶ ὑποστήριξιν τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων. Ὁ Θεοδόσιος γενόμενος μονοκράτωρ κατὰ τὸ ἔτος 392 οὐ μόνον ἀπηγόρευσε πᾶν εἶδος Ἑθνικῆς λατρείας, ὡς ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας, ἀλλὰ καὶ βιαίως ἠθέλησε νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ πάσας τὰς αἱρέσεις τὰς ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ὑπαρχούσας. Πολλοὶ δὲ ἔθνικοὶ ναοὶ καὶ ἔργα τέχνης κατεστράφησαν ὑπὸ φανατικῶν ὡς συνδεόμενα πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς κατέφερε τὸ τελευταῖον θανατηφόρον πλήγμα κατὰ τοῦ θρησκευματος κλείσας τὰς ἐθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς, οἷον τῶν Ἀθηνῶν κλπ. τὰ μόνα τότε στηρίγματα τῆς εἰδωλολατρίας. Ἡ Ἑθνικὴ θρησκεία ἐκβλήθεισα ἐκ τῶν πόλεων παραμένει ὑφισταμένη ἐν τισι μόνον χωρίοις ἐπὶ τινας αἰῶνας ὁπότε παντελῶς ἐκλείπει πλέον.

Ὁ Χριστιανισμὸς κηρυχθεὶς γίνεται ἀποδεκτὸς ὑπὸ τῶν βαρβάρων λαῶν τῶν Γερμανῶν. Πρῶτοι ἐξ ὅλων τῶν Γερμανικῶν λαῶν ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν οἱ Γότθοι, ἐπειδὴ ὑπεχρεώθησαν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐάλεντος, καθ' ἣν ἐποχὴν διωκόμενοι ὑπὸ τῶν Οὐννων εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Μετὰ τούτους ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν οἱ Λογγοβάρδοι, Βουργούνδιοι Βάνδαλοι καὶ Φράγκοι.

Μετὰ ὃ Χριστιανισμὸς εἰσῆχθη εἰς Ἰρλανδίαν καὶ παρὰ τοῖς Ἀγγλοσαξωνικοῖς λαοῖς ταῖς ἐνεργείαις τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ὡς καὶ εἰς τὴν κυρίως Γερμανίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν

ταύτην ἄρχεται καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ Χριστιανισμοῦ παρὰ τισὶ Σλαυικοῖς λαοῖς. Ὁ δὲ ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπάρχων χριστιανισμὸς τὰ μέγιστα ἐκινδύνευσε ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ὀριστικῶς ἐγκατασταθέντων Ἀράβων μετὰ τὴν περίφημον ἐν Πουατιῇ (732) νίκην τοῦ Καρόλου Μαρτέλου κατ' αὐτῶν, σωθέντος οὕτω τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ. Ὡστε κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν βλέπομεν τὸν χριστιανισμὸν ἐπικρατήσαντα ὀριστικῶς πλεον εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰ χώρας τῆς Εὐρώπης. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκτὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, ἤρχισε νὰ διαδίδεται ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Ἀβυssiνίᾳ, ἐν Ἀραβίᾳ, ἐν Ἰνδίας καὶ Κίνα, ὡς δεικνύουσιν εὐρεθέντα μνημεῖα. Ἐν τῇ Περσίᾳ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς μετὰ μεγάλης δυσκολίας εἰσήγετο, ἐπειδὴ οἱ Πέρσαι σταθερῶς ἐνέμενον εἰς τὴν ἑαυτῶν πίστιν θεωροῦντες αὐτὴν ἐθνικὴν. Ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξάπλωσις καὶ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶχε τὴν αὐτὴν ἐπίδοσιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐν τῇ Δύσει. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ Χριστιανισμὸς συνήνητησεν ἐχθροὺς σοβαροῦς, τὸν Ἰουδαϊσμὸν καὶ τὸν τότε ἐμφανισθέντα Μωαμεθανισμὸν, ὁ ὁποῖος περιορίσας καὶ ἐξαφανίσας τὸν Ἑλληνισμὸν, περιώρισε συνάμα καὶ ἐξηφάνισε καὶ τὸν Χριστιανισμὸν τῶν μερῶν ἐκείνων. Ὁ Μωαμεθανισμὸς ἐνισχύων καὶ υποθάλλων πάσας τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ ἀτελείας διὰ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἐγένετο εὐπροσδεκτότερος τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν ἀμαθῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην γενομένη ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς διαφόρους χώρας ἐγένετο δι' ἐρημιτῶν ἢ μοναχῶν, κηρυκτικῶν πρὸς τοὺς πέριξ λαοὺς ἢ ἐπίτηδες ἀποστελλομένων πρὸς κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπίσης αἰχμάλωτοι βαρβάρων λαῶν χριστιανισμένοι καὶ ἐπιστρέφοντες ἐλεύθεροι εἰς τὰς ἑαυτῶν πατρίδας ἐκήρυκτον πρὸς τοὺς ὁμοφύλλους αὐτῶν τὰς Χριστιανικὰς ἰδέας. Ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ αἰχμαλωτισθέντες καὶ

ἐν μέσῳ τῶν χωρῶν βαρβάρων λαῶν εὐρισκόμενοι ἐχρησίμευον ὡς ἀπόστολοι τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Τέλος δὲ καὶ ἔμποροι Χριστιανοί, ἕνεκα τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ἀσχολιῶν ἐρχόμενοι εἰς σχέσεις πρὸς βαρβάρους λαοὺς ἐγίνοντο φορεῖς τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν πρὸς τοὺς συναλλασσομένους βαρβάρους. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συμπίπτει ἡ νίκη καὶ ἐπικράτησις τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ ἔξαφανισμὸς δὲ τῆς Ἑθνικῆς θρησκείας.

17. Ἀνάπτυξις τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἤρχισε ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου ἀλλὰ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἔλαβε τὴν μεγίστην αὐτῆς ἐπίδοσιν, διότι κατ' αὐτὴν ὠρίσθησαν καὶ διευπλώθησαν τὰ δόγματα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον κατόπιν μακρῶν καὶ σφοδρῶν συζητήσεων συνετάχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὁ καταστατικὸς, τρόπον τινά, χάρις τῆς ἐκκλησίας μας εἰς τὰ ζητήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Πίστιν. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας δὲν διεξάγεται ἡσυχῶς, οὔτε ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς λαμβάνει τὸν ὀμαλὸν δρόμον, ἀλλὰ τοῦναντίον αἱ περὶ αὐτῆς συζητήσεις γίνονται μετὰ μεγάλου πείσματος καὶ σφοδρότητος, ἐπιφέρουσαι μέγαν κλονισμόν καὶ μεγάλην ταραχὴν εἰς τε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ κράτος. Εἰς τὸν τοιοῦτον ἀνώμαλον τρόπον τῆς ἀναπτύξεως τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας μεγάλην ἐπίδρασιν ἔσχεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀνάμιξις τοῦ ὄχλου τοῦ ἐντελῶς ἀνικάνου νὰ παρακολουθήσῃ καὶ εὐκρινῶς νὰ ἐννοήσῃ τὰ τότε συζητούμενα δογματικὰ ζητήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἄστοχος καὶ ἀκατάλληλος παρέμβασις τῆς πολιτείας ἐπὶ ζητημάτων ἕνων ἐντελῶς πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῆς. Ἡ

τοιαύτη εϋνοια ἢ δυσμένεια τῆς πολιτείας πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐκκλησιαστικὴν μερίδα, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὸ ποθοῦμενον, κατέληγεν εἰς τελείαν ἀποτυχίαν καὶ μείζονα ἐπαύξησιν τῆς ταραχῆς καὶ συγχύσεως. Ἡ ἐπέμβασις, λοιπὸν τοῦ ἀπαιδευτοῦ ὄχλου καὶ τῆς πολιτείας πρὸς ἐπικράτησιν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἀντιλήψεως εἶναι εἰς ἐκ τῶν λόγων τῆς μὴ ὁμαλῆς ἀναπτύξεως τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Μεθ' ὅλην ὁμως τὴν ἄκαιρον καὶ ἔστιν ὅτε ἐπιβλαβῆ παρέμβασιν τῶν ἀνω μνημονευθέντων παραγόντων, ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐμπνεομένη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διετύπωσεν ἐγγράφως τὴν εαυτῆς γνώμην ἐπὶ τῶν τότε ἀνακινήθέντων ζητημάτων πίστεως, θεσπίσασα τὰ δόγματα τῆς ἡμετέρας πίστεως, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον διατηρηθέντα διετηρήθησαν ἀμετάβλητα καὶ ἀναλλοίωτα. Αἱ πηγαί, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηριχθεῖσα ἡ ἐκκλησία ἐξέδωκε τὴν ὀρθὴν αὐτῆς γνώμην καταδικάσασα πάσας τὰς πεπλανημένας ἀντιλήψεις, τὰς αἰρέσεις, εἶναι ἡ Ἁγ. Γραφὴ καὶ ἡ Ἱερὰ παράδοσις, εἶναι ἡ ἐγγράφος χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ ἄγραφος διδασκαλία, ἡ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα παραδοθεῖσα καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθαρὰ καὶ ἀνόθευτος διατηρηθεῖσα. Ἡ γνώμη τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἐξεδηλώθη ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων, αἵτινες δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ὁ Ἄρειος Πάγος τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν ὁποίων αἱ ἀποφάσεις ἐπὶ ζητημάτων πίστεως εἶναι ἀμετάβλητοι.

Αἰρέσεις. Αἱ σπουδαιότεραι πεπλανημέναι δοξασίαι, αἱ προκαλέσασαι τὴν προσοχὴν τῆς ἐκκλησίας εἶναι αἱ ἐξῆς.

Ἡ Ἄρειανικὴ. Ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβύτερος Ἄρειος μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος ἐκήρυττεν ἐσφαλμένως, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦτο *κτίσμα*,

ἀποκτίσας τιμὰς θεοῦ. Κατὰ τῆς διδασκαλίας ταύτης ἀντεπεξῆλθεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ τούτου διάκονος Ἀθανάσιος, ὁ διασημότερος Θεολόγος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐκηρύττετο ὅτι ὁ υἱὸς εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, θεὸς ὀληθινὸς καὶ οὐχί κτίσμα. Ἐπειδὴ ἡ ἔρις ἐξηπλοῦτο καὶ ἔξω τῆς Αἰγύπτου καὶ μεγάλη ταραχὴ ἐγένετο εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν Χριστιανῶν, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς εἰρηνεύσεως τῆς ἐκκλησίας, συνεκάλεσεν εἰς συνέλευσιν, σύνοδον, ὅλους τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῆς ἐν Νικαίᾳ τῷ 325, ἐν ἧ παρευρέθησαν πλέον τῶν 300 ἐπισκόπων. Ἡ ἀπόφασις τοῦ ἀνωτάτου τούτου δικαστηρίου ἦτο καταδικαστικὴ τῆς γνώμης τοῦ Ἀρείου· ἐγένετο δὲ δεκτὴ, ὡς ὀρθὴ ἢ γνῶμη τοῦ Ἀθανασίου. Οὕτω ἡ πρώτη αὕτη Οἰκουμενικὴ σύνοδος ἀπέρριψεν ὡς σφαλερὰν καὶ ξένην πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφὴν καὶ Ἱερὰν παράδοσιν τὴν γνώμην τοῦ Ἀρείου ὡς ὀδηγοῦσαν εἰς λατρείαν κτίσματος, νέαν κτισματολατρείαν.

Νέα πάλιν σύνοδος Οἰκουμενικὴ συνεκλήθη τὸ μὲν ἵνα συμπληρώσῃ τὴν κατὰ τοῦ Ἀρείου ἀπόφασιν αὐτῆς, τὸ δὲ ἵνα καταδικάσῃ τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου, ἐπισκόπου Κων)πόλεως, ἀρνούμενου τὴν θεότητα τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἡ δευτέρα Οἰκουμενικὴ, συνῆλθεν ἐν Κων)πόλει τῷ 381 συγκροτηθεῖσα ἐξ 150 ἐπισκόπων καὶ συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Κατὰ τὸ ἔτος 431 συνῆλθεν ἡ τρίτη Οἰκουμενικὴ σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ, καταδικάσασα τὴν δοξασίαν τοῦ Νεστορίου, ἀρχιεπισκόπου Κων)πόλεως, διὰ τῆς ὁποίας αἱ δύο ἐν Χριστῷ φύσεις (ἀνθρωπίνη καὶ θεία) ἐχωρίζοντο ἐντελῶς.

Κατὰ τὸ ἔτος 451 συνῆλθεν ἐν Χαλκηδόνι ἡ τετάρτη Οἰκ. σύνοδος κατὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Εὐτυχοῦς κηρύττοντος ἐντελῶς τὰ ἀντίθετα τοῦ Νεστορίου, ὅτι δηλ. ἡ ἀνθρω-

πίνη φύσις ἀπεροφήθη ὑλὸ τῆς θείας· καὶ ἐπομένως μία φύσις ἦτο ἐν τῷ Ἰησοῦ· οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ὠνομάσθησαν μονοφυσῖται· ἡ γνώμη τῆς ἐκκλησίας ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἄνω δύο δοξασίας διευπλώθη ὡς ἐξῆς· «ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ὑπάρχουν δύο φύσεις ἠνωμένα ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἀσυγχύστως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως..»

Κατὰ τὸ ἔτος 553 συνεκροτήθη ἐν Κων)πόλει ἡ Πέμπτη Οἰκ. σύνοδος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἐν ἣ κατεκρίθησαν τὰ συγγράμματα τριῶν ἀνδρῶν ἐξ Ἀντιοχείας ὡς περιέχοντα ιδέας συγγενεῖς πρὸς τὰς τοῦ Νεστορίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 680 συνεκροτήθη ἐν Κων)πόλει ἐπὶ Κων)τίνου Πωγωνάτου ἡ Ἑκτη Οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἣτις κατεδίκασε τὴν δοξασίαν τῶν παραδεχομένων μίαν θέλησιν ἐν τῷ Χριστῷ μονοθελητῶν, θεσπίσασα ὡς δόγμα τὰς δύο θελήσεις ἐν τῷ Χριστῷ.

Κατὰ τὸ ἔτος 787 συνεκροτήθη ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας Εἰρήνης Ἑβδόμη οἰκουμενικὴ σύνοδος θεσπίσασα τὴν παραδοχὴν τῶν εἰκόνων ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ποιήσασα διάκρισιν τιμητικῆς προσκυνήσεως καὶ λατρείας· διὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς συνόδου ἐπανῆλθεν ἡ γαλήνη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κράτει καὶ ἐτέθη τέλος εἰς τὸν ἐπὶ ἑκατὸν καὶ πλέον ἔτη ἐμφύλιον σπαραγμόν. Ἔτερον δὲ ζήτημα σπουδαίως τὴν ἐκκλησίαν ἀπασχολῆσαν εἶναι ἡ Πελαγιανικὴ ἔρις ἡ διεξαχθεῖσα μεταξὺ Πελαγίου καὶ Αὐγουστίνου· ὁ μὲν Πελάγιος ἔλεγεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδεμίαν ζημίαν ἢ βλάβην ὑπέστη ἕνεκα τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων, ὁ δὲ Αὐγουστίνος τουναντίον ὅτι ὁ ἄνθρωπος τελείως κατεστράφη καὶ εἶναι νεκρὸς πρὸς τὸ ἀγαθόν· ὁ μὲν ὅτι ὁ ἄνθρωπος σώζεται μόνον διὰ τῆς θείας χάριτος, ὁ δὲ μόνον διὰ τῆς θελήσεως· ἡ ἐκκλησία ἀποφυγοῦσα τὰ ἄκρα ἐθέσπισεν ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀποτελεσμα

δύο συντελεστών τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ τῆς θείας χάριτος.

18. Περὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία ἀνεπτύχθη καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ, ὡς εἶδομεν, δημιουργήσασα μεγάλα κέντρα χριστιανικῆς θεολογικῆς παιδεύσεως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Καισαρείᾳ, Καρχηδόνι καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκ τῶν κέντρων τούτων ὁρμωμένη ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία, οὐ μόνον ἠμιλλᾶτο πρὸς τὴν ἐθνικὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἀλλὰ καὶ νικηφόρως διεμάχετο πρὸς αὐτὴν ἐν τῇ διὰ λόγου καὶ καλάμου γινομένη ὑπερασπίσει τῶν δογματικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῷ πολέμῳ τῆς Ἐθνικῆς θρησκείας. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην, καθ' ἣν ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐθριάμβευσεν ἀναγνωρισθεῖσα ὡς ἐπίσημος θρησκεία τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους μεγάλη μεταβολὴ ἐπῆλθεν διὰ τῆς ἠθικῆς ἐξάρσεως τῶν πνευμάτων καὶ φρονημάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἡ τοιαύτη ἠθικὴ ἔξαρσις καὶ ἐπίρρωσις τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως ἐπήνεγκε τὴν μείζονα καὶ τελειότεραν ἀνάπτυξιν τῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, τὴν κληθεῖσαν «χρυσοῦν αἰῶνα τῆς χριστιανικῆς λογοτεχνίας καθόλου». Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία παρήγαγε τὰ μεγάλα καὶ ἐξαισία ἐκεῖνα πνεύματα, τὰ ὁποῖα διὰ μεγάλης φωνῆς κηρύττουσι τὴν ἀγνοτάτην ἠθικὴν καὶ ἐξαγγέλλουσι τοὺς λόγους αὐτῶν διὰ τῆς ὑψίστης τέχνης, τῆς ρητορικῆς. Μόνον τὸ πνεῦμα τῶν ἀνδρῶν τούτων ὑψοῦται ἐν τῇ καταπτώσει τοῦ κράτους καὶ παρίστανται οὗτοι οἰονεὶ θεμελιωταὶ νέου κόσμου ἐν μέσῳ τῶν ἔρειπίων τοῦ παλαιοῦ. Μελετῶν τις τὰ συγγράμματα τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης παρατηρεῖ ποία πνευματικὴ ἐπανάστασις ἐτελέσθη ἐν τῷ κόσμῳ.

Ζητήματα ἀφηρημένα καὶ θεωρητικὰ λαμβάνουσι ψυ-
χὴν καὶ ζωὴν διὰ τῆς θέσεως τῆς συζητήσεως καὶ τῆς ἀλη-
θείας τοῦ λόγου. Μεγάλοι ἀρεταί, πεποιδήσεις διάπυροι,
χαρακτῆρες ἰσχυρῶς πρωτότυποι, διαλάμπουν ἐν τῇ ἐκκλη-
σιαστικῇ φιλολογίᾳ. Ἡ ποικιλία τῶν παρουσιαζομένων
ζητημάτων, ἡ πρωτοτυπία καὶ δημιουργικότης τῶν ἀνδρῶν
τῆς περιόδου ταύτης, ἡ ἐλευθέρω καὶ ἄνευ περιορισμῶν
ἐξέτασις καὶ ἔρευνα πάντων τῶν θεμάτων παρέχουσιν ἡμῖν
σαφῆ εἰκόνα τῆς κινήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας.
Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες, τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ
πνεῦμα τῶν ἑαυτῶν συγγραμμάτων ἐκ τῆς μελέτης τῆς
Ἀγ. Γραφῆς ἀντλήσαντες καὶ πρὸς διατύπωσιν αὐτοῦ τοὺς
ὅρους τῆς Ἑλληνικῆς διαλεκτικῆς καὶ ρητορικῆς παραλα-
βόντες, ἀπέδειξαν πόσον δύναται ὁ χριστιανισμὸς νὰ συνερ-
γάζεται μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἀπὸ τῆς ὀριστι-
κῆς πλέον διατυπώσεως τῶν δογμάτων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ
τῆς δεσποτικῆς ἐπεμβάσεως τῆς πολιτείας ἐν τοῖς ἐκκλησια-
στικοῖς ζητήμασι καὶ τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἄλλων λόγων ἐσω-
τερικῶν ἅμα καὶ ἐξωτερικῶν (μοναχοί, ἔχθροί, ἐξωτερικά,
ἐσωτερικά, ταραχαί), ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία ἤρχισε
τότε νὰ καταπίπτῃ καὶ νὰ θεωρῆται ἀρκετὸν δι' ἑαυτὴν νὰ
ἐπικαλῆται τὴν ὀρισθεῖσαν γνώμην τῆς ἐκκλησίας ἢ τὴν
γνώμην τῶν πρότερον ἀκμασάντων ἐκκλησιαστικῶν συγ-
γραφέων. Ἡ βραδύτερον ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία ἐν πα-
θητικῇ τρόπον τινὰ θέσει διατελοῦσα ἐλάχιστα πρωτότυπος
καὶ δημιουργικὴ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ. Οἱ σπουδαιό-
τεροι ἀντιπρόσωποι τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας τῆς περό-
δου ταύτης εἶναι οἱ ἑξῆς.

α') Μέγας Ἀθανάσιος

Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἦτο εἷς τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων
τῆς χριστιανικῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας, οἷα αὕτη ἀνε-

πτύχθη καὶ ἐμορφώθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τῶν περιφήμων ἀνδρῶν τῆς κατηχητικῆς σχολῆς. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐγεννήθη πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ 298 ἀποκτίσας δὲ τὴν εὐνοίαν τοῦ τότε Ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου ἐμορφώθη ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ.

Ὁ Ἀθανάσιος ἀκολουθήσας τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς διάκονος αὐτοῦ, ἐν τῇ Α' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ ἐν Νικαίᾳ κατὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἀρείου ἀνεδείχθη μέγιστος ὑπέρμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἡ ἔκτακτος ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος καὶ ἡ μεγάλη θεολογικὴ μόρφωσις τοῦ Ἀθανασίου ἔσχον μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς συνόδου ἐκείνης, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἡ ὀρθὴ γνώμη τοῦ Ἀθανασίου ὡς ἀπόφασις αὐτῆς ἐθεσπίσθη· τὸ σύμβολον δὲ τῆς Πίστεως, ὅπερ ἡ σύνοδος συνέταξεν, ὠνομάσθη Ἀθανασιανόν, ὡς ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου ὑπαγορευθέν, καὶ τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ λατινιστὶ σωζόμενον ἀθανασιανόν σύμβολον τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ καὶ ὅταν βραδύτερον μετὰ τὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατον, ἐγένετο Πατριάρχης ὁ Ἀθανάσιος, οὐδὲν ἔπαυσε διὰ τοῦ λόγου καὶ συγγραφῶν νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ τῆς Νικαίας σύμβολον. Οἱ εὐθαρσεῖς ἀγῶνες τοῦ Ἀθανασίου κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς συνόδου τῆς Νικαίας, ἕνεκα τῶν ὁποίων εἰς ἐπανειλημμένας ἔξορίας ἐπὶ ὀλόκληρον εἰκοσαετίαν ὑπεβλήθη, οὐδὲν ἔμείωσαν ἢ ἄλλως πως ἐχαλάρωσαν τὸ φρόνημα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός. Ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τοῦ ἀνδρός ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κατέστησαν αὐτὸν νέον Ἀνταῖον· διότι καὶ πίπτων ὁ Ἀθανάσιος ἠγείρετο ἀκμαιότερος καὶ ὑπὸ μεγαλυτέρου σφρίγους ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ κατείχето. Ὁ ταραχώδης βίος τοῦ Ἀθανασίου καὶ οἱ τραχεῖς ἀγῶνες αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, Ἐθνικῶν καὶ ἑτεροδόξων αὐτοκρατόρων δεικνύουσι ἡμῖν τὸν ἀκαμπτον κήρυκα τοῦ ὀρθοῦ δόγματος. Οἱ λόγοι τοῦ Ἀθανασίου οἱ καταλειφθέντες ἐν τοῖς συγγράμ-

μασι αὐτοῦ εἶναι πλήρεις σθένους πνευματικοῦ καὶ δυνάμεως ἐσωτερικῆς. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Μ. Ἀθανασίου διακρίνει τις τὸν βαθὺν θεωρητικὸν νοῦν καὶ τὸν ἐγκρατῆ τῆς διαλεκτικῆς· διακρίνει τις τὸν πλοῦτον τῶν μεγάλων ἐννοιῶν καὶ τῶν ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων· ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως διὰ τοῦ λόγου οὐχὶ δὲ εἰς τὴν διὰ τῆς τέχνης τοῦ λόγου ἐπίδειξιν, δὲν ἔδιδε μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κάλλος τοῦ λόγου, ἀλλὰ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν τῶν ἐκφραζομένων διὰ τοῦ λόγου δογματικῶν ἀληθειῶν. Διὰ ταῦτα ὁ Μ. Ἀθανάσιος κατέλαβεν ἐξέχουσαν θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων καὶ συγγραφέων, ἐν δὲ τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ θεωρεῖται εἰς τῶν μεγάλων αὐτῆς πατέρων. Ὡς ἔτος δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ θεωρεῖται τὸ 373. Ὁ Ἀθανάσιος ἐχρησίμευσεν ὡς φαινὸς φάρος εἰς πάντας τοὺς μετὰ ταῦτα πατέρας τοὺς κήρυκας τοῦ τῆς Νικαίας ὀρθοῦ δόγματος.

β). Μέγας Βασίλειος

Ὁ Μ. Βασίλειος ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ πόλει τῆς Καππαδοκίας. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἐμμέλεια σώφρων καὶ ἐνάρετος γυνὴ κατέβαλε πᾶσαν φροντίδα διὰ τὴν τελειότεραν καὶ πληρεστέραν ἀνατροφὴν καὶ μόρφωσιν αὐτοῦ. Μετὰ τὰ ἐγκύκλια τρόπον τινὰ μαθήματα τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος ὁ Μ. Βασίλειος ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν αὐτοῦ. Ἡ ἐν Ἀθήναις φοίτησις τοῦ Βασιλείου ἐγένετο πρόξενος γνωριμίας καὶ σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰουλιανὸν καὶ τὸν συμπολίτην αὐτοῦ Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἡ στενὴ καὶ ἀδελφικὴ φιλία τοῦ Βασιλείου πρὸς τὸν Γρηγόριον ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἀφίξιν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν ἐπαρχίαν. Ὁ Βασίλειος ἀπελθὼν

εἰς τὴν Καισάρειαν ἐξήσκει τὸ τοῦ συνηγόρου ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον πολὺ ταχέως ἐγκατέλιπεν ἀποσυρθεὶς εἰς Πόντον καὶ ἐπιδοθεὶς μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν σπουδὴν καὶ μελέτην πάντων τῶν συγγραμμάτων τῆς τε θύραθεν καὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ τῶν Ἁγίων Γραφῶν. Ὁ Μέγας Βασίλειος εἰσελθὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας ὡς πρεσβύτερος καὶ μετὰ ὡς ἐπίσκοπος Καισαρίας ἔδειξεν ὅλον τὸν πλοῦτον τῶν ἀγαθοεργιῶν αὐτοῦ ὅτε τῷ 364 μέγας λιμὸς ἐπεκράτησεν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ Πόντῳ, ἐπειδὴ δὲ ἔπαθον καὶ αἱ πέριξ χῶραι ἐξ αὐτοῦ, ὥστε πᾶσα συνδρομὴ ἀπέβη δύσκολος, ὁ Βασίλειος παρεμύθησε τὸν λαόν, ἐκίνησε τὸ ἔλεος τῶν πλουσίων πείσας αὐτοὺς νὰ ἔλθουν εἰς ἐπικουρίαν τῶν δυστυχῶν.

Ὁ Βασίλειος μηδεμίαν ποιούμενος διάκρισιν δόγματος, καὶ ἐξ ἴσου παραμυθῶν τοὺς πάντας Ἰουδαίους, ἄρειανούς ὀρθοδόξους καὶ εἰδωλολάτρας ἀνεδείχθη τέλειος μαθητῆς τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυσις τοῦ περιφήμου πτωχοκομείου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν Καισαρείᾳ, ὑπὲρ οὗ ἀφιέρωσε πάντα τὰ εἰσοδήματα τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, αὐτὸς ζῶν πενιχρότατα, δεικνύει τὸν πλήρη πίστεως, αὐταπαρνήσεως, ἀγάπης καὶ ὑψηλοῦ φρονήματος, ἄνδρα.

Ἡ ἀνδρικὴ καὶ σθεναρὰ στάσις τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ τότε ἄρειανου αὐτοκράτορος Οὐάλεντις Μόδεστον, ὁ ὁποῖος ἐπέζητει διὰ διαφόρων ἀπειλῶν νὰ μεταστρέψῃ τὸν Βασίλειον πρὸς τὸ τῶν ἄρειανῶν στρατόπεδον, πρὸς ὃ πλεῖστοι ἐλαστικοὶ χαρακτῆρες προσῆλθον, δεικνύει τὸν ἀκαμπτον χαρακτῆρα καὶ τὸν ἀκλόνητον ἰδεολόγον εἰς τὰς ἑαυτοῦ πεποιθήσεις. Οἱ περίφημοι λόγοι τοῦ Βασιλείου εἰπόντος «ὅταν πρόκειται περὶ τῆς πρὸς τὸν θεὸν πίστεως, πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφὴ μᾶλλον ἡμῖν εἰσὶν ἢ κατάπληξις»

ἀκούετω ταῦτα καὶ βασιλεὺς» ἠνάγκασαν ὑπαρχον καὶ βασιλέα νὰ ἐνδώσωσι καὶ ἀφήσωσι τὸν ἱερόν ἄνδρα ἤσυχον.

Αἱ τοῦ Βασιλείου προτροπαὶ πρὸς τοὺς νέους περὶ τῆς μεγάλης ὠφελείας ἐκ τῆς μελέτης καὶ σπουδῆς τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων συγγραφέων, δεικνύουσι τὸν ἐμπνευσμένον ἄνδρα τὸν ἐντρύφησαντα εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς τοῦ Εὐαγγελίου ἐπίσκοπος, ὁ πατὴρ τοῦ λαοῦ, ὁ φίλος τῶν δυστυχῶν, ὁ ἀδιάσειστος ἐν τῇ πίστει, ὁ ἀνεξάντλητος ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς κατέχει περιβλεπτον θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ. Συνέγραψεν δὲ πλείστους ὄσους λόγους καὶ πραγματείας ἐχούσας ὑπόθεσιν ἢ ζητήματα θεολογικὰ ἢ ζητήματα ἠθικῆς. Ἐν τοῖς συγγράμμασι αὐτοῦ θαυμάζει τις τὸ ποιητικὸν κάλλος καὶ τὸ θεολογικὸν ὕψος· τὴν ζωηρὰν ἐκθεσιν καὶ τὴν ὠραίαν καὶ ἐκλεκτὴν γλῶσσαν. Δαψιλῇ καὶ πασιφανῇ διακρίνει τις ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Μ. Βασιλείου τὰ ἔχνη τῆς ἀρμονικῆς ἐνώσεως χριστιανισμοῦ καὶ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ θάνατος τοῦ Μ. Βασιλείου ἐπῆλθε κατὰ τὸ ἔτος 379 ἐκ σωματικῆς ἐξασθενήσεως, προελθούσης ἐξ ὑπερβολικῆς ἀσκήσεως. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ ὁ Μ. Βασίλειος θεωρεῖται εἰς τῶν μεγίστων πατέρων καὶ διδασκάλων αὐτῆς.

γ') Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς

Ὁ Γρηγόριος ἐγεννήθη τῷ 328 ἐν Ναζιανζῶ πόλει τῆς Καππαδοκίας. Οἱ γονεῖς τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ αὐτῶν. Μετὰ τὴν εὐσεβῆ ἀνατροφὴν αὐτοῦ ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτοῦ Γρηγορίου καὶ Νόνης, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν γενικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν ἐν Καισαρείᾳ, Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ

Ἀθήναις, τότε ἐγνώρισε τὸν συμπολίτην αὐτοῦ Βασίλειον μεθ' οὗ συνεδέθη φιλικώτατα. Ὁ Μ. Γρηγόριος, καθὼς καὶ ὁ Μ. Βασίλειος διέπλευσε διὰ τῆς μελέτης καὶ σπουδῆς ὅλον τὸ πέλαγος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Βραδύτερον ὁ Γρηγόριος ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον, μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Βασίλειου, ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν μελέτην καὶ σπουδὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Κληθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ γέροντος πατρὸς αὐτοῦ Γρηγορίου, ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ, ἵνα βοηθῇ τοῦτον εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ προεχειρίσθη ὑπὸ τούτου εἰς τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίωμα ἀκουσίως. Ἡ φήμη τοῦ Γρηγορίου ταχέως διεδόθη ἐν μέσῳ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν παρέρχεται πολὺς χρόνος καὶ ὁ Γρηγόριος ἐκλέγεται ἐπίσκοπος Σασιμῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Μετὰ ταῦτα προσκληθεὶς ὑπὸ τινος ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐν Κων)πόλει ἐπὶ τοῦ Ἀρειανοῦ Οὐάλεντος, ἀνέλαβε τὸ βαρύτερον ἔργον νὰ ἀντιπαλαίσῃ μόνος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ κράτους κατὰ τῶν ἄρειανικῶν ἀντιλήψεων. Οἱ περίφημοι λόγοι τοῦ Γρηγορίου ἐν τῷ ναῶ τῆς Ἀναστάσεως περὶ τῆς θεότητος τοῦ λόγου, ἐξύψωσαν τὰ μέγιστα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου τὸν μικρόσωμον καὶ ἀσθενικὸν, ἀλλὰ βαθυνοῦστατον Γρηγόριον, ἐπικληθέντα θεολόγον.

Τέλος δὲ οἱ ἀγῶνες αὐτοῦ στέφονται ὑπὸ λαμπρᾶς ἐπιτυχίας, διότι τὸ ὀρθόδοξον δόγμα θριαμβεῖ διὰ τῆς ἀνόδου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου. Ὁ Θεοδόσιος ἀποβλέψας εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Γρηγορίου κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον, ἣ δὲ Δευτέρα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381) ἔσχεν αὐτὸν Πρόεδρον αὐτῆς. Επειδὴ ἐν Κων)πόλει ἐγεννήθη δυσαρέσκεια κατὰ τοῦ Γρηγορίου μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας διὰ τὴν μετριοπαθῆ σιάνειν αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄρειανούς μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὀρθοδοξίας· διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ παραι-

τηθῆ ἔκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου χάριν τῆς εἰρήνης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀποσυρθεῖς εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ κώμην, τὴν Ναζιανζόν, ὅπου διήγαγεν ἐν εἰρήνῃ τὸν ὑπόλοιπον αὐτοῦ βίον μακρὰν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν συνόδων, ἀσχολούμενος περὶ τὴν καλλιέργειαν μικροῦ κήπου καὶ περὶ τὴν ποίησιν. Ἐκεῖ ἀπέθανεν περὶ τῷ 389.

Ἐξετάζοντες τὰ διάφορα ἔργα τοῦ Γρηγορίου διαβλέπομεν ἐν αὐτοῖς τὸν ὑψηλὸν καὶ εὐγλωττότατον ρήτορα, τὸν βαθυνούστατον φιλόσοφον, τὸν ὑπιπέτην δραματικὸν καὶ λυρικὸν ποιητὴν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τέλος δὲ διακρίνομεν τὸν τέλειον μύστην τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τὸν πλεῖστα καὶ λαμπρότατα πάντων τῶν μνημονευθέντων εἰδῶν τοῦ λόγου συγγράψαντα καὶ καταλιπόντα ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τὴν ὅλην δρᾶσιν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Γρηγορίου πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσαι πάντοτε εὐφήμεως περὶ αὐτοῦ θὰ ἐκφράζονται.

δ') Ἰωάννης Χρυσόστομος

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐγεννήθη ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 347. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐθνικοῦ αὐτοῦ πατρὸς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἀνέλαβεν ἡ εὐσεβὴς μήτηρ αὐτοῦ Ἀνθοῦσα. Ὁ Ἰωάννης ἐφοίτησεν εἰς τὴν τότε φημιζομένην ρητορικὴν σχολὴν τοῦ Λιβανίου, ἐνθα διεκρίθη διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπίδοσιν καὶ εὐγλωττίαν. Ὁ Λιβάνιος διέκρινεν ἐν τῷ νέῳ τούτῳ τὸν ἄνδρα τοῦ μέλλοντος διὸ ἐν μεγάλῃ λύπῃ διετέλει μὴ δυνάμενος νὰ ἀφήσῃ διάδοχον αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην, ὁ ὁ ὅποιος ἦτο χριστιανός. Μετὰ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης ἠθέλησε νὰ ἐξασκήσῃ τὸ τοῦ συνηγόρου ἐπάγγελμα, ἀλλὰ πολὺ ταχέως ἐνόησεν ὅτι ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ δὲν ἦτο πρόσφορος διὰ τὸ ἐπάγγελμα ἐκεῖνο. Ὁ Ἰωάννης ἐπιδίδεται τώρα εἰς τὴν μελέτην καὶ

σπουδὴν τῶν Ἀγ. Γραφῶν ἔχων διδασκάλους τοὺς διακεκριμένους τότε ἐρμηνευτὰς τῆς Ἀγ. Γραφῆς Διόδωρον καὶ Καρτέριον. Ὁ Ἰωάννης δεχθεὶς τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίωμα ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀνέπτυξε τὴν σπανίαν ἐκείνην ρητορικὴν τέχνην, δι' ἣν οἱ μετὰ ταῦτα αἰῶνες χρυσόστομον αὐτὸν ἐκάλεσαν. Ἡ μεγάλη εὐφυΐα τοῦ ἀνδρός, ἡ εὐσέβεια καὶ ὁ ζῆλος τοῦ καθήκοντος προσείλκυσαν τὴν ἀγάπην καὶ τὸν θαυμασμόν τοῦ λαοῦ τῆς Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωκε νὰ ἀνυψώσῃ τὸν Ἰωάννην εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας. Τὴν τοιαύτην δὲ σφοδρὰν ἐπιθυμίαν τοῦ λαοῦ ἐματαίωσεν ἡ ἐπίμονος ἄρνησις τοῦ Ἰωάννου, μὴ στέργοντος εἰς τοῦτο.

Ἡ θεολογικὴ καὶ ρητορικὴ φήμη τοῦ Ἰωάννου ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀρκάδιος προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Κων]πολιν καὶ ἄκοντα ἀνεδείξεν αὐτὸν Πατριάρχην Κων]πόλεως. Ἡ δρᾶσις τοῦ Ἰωάννου ἐν Κων]πόλει ἦτο μεγίστη. Ὁ Ἰωάννης εὐρῶν τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας ὄχι εἰς εὐχάριστον θέσιν, μετὰ ζήλου μεγάλου εἰργάσθη ἵνα ταῦτα τακτοποιήσῃ ὅτε μὲν συμβουλευῶν τοὺς παρεκτρεπομένους κληρικούς ὅτε δὲ τιμωρῶν αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ τῶν πτωχῶν χριστιανῶν τὴν θέσιν ἐπιζητεῖ νὰ βελτιώσῃ, ἀφιερῶσας πάντα τὰ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ εἰσοδήματα ὑπὲρ αὐτῶν, ἰδρύσας διάφορα πτωχοκομεῖα ἐν Κων]πόλει· οὕτω δὲ ὁ Ἰωάννης ζῶν αὐτὸς πενιχρότατα ἀνεδείχθη πατὴρ τῶν πτωχῶν. Ὡς κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου οὐδεμίαν κατάλληλον εὐκαιρίαν παρέλιπεν πάντοτε πανταχοῦ καὶ πρὸς πάντας νὰ δίδῃ συμβουλὰς καὶ προτροπὰς. Ὁ ἱερός ἄμβων τοῦ ναοῦ ἐχρησίμευεν αὐτῷ ἵνα συχνότατα τὰ ὥραῖα διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου μεταλαμπαδεύῃ εἰς τὰς τοῦ λαοῦ ψυχάς. Βίον μεγάλης ἐγκρατείας καὶ ἀρετῆς ζῶν, παρεῖχεν ἑαυτὸν τέλειον πρότυπον εἰς τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπους. Τὴν κακίαν ὁπουδήποτε συνήντα ὁ Ἰωάν-

νης ἢ ἔβλεπε διαπραττομένην, ἀμειλίκτως ἤλεγχεν καὶ κατεδίωκεν οὐδόλως πτούμενος ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ. Οὐδόλως ἐπομένως παράδοξον διὰ τὴν σύγκρουσιν τοῦ Ἰωάννου πρὸς ἰσχυρὰ πολιτικὰ πρόσωπα, τὸν Εὐτρόπιον, ἐπισκόπους καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοξίαν, τῆς ὁποίας τὸν βίον δὲν ἐπεδοκίμαζεν. Ὁ Ἰωάννης οὐδένα συμβιβασμὸν ἀνεγνώριζε καὶ οὐδεμίαν εὐλαμίαν χαρακτηροῦς ἐδεικνυεν ἀπέναντι τῆς ἀληθείας καὶ ἀρετῆς. Πάντες δὲ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰωάννου συσπειροῦνται καὶ κοινὴ παρ' αὐτῶν ἀπόφασις ἐλήφθη ἵνα ὁ Ἰωάννης ταχέως καὶ ἀποτελεσματικῶς τεθῆ ἔκποδόν, καὶ τῷ 403 ὁ Ἰωάννης καταδικάζεται εἰς ἔξοριαν. Γῆν τοιαύτην ὅμως ἀπόφασιν μεταιοῖ ἢ τοῦ λαοῦ ἐξέγερσις, παρ' ᾧ ὁ Ἰωάννης ἦτο δημοφιλής.

Ἄλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα ἢ κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασις ἔτι μᾶλλον φανατίζεται καὶ ἔτι μᾶλλον ἔντονον δραστηριότητα ἀναπτύσσει.

Οὕτω δὲ ἐν καιρῷ νυκτὸς συλλαμβάνεται ὁ Ἰωάννης καὶ εἰς ἔξοριαν τὸ δεύτερον φέρεται εἰς Πόντον, ὅπου ἐν μέσῳ μεγίστων κακουχιῶν ἀποθνήσκει τῷ 407. Ἡ Εὐδοξία, νέα Ἡρωιδιὰς ἀναδειχθεῖσα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰωάννου πιστῶς ἐπραγμάτωσε τοὺς τοῦ Ἰωάννου λόγους «πάλιν Ἡρωιδιὰς μαίνεται, πάλιν ταρασσεται, πάλιν ἐπὶ πίνακι ζητεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰωάννου».

Ἐνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ δράσεως ὁ Ἰωάννης κατέχει ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ περίβλεπτον θέσιν θεωρούμενος ὡς εἷς τῶν μεγίστων φωστήρων καὶ πατέρων αὐτῆς. Ἄλλὰ καὶ ὡς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ἐξεταζόμενος κατέχει μεγάλην θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ μετὰ τὸν Ὠριγένην διὰ τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰωάννου διαμορφωθεῖσα ἐκ τῆς σπουδῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους καὶ λοιπῶν κλασσικῶν εἶναι

πλήρης ζωῆς καὶ δυνάμεως καὶ γλαφυρά. Αἱ ἐκφράσεις εἶναι ἀπλαῖ ἢ δὲ ρητορικὴ δύναμις καὶ χάρις ἐκλάμπουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ.

Ἡ ἔνωσις ἐν αὐτῷ πασῶν τῶν ἰδιοτήτων ρήτορος μεγάλου, τὸ φυσικὸν καὶ βαθὺ συναισθηματικὸν καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς ρητορικῆς αὐτοῦ, κατέστησαν αὐτὸν τὸν μέγιστον ρήτορα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας καὶ τὸν περιφανέστατον καὶ λαμπρότατον διερμηνέα τῶν ἀξιωματικῶν ἐκείνων χρόνων. Ὁ Ἰωάννης δικαίως θεωρεῖται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ ὁ Δημοσθένης αὐτῆς.

19. Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

α') **Ἀμβρόσιος.** Τοιαύτη μὲν ὑπῆρξεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἔχουσα ὡς γνώμονα τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ διατυπώσει τῶν ἑαυτῆς δογμάτων συμφώνως πρὸς τὰς Ἁγίας Γραφάς.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐμφανίζεται συγχρόνως ἐν τῇ Δύσει ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία ἀξία λόγου. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς δὲν δύνανται μὲν νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἀνδρας τῆς ἀνατολῆς, δύνανται ὅμως δικαίως νὰ κατέχωσι σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ. Σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Αὐγουστίνος.

Ὁ Ἀμβρόσιος κατήγετο ἐξ εὐγενοῦς οἴκου, κατεῖχε δὲ ἀξίωμα πολιτικὸν ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Οὐαλεντιανοῦ τοῦ Α' ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Μεδιολάνου. Μετὰ ταῦτα τῇ θελήσει τοῦ λαοῦ τῶν Μεδιολάνων ἐγένετο ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης. Εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀπέναντι τῶν

ισχυρῶν ἀνεδείχθη ἀπότητος. Ἡ σθεναρὰ στάσις αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς αὐτοκρατείας Ἰουστίνης εὐνοοῦσης τοὺς ἀρειανούς, κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἐνεργείας τῆς ῥηθείσης αὐτοκρατείας. Τὸ θάρρος καὶ ἡ ἐπιμονὸς αὐτοῦ ἀξίωσις, δι' ἧς ὑπεχρεώθη ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Α' νὰ τελέσῃ ἐπ' ἐκκλησίας δημοσίᾳ μετάνοιαν, διότι τῇ ἐν-τολῇ αὐτοῦ ἐφρονεύθησαν πλέον τῶν 7.000 Θεσσαλονικέων ἕνεκα δυσαρέστου τινὸς γεγονότος, ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας γένους καὶ ἐνοχῆς, δεικνύουσι τὸν ἰσχυρᾶς θελήσεως ἄνδρα. Ὁ Ἄμβροσιος διανείμας πᾶσαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἀναδείχθη ὁ πατὴρ τῶν πτωχῶν καὶ ὁ προστατῆς τῶν ἀδικουμένων. Τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπετέλει ὁ Ἄμβροσιος μετὰ ἐνθέου ζήλου διότι ἀδιακόπως εἰργάζετο ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον. Ἡ εὐγλωττία τοῦ Ἄμβροσιου ἀνέδειξεν αὐτὸν ἕνα τῶν ἀρίστων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ὁ Ἄμβροσιος οὐ μόνον ἐνίσχυσε τὸν ἀσκητικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ θαυμαστῆς ὦν τοῦ βίου ἐκείνου ἔζη ὡς αὐστηρὸς ἀσκητής.

Διὰ τοῦ Ἄμβροσιου μετερρρυθμίσθη ἡ τῆς Ἀιτικῆς Ἐκκλησιαστικῆ μουσικῆ. Ὁ Ἄμβροσιος κατέχει καλὴν θέσιν ἐν τοῖς ἀντιπροσώποις τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας διότι συνέγραψεν ὕμνους καὶ πολλὰ συγγράμματα, ἐν οἷς διακρίνεται ἡ σαφὴς ἔκθεσις, ἡ ζωηρὰ παράστασις καὶ αἱ βαθεῖαι ἔννοιαι. Ἀπέθανε δὲ τῷ 397.

β') *Ἀύγουστινος*. Ὁ Ἀύγουστινος ἐγεννήθη τῷ 354 ἐν Ταγάστη πόλει τῆς Νουμιδίας. Διετέλεσε δὲ τὸ πρῶτον ὀπαδὸς τῶν Μανιχαίων ἐλπίζων κατὰ τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν νὰ εὕρῃ παρ' αὐτοῖς τὴν λύσιν πάντων τῶν ἀπασχολούντων αὐτὸν ζητημάτων, εἶτα δὲ ἠσπάσθη τὰς Πλατωνικὰς ἰδέας. Διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἄμβροσιου, πρὸς ὃν ἐκ περιεργείας ἤρχετο ἵνα συγκρίνῃ τὰς ἰδέας αὐτοῦ πρὸς τὰς Χριστιανικὰς, προσεيلκύνθη πάλιν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν,

ἀφ' οὗ παρητήθη τῆς διδασκαλίας τῆς ρητορικῆς. Μετὰ δὲ ταῦτα πρεσβύτερος τῆς Ἰπλῶνος ἐν Ἀφρικῇ χειροτονηθεὶς ἀπέκτησε τοιαύτην φήμην, ὥστε αὐτὴ τάχιστα ἐξηπλώθη καθ' ὅλην τὴν Δύσειν.

Διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐξήσκησεν ὁ Αὐγουστίνος μεγίστην ἐπιρροὴν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων. Οἱ μεγάλοι αὐτοῦ ἀγῶνες κατὰ τῶν διαφόρων αἰρετικῶν, ἀπέδειξαν τὴν μεγάλην ὀξύνοϊαν, βαθύνοϊαν καὶ διαλεκτικὴν δεινότητα τοῦ ἀνδρός. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ κατέταξε τὸν Αὐγουστίνον μεταξὺ τῶν μεγάλων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ θεωρεῖται τὸ 430.

20. Διοικήσεις τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναπτύσσεται συμφώνως πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου. Ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατεῖ τὸ ὁμοσπονδιακὸν ἢ συνοδικὸν σύστημα, καθ' ὃ πᾶσαι αἱ ἐκκλησῖαι θεωροῦνται ἴσαι καὶ ἀπὸ κοινοῦ συνέρχονται εἰς μεγάλα συνέδρια, οἰκουμενικὰς συνόδους, διὰ νὰ λύσωσι τὰ τότε ἐμφανισθέντα μεγάλα ζητήματα τὰ ἐπὶ μακρὸν ἀπασχολήσαντα τὴν ἐκκλησίαν. Ἐν τῇ Δύσει ὁμοῦς ἀναπτύσσεται ἡ συγκεντρωτικὴ ἐξουσία εἰς χεῖρας τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, ὁ ὁποῖος λύει τὰ ἐν τῇ Δύσει ἀναφυόμενα ζητήματα συμφώνως πρὸς τὰς ἑαυτοῦ ἀντιλήψεις. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην βλέπομεν ὅτι τινὲς τῶν Ἐπισκόπων, οἱ ὁποῖοι πρότερον ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ Μητροπολίτου, λαμβάνουσι τὸν τίτλον Πατριάρχης χωρὶς ὁ τίτλος οὗτος νὰ εἶναι δηλωτικὸς ἐξουσίας· εἶναι καὶ ὁ τίτλος Πατριάρχης τίτλος τιμῆς καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐπειδὴ ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἀρχή, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις πρέπει

νά συμμορφουῖται πρὸς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, διὰ τοῦτο ὁ Ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης τῆς διοικήσεως ἐγένετο ἡ γενικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ καὶ ὑψώθη ὑπεράνω τῶν λοιπῶν μητροπολιτῶν. Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικῆς συνόδου (451) ἐδόθη ἀποκλειστικῶς τὸ ὄνομα Πατριάρχης εἰς τοὺς ἐξῆς πέντε μητροπολίτας υμνηθέντας διὰ τοῦ ἀνωτέρου τίτλου· εἰς τὸν μητροπολίτην Ρώμης, τὸν Κων(σταντινου)πόλεως, τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας καὶ τὸν Ἱεροσολύμων.

Ἐκ τούτων δὲ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς ἤρχετο μετὰ τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν Νέαν Ῥώμην.

Ἐνῶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ ζητήματα ἐλύοντο εἴτε ὑπὸ μόνου τοῦ ἐπισκόπου εἴτε ὑπὸ τῶν συνόδων, κατὰ τὴν περιόδον ταύτην βλέπομεν ὅτι οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καὶ Χριστιανοὶ γενόμενοι εἶχον τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ μονοκρατορία ἦτο ὑψίστη τις ἐξουσία ὑπὸ θεοῦ ὠρισμένη, ἵνα ἀπολύτως κυβερνᾷ τὰ τοῦ κόσμου. Ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης στηριζόμενοι εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπεμβαίνωσι καὶ κανονίζωσι τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι ἐδέχοντο ἐφέσεις τῶν καταδικασθέντων ὑπὸ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων, ὅτι συνεκάλουν τὰς συνόδους, διηύθυνον αὐτὰς δι' ἀντιπροσώπων καὶ ἐκήρυττον τὰς ἀποφάσεις τῶν συνόδων νόμους τοῦ κράτους. Συμφώνως πρὸς τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ ἐνόμιζεν ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ ἀποφασίζῃ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ποία ἐκ τῶν μερίδων ἐδόξαζεν ὀρθῶς καὶ εἰς ταύτην μὲν παρείχε τὴν εὐνοίαν καὶ ὑποστήριξιν αὐτοῦ, τὴν δὲ ἄλλην κατεδίωκεν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἐπεμβάσεως ἐξετέθησαν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀναπτύξεως τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Οἱ κληρικοὶ ἐπὶ ποινικῶν ὑποθέσεων ἐδικάζοντο κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, κατόπιν ὅμως

ἐδικάζοντο ὑπὸ ἐπισκοπικοῦ δικαστηρίου, διότι ἐθεωρήθη ἀνάρμοστος νὰ δικάζωνται οἱ κληρικοὶ ὑπὸ λαϊκῶν ἐν κοσμικοῖς δικαστηρίοις. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐδικάζοντο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Γνωριὰ δὲ δὲν ἐπεβάλλετο ἐπ' αὐτῶν, ἐὰν δὲν ἐπεκυροῦντο ὑπὸ ἐπισκοπικῆς συνόδου. Ἐπὶ καθαρῶς ὅμως ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς ἀρμόδια τὰ ἐκκλησιαστικά δικαστήρια καὶ αἱ σύνοδοι. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπομένως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐπεμβαίνων εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα, ἀπέκτησε τοιαύτην δύναμιν, ὥστε ἐξ αὐτοῦ ἐξηστᾶτο ἡ διαρρῦθμισις αὐτῶν Ἡ πολιτεία διὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης ἤρχισε νὰ εἶναι οὐ μόνον ὁ ἐπόπτης ἀλλὰ καὶ ὁ ὄνθυμιστῆς τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. Ἡ τοιαύτη ἀνάμιξις τῆς πολιτείας εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας πολλὰ ἄτοπα ἐγέννησε πρὸς μεγάλην ζημίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αἰσθήματος τῶν χριστιανῶν. Ἡ πολιτεία ἐπρεπε νὰ ἐξασκῆ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἦτο μεγάλη, Ἡ ἐκκλησία μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς θρησκείας τοῦ κράτους, ἔλαβε μέρος τῆς δημοτικῆς περιουσίας, ἐκληρονόμησε πολλαχοῦ τὰς περιουσίας τῶν Ἐθνικῶν καὶ Αἰρετικῶν Ναῶν. Αἱ ἀπαρχαί, τὰ δέκατα καὶ αἱ διαθήκαι ἀπετέλουν ἕτερον πόρον τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ ἐνὸς τοιοῦτου μεγάλου πλοῦτου ἐπρεπεν ἡ πολιτεία νὰ ἐποπτεύῃ καὶ οὐχὶ νὰ ἐπεμβαίνη εἰς ζητήματα πίστεως ἢ ἄλλης φύσεως ζητήματα ἐντελῶς ἕξανα πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς.

21. Περὶ ἠθῶν καὶ λατρείας.

α.) **Ἡθῆ.** Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναγνώρισεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς τῆς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ κράτους, ἐν ἧ οἱ Χριστιανοὶ ἀπῆλθον πολλῶν προνομίων, πολλοὶ τῶν ἐθνικῶν χωρὶς νὰ ἀποκόψωσι τελείως πᾶσαν σχέσιν πρὸς

τὸν πρότερον αὐτῶν βίον εἰσήρχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὀπαδοὶ τῆς νέας θρησκείας. Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰσοδος τῶν τέως ἐθνικῶν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπέφερεν μεγάλην χαλάρωσιν τῶν χριστιανικῶν ἡθῶν. Ἡ προτέρα αὐστηρότης ἀρχίζει νὰ σπανίζῃ καὶ νὰ ἐκλείπῃ σὺν τῷ χρόνῳ. Ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρου λόγου καὶ ἄλλος λόγος ἐπίσης σπουδαῖος εἶχεν ἐπιβλαβῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἡθῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης: αἱ συχναὶ δογματικαὶ ἔριδες, εἰς τὰς ὁποίας ἐμπαθῶς ἀνεμιγνύετο ὁ ἀμαθὴς λαός, διέφθειραν τὰ ἥθη, γεννήσασαι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀδιαφορίαν καὶ ψυχρότητα πρὸς τὴν πίστιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑποκρισίαν. Ἡ ἀρχαία Χριστιανικὴ ἀγάπη ἐλείπει, ἡ δὲ ἀνοχὴ πρὸς τοὺς ἀντιφρονοῦντας εἴτε ἐθνικοὺς εἴτε αἰρετικοὺς τελείως λησμονεῖται, καὶ μόνον ἡ δίωξις καὶ ὁ ἔξαφανισμὸς αὐτῶν ἀναγνωρίζεται καὶ κηρύττεται.

Ἡ τάσις πρὸς τὸν ἀσκητικὸν βίον ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὸ πλῆθος τῶν κεχωρισμένως ζώντων ἀσκητῶν ἢ μοναχῶν ἐνοῦται καὶ ἰδρύνονται τότε τὰ μοναστήρια. Ἡ ἔνωσις τῶν μοναχῶν ὑπὸ ἰδίους ἀρχοντας, τοὺς ἡγουμένους, καὶ μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων ἀρειῶν αὐτῶν πρὸς παραδοχὴν εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα, τῆς ὑπακοῆς, τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς ἀκτημοσύνης, προσέδωκε μεγάλην δύναμιν εἰς αὐτούς. Ἡ δύναμις τῶν μοναχῶν καταδηλοῦται εἰς τὴν ἐπέμβασιν αὐτῶν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασι. Τὴν δύναμιν ταύτην τῶν μοναχῶν ἠθέλησεν ἡ πολιτεία διὰ διαφόρων νόμων νὰ περιορίσῃ ἀπαγορεύουσα τὴν συρροὴν εἰς τὰ μοναστήρια νέων ἀσκητῶν. Ὁ μοναχικὸς βίος μεθ' ὅλας τὰς ἐκτροπὰς αὐτοῦ μεγάλας ὑπηρεσίας προσέφερε, διότι οἱ μοναχοὶ διετέλεσαν οἱ διδάσκαλοι τῶν χριστιανῶν ἐν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Δύσει. Οἱ μοναχοὶ εἶναι οἱ κηρύξαντες τὸν χριστιανισμὸν εἰς τοὺς διαφόρους βαρβάρους λαοὺς, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐπλήρωσαν διὰ τοῦ

θανάτου αὐτῶν τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν. Ἄλλὰ καὶ αἱ τέχναι ἐκαλλιεργήθησαν ὑπὸ τῶν μοναχῶν.

β') **Λατρεία.** Ἡ λατρεία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναπτύσσεται μεγαλοπρεπῶς. Οἱ Ναοὶ τῶν Χριστιανῶν οὔτινες διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ πενιχρότητα αὐτῶν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, τώρα εἶναι μεγαλοπρεπῆ κτίρια συνήθως ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων ἐκτισμένα, καὶ τὸν τύπον τῶν Βασιλικῶν (στοῶν) καὶ βραδύτερον κατὰ τὸν τύπον τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ (Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ), τοῦ ὁποίου τὸ ἄριστον δεῖγμα εἶναι ὁ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀνοικοδομηθεὶς ναὸς τῆς Ἁγ. Σοφίας. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν διαφόρων ἑορτῶν πολλαπλασιάζεται, αἱ δὲ διάφοροι τελεταὶ κανονίζονται ἐπιμελέστερον καὶ αἱ ἀρχαῖαι λειτουργίαι μεταρρυθμίζονται διατηρουμένης τῆς παραδόσεως. Οἱ ναοὶ ἐσωτερικῶς κοσμοῦνται διὰ διαφόρων ἔργων τέχνης (εἰκόνων) διότι ἐξέλιπε τὸ ἀρχαῖον δέος πρὸς τὰς τέχνας, ἡ δὲ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις κατέλαβε μεγάλην θέσιν ἐν τῇ λατρείᾳ, διότι πολλὰ ἔργα αὐτῆς, οἱ διάφοροι ὕμνοι, ἀπετέλουν οὐσιῶδες μέρος τῆς ὅλης λειτουργίας· οἱ ὕμνογράφοι τῆς ἐκκλησίας Δαμασκηνός, Κοσμᾶς, Ἀνδρέας Κρήτης, Θεοφάνης καὶ ἄλλοι κατέχουν περιβλεπτόν θέσιν ἐν τῇ **Ἐκκλησίᾳ**.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

(867—1453)

§ 22. Περὶ τῶν αἰτίων καὶ ἀφορμῶν τοῦ σχίσματος.

Ἡ διαίρεσις τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου εἰς δύο μεγά-
λας ἀντιμαχομένας μέχρι σήμερον μερίδας, γνωστὴ ὑπὸ τὸ
ὄνομα σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν, μεγίστην ἔσχεν ἐπίδρασιν
ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς
Δύσεως. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἐπηρέασε καὶ τὰς τύχας τοῦ
Ἑλληνικοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας
ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τοῦ Ἑλλη-
νικοῦ καὶ Λατινικοῦ πνεύματος ὑπῆρξε διάφορος ἐν τῇ
διοικήσει, τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ λατρείᾳ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ
ἐπικρατεῖ, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, τὸ συνοδικὸν σύστημα ἢ
τὸ δημοκρατικόν, ἐν ᾧ ἐν τῇ Δύσει ἐπικρατεῖ τὸ συγκεν-
τρωτικόν ἢ μοναρχικόν σύστημα. Τὰ δύο ὅμως ἀντίθετα
ταῦτα συστήματα, ἀναπτυσσόμενα ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς
ἐκκλησίας, δὲν ἦτο δυνατόν εἰμὴ θάπτον ἢ βράδιον νὰ
καταλήξωσιν εἰς ἀγρίαν σύγκρουσιν. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς
Ρώμης κατορθώσαντες νὰ ὑπαγάγωσιν ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον
ἐξουσίαν αὐτῶν ὅλους τοὺς Ἐπισκόπους τῆς Δύσεως ἕνεκα
τῶν γνωστῶν λόγων, ἤθελον ἵνα τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν
ἐπεκτείνωσι καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἡθελον ἵνα καὶ οἱ ἐπί-
σκοποι τῆς Ἀνατολῆς ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἀπολύτου θελή-
σεως αὐτῶν. Τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν τῶν Ἐπισκόπων
Ρώμης διαρρήδην ἀπέκρουσαν καὶ ἀπέκρουον οἱ τῆς ἀνα-
τολῆς ἐπίσκοποι ὅλως διαφόρους ἀντιλήψεις ἔχοντες πρὸς

τάς τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης. Αἱ τοιαῦται ἀξιώσεις τῶν Ἐπισκόπων Ρώμης εἶναι ἡ αἰτία ἡ προκαλέσασα τὴν ρήξιν. Ἀφορῇ δὲ τῆς ρήξεως ταύτης δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ ὑπὸ τῆς Πολιτείας καθάρσις τοῦ Πατριάρχου Κων)πόλεως Ἰγνατίου καὶ εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον ἀνοδος τοῦ Φωτίου. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γ'. Πατριαρχῆς Κων)πόλεως ἦτο ὁ Ἰγνάτιος, ἀνὴρ αὐστηρὸς τὰ ἥθη, ἀλλὰ τραχὺς τοὺς τρόπους ἕνεκα τῶν ὁποίων κατέστη δυσάρεστος τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐν Κων)πόλει αὐλήν. Ἐνεκα τῆς τοιαύτης αὐτοῦ πολιτικῆς ἐκδιώκεται τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου καὶ ἀνυψοῦται εἰς αὐτὸν εἰς τῶν μᾶλλον ἱκανῶν καὶ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τοῦ Βυζαντίου, ὁ Φώτιος. Τὴν τοιαύτην δὲ τῆς πολιτείας προᾶξιν ἐπικυρώνει καὶ πολυάριθμος σύνοδος ἐπισκόπων συγκροτηθεῖσα ἐν Κων)πόλει κατὰ τὸ ἔτος 859. Ὁ νέος Πατριάρχης θεωρεῖ εὐλόγον ἵνα γνωρίσῃ τὴν νέαν μεταβολὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης δι' ἐπιστολῆς συνοδευθείσης ὑπὸ ὁμοίας τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ τότε ἐπίσκοπος Ρώμης Νικόλαος ὁ Α', εἰς τῶν φιλοδόξων ἀνδρῶν, θεωρεῖ κατάλληλον εὐκαιρίαν ἵνα πραγματοποιήσῃ τὰ κνοφοροῦμενα σχέδιά του καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ. Νομίζει ὅτι ἐπέστη πλέον ἡ στιγμή νὰ ὑπαγάγῃ τὴν ἀνατολὴν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του. Ἐνεκα τούτου, ὡς δικαστὴς ἐξ ἰδίας ἐξουσίας, ἀποδοκιμάζει τὰ ἐν Κων)πόλει γεγονότα, ὡς παρὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ τελεσθέντα, καὶ δηλοῖ ὅτι θὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους ἵνα ἐξετάσωσι τὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 861 νέα σύνοδος συγκροτηθεῖσα ἐν Κων)πόλει παρόντων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης ἐπεκύρωσε τὴν νέαν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν. Ἡ τοιαύτη ἀπόφασις ἐξηρέθισε τὰ μέγιστα τὸν φιλόδοξον Νικόλαον, ὁ ὁποῖος τοὺς μὲν ἀντιπροσώπους αὐτοῦ ἀπέλυσε τὸν δὲ Φώτιον ἀφώρισε. Τὴν τοιαύτην ὀξύτητα τῶν σχέσεων τῶν

δύο ἐκκλησιῶν ἦλθε νὰ καταστήσῃ ἔτι μᾶλλον μεγαλυτέραν καὶ ἕτερον γεγονός. Οἱ Βούλγαροι, ὡς γνωστόν, δεχθέντες τὸν Χριστιανισμόν ἐξ Ἑλλήνων μοναχῶν ὑπέγοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν τοῦ Πατριάρχου Κων)πόλεως. Ὁ τότε ὁμοῦς ἡγεμὼν αὐτῶν Βόγορις φοβούμενος μήπως ἡ τοιαύτη ἐκκλησιαστικὴ ἐξάρτησις ἐκ Βυζαντίου συνεπιφέρῃ καὶ πολιτικὴν ὑποδούλωσιν τῶν Βουλγάρων εἰς τοὺς ἐν Κων)πόλει, σκέπτεται κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προλάβῃ ἢ ἀποφύγῃ ἓνα τοιοῦτον κίνδυνον. Πρὸς τοῦτο ζητεῖ ἔρεισματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων νὰ στηρίξῃ τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ. Τοιοῦτον ἔρεισμα κατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἐξευρίσκειται ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης, εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ ὁποίου ἐλπίζει. Τὴν βοήθειαν ταύτην ζητεῖ νὰ ἐξαγοράσῃ παρὰ τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης διὰ τῆς προσφορᾶς, ὡς ἀνταλλάγματος, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξαρτήσεως τῆς Βουλγαρίας ἐκ τῆς Ρώμης. Ὁ τότε Ἐπίσκοπος Ρώμης ἀσμένως ἀποδεχθεὶς τὴν προσφορὰν τοῦ Βογόριδος, ἀποστέλλει κληρικούς εἰς τὴν Βουλγαρίαν πρὸς τακτοποίησιν τῶν ἐκεῖ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων συμφώνως πρὸς τὰς ἑαυτοῦ ἀντιλήψεις. Οἱ κληρικοὶ τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης ἐλθόντες εἰς Βουλγαρίαν μεταβάλλουσιν ἄρδην τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, τοὺς Ἑλληνας κληρικούς ἐκδιώκουν, καὶ ἐγκαθιστῶσι τοὺς ἰδικούς των, τελείαν δὲ ἀναστατώσιν ἐπιφέρουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ μεγάλην σύγχυσιν καὶ ταραχὴν εἰσάγουν εἰς τὰς τῶν Χριστιανῶν συνειδήσεις διὰ τῶν εἰσαγομένων καινοτομιῶν ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ. Ὁ Φώτιος δὲ εὐρεθεὶς πρὸ τῆς τοιαύτης στάσεως τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης ἐπεμβάντος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, παρὰ τὴν κρατοῦσαν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τάξιν, συγκαλεῖ μεγάλην σύνοδον, ἐνώπιον τῆς ὁποίας καυτηριάζει τὰς τοιαύτας ἀνθαιρέτους ἐπεμβάσεις

τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, καὶ καταγγέλλει πολλὰς καινοτομίας αὐτοῦ ἔν τε τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ.

Ἡ σύνοδος τότε εὐρεθεῖσα πρὸ μιᾶς τοιαύτης δεσποτικῆς καὶ αὐθαιρέτου θελήσεως τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἀνταφρίζει αὐτὸν κατὰ τὸ ἔτος 867.

Ἐκτοτε πλέον ὁ χωρισμὸς τῶν Χριστιανῶν εἰς δύο μεγάλας μερίδας, *τὴν μερίδα τὴν ἀσπαζομένην τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης καὶ τὴν μερίδα τὴν ἀκολουθοῦσαν τὰς γνώμας τοῦ ἐπισκόπου Κων)πόλεως*, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ μέχρι σήμερον. Τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν κρινόμενον ἀπὸ Χριστιανικῆς ἀπόψεως εἶναι καταδικαστέον διότι ἀντίκειται πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης, ἀπὸ Ἑλληνικῆς ὅμως ἀπόψεως ἐξεταζόμενον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὠφέλησε, διότι ἂν αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης ἐγίνοντο ἀποδεκταί, τότε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκδιωκομένη ὑπὸ τῆς Λατινικῆς ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, θὰ συνελέφερε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐθνικῆς μας συνειδήσεως καὶ τὴν ἀποκοπὴν πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Πᾶσαι δὲ αἱ μετὰ ταῦτα ἐπιχειρηθεῖσαι συνεννοήσεις πρὸς ἄρσιν τοῦ σχίσματος προκαλούμεναι λόγῳ πολιτικῆς σκοπιμότητος, ἕνεκα τῆς τότε δυσχεροῦς θέσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἀλέτυχον, διότι τὸ λαϊκὸν αἶσθημα ἦτο ἐντελῶς ξένον πρὸς τὰς ἐπιδιωκόμενας συνεννοήσεις. Πάντες δὲ οἱ ἄνδρες τοῦ Βυζαντίου πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοί, οἱ ὅποιοι ἐπεδίωξαν νὰ ἐπιτύχωσι τὴν Ἐνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀπεξενώθησαν τελείως τῆς λαϊκῆς συμπαθείας.

23. Ἐκκλησιαστικὴ Φιλολογία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τῆς περιόδου ταύτης στερεῖται τῆς μεγάλης δημιουργικότητος καὶ πρωτοτυπίας, αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν τῆς προηγουμένης περιόδου.

Ἡ ποικιλία τῶν ζητημάτων, τὰ ὅποια ἀπασχόλησαν τοὺς συγγραφεῖς τῶν προηγουμένων περιόδων δὲν παρουσιάζεται κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τῶρα εἶναι μὴ γόνιμος καὶ δημιουργικὴ μιμητική. Οἱ δογματικοὶ συγγραφεῖς λαμβάνουσι τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν ἐν τῷ κατὰ τῶν διαφόρων αἵρετικῶν πολέμῳ ἐκ τῶν δοκίμων ἀρχαίων πατέρων συλλέγοντες καὶ προβάλλοντες τὰς γνώμας ἐκείνων. Οἱ διάφοροι ἐρμηνευταὶ τῶν χρόνων τούτων δὲν ἐρμηνεύουσι τὰς Γραφὰς ἀνεξαρτήτως καὶ αὐτοτελῶς, ἀλλὰ ἀρκοῦνται νὰ συλλέγωσι καὶ περιτέμνωσι τὰς ἐρμηνείας τῶν παλαιῶν ἐρμηνευτῶν. Τὸ πνεῦμα τὸ χαρακτηρίζον τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι ἡ ἔλλειψις πάσης αὐτενεργείας καὶ δημιουργικότητος. Τῆς περιόδου ταύτης οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ὁ Φώτιος (891). Ὁ Φώτιος πρὶν ἀνέλθῃ εἰς τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα κατεῖχεν πρότερον τὸ πολιτικὸν ἀξίωμα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραμματέως, διακρίνεται δὲ διὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῷ ἔμπειριαν καὶ διὰ τὴν ἀγάλην αὐτοῦ πρὸς τὴν παιδείαν. Ὁ Φώτιος, ἑραστής τῆς παιδείας, ἐργάσθη μετὰ τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα πρὸς ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς. Τὰ συγγράμματα τοῦ Φωτίου, ὡς ἡ μυριόβιβλος, τὰ Ἄμφι-

λόγια, τὸ Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ ὁ Νομοκάνων, ἤτοι ἡ συναρμολόγησις τῶν κανόνων καὶ τῶν σχετικῶν Βασιλικῶν νόμων, δεικνύουσι τὴν μεγάλην καὶ εὐρείαν πολυμαθειαν τοῦ ἀνδρός. Διὰ τῶν σωζομένων ἔργων αὐτοῦ ὁ Φώτιος χαρακτηρίζεται ὡς εἷς τῶν πολυγροφωτέρων καὶ εὐρύμαθεστέρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Ὁ Φώτιος ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ παιδείας καὶ ἔνεκα τῶν ἀγόνων αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τῶν δεσποτικῶν τάσεων τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, κατέχει περίβλεπτον θέσιν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς ἀνατολῆς.

Μιχαὴλ Ψελλός. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο κάτοχος πολλῶν καὶ ποικίλων γνώσεων. Ἦτο γνώστης τῆς θεολογίας, τῆς φιλολογίας, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς ἰατρικῆς. Τὰ διάφορα αὐτοῦ συγγράμματα ἐν ταῖς ἄνω ἐπιστήμασι δεικνύουσι ἓνα πολυμαθῆ μὲν, οὐχὶ δὲ δημιουργικὸν καὶ πρωτότυπον συγγραφέα, καίτοι οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἀπεκάλουν αὐτὸν ὕπατον τῶν φιλοσόφων.

Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης. Ὁ Εὐστάθιος, ἐπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν (1185) παραμείνας ἐν μέσῳ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἐνεθάρρυνε καὶ παρεμύθει τοὺς πάσχοντας κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὡς αὐτόπτης μάρτυς περιέγραψε βραδύτερον. Ὁ Εὐστάθιος ἔγραψεν πολλὰς ἐπιστολάς καὶ ἀρκετοὺς λόγους, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ ἔξοχος χαρακτὴρ τοῦ ἀνδρός καὶ ἡ θεολογικὴ αὐτοῦ δεινότης. Ὁ Εὐστάθιος κατέχει σπουδαίαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ σχολιαστῶν τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ὀμήρου.

24. Διοικήσεις καὶ λατρεία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

α') **Διοικήσεις.** Ἡ διοικήσεις τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διεξήγετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κανόνων τῶν διαφόρων συνόδων καὶ τῶν βασιλικῶν νόμων. Τῶν νόμων καὶ κανόνων κωδικοποίησιν συνέταξεν ὁ Φώτιος ἐν τῷ Νομοκάνονι αὐτοῦ. Ἡ ἐπέμβασις τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκκλησίας ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Τὸ μόνιμον τοῦ Πατριαρχικοῦ ἀξιώματος τὸ μέγιστα ἐκλονίσθη ἐπειδὴ πολλοὶ Πατριάρχαι διωρίζοντο κατὰ βούλησιν τῶν αὐτοκρατόρων. Ἐνεκα τούτου δὲ οἱ πραγματικοὶ χαρακτηρῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἤρχισαν νὰ σπανίζωσιν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς μάλιστα ἢ μὲν δύναμις τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς περιορίσθη ἔνεκα τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀράβων ἢ δὲ τοῦ Πατριάρχου Κων]πόλεως ἠϋξήθη ἐπεκταθεῖσα καὶ ἐπὶ τῶν ἐκχριστιανισθέντων Βαρβάρων λαῶν, τῶν Ρώσων καὶ λοιπῶν Σλαύων. Τὴν σύγχυσιν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι, τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν αὐτοκρατόρων ἐπὶ ἔξανε καὶ ἡ ἀνάμιξις τῶν τότε ἀπαιδευτῶν καὶ ἀμορφῶτων μοναχῶν, τῶν ὁποίων ὧ: ἐστία ἐχρησίμευεν τὸ ὄρος τοῦ Ἰθω, ἔνθα πληθὺς μοναστηρίων παρετηρεῖτο.

β') **Λατρεία.** Ἡ λατρεία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην μένει ἀμετάβλητος ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς, μηδεμίαν λαβοῦσα νέαν ἀνάπτυξιν. Οἱ ναοὶ ἦσαν ἀπλαῖ ἀπομιμήσεις τῶν ἀρχαιοτέρων. Ἡ ζωγραφικὴ, ὑπὸ τῶν μοναχῶν καλλιευρομένη, ἀπεμιμεῖτο τοὺς ἀρχαίους τύπους, ἀρεσκομένη μὲν εἰς τὰ βαρῆα χρώματα, τὴν παρὰ φύσιν στάσιν καὶ μορφὴν τοῦ σώματος, διακρινομένη δὲ διὰ τὸ σοβαρὸν καὶ σεμνόν. Καὶ

τῆς διὰ ψηφίων ἢ ἄλλως μωσαϊκῆς λεγομένης γραφῆς ἐγένετο χοῆσις. Ἡ γλυπτικὴ καὶ πλαστικὴ δὲν ἀνεπτύχθησαν ἢ δὲ ὀργανικὴ μουσικὴ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔμεινε ξένη πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλήσιαν. Μόνον δὲ ἡ ὕμνογραφία ἐπλουτίσθη διὰ νέων ὕμνων τῶν διαφόρων ὕμνογράφων.

25. Περὶ τῆς παντοδυναμίας τῶν Παπῶν.

Ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης κατορθώσας νὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν κατέστη πλέον πανίσχυρος ἐν τῇ Δύσει. Οἱ κατὰ τόπους ἐπίσκοποι ἀπολέσαντες πᾶσαν ἰδιαιτέραν ἐξουσίαν διετέλουν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξάρτησιν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης καθιστάμενοι οὕτω ἅπλοῖ αὐτοῦ ἐπιτετραμμένοι. Τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης ἐπηύξησαν καὶ ἕτερα γεγονότα. Οἱ Λογγοβάρδοι καταλαβόντες τὴν ἄνω Ἰταλίαν ἐπροχώρησαν καὶ κατέλαβον τὴν μέσην Ἰταλίαν καὶ αὐτὴν τὴν Ρώμην. Τότε δὲ ὁ τῶν Φράγκων βασιλεὺς Πιπῖνος, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πάπα εἰς βοήθειαν, ἀπ' οὗ ἐξεδίωξε τοὺς Λογγοβάρδους, ἐξεχώρησεν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐλευθερωθεῖσαν χώραν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης ὡς φέουδον. Τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης συγκεντροῖ εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐκτὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας καὶ κοσμικὴν τοιαύτην. Ἀπ' οὗ ἅπαξ ἀνεγνωρίσθη εἰς τὸν Πάπαν ἡ ἀρχὴ αὕτη, πάντα τὰ μετὰ ταῦτα γεγονότα ἐξειλίχθησαν συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην. Ἡ ἐξουσία τοῦ Πάπα ἐκτοτε καθίσταται μεγίστη, οἱ δὲ πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Ἡγεμόνες ἀφορίζονται ὑπ' αὐτοῦ καὶ νέοι ἀναγορεύονται ἀντ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἄλλοι κρατοῦν τοὺς ἀναβολεῖς τῶν ἵπλων, ἐπ' ὧν οἱ Πάπαι ἔφιπποι ἐπορεύοντο, ἄλλοι δὲ ἡγεμόνες, ταπεινωτικῶς ἐζήτουν συγχώρησιν παρ' αὐτοῦ.

Τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοσμικὴν ταύτην δύναμιν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης μεγάλως ἐστερέωσαν καὶ τὰ διάφορα ἴδρυθὲν μοναχικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα ὡς πειθήνια ὄργανα ἐχρησίμευον εἰς τοὺς Πάπας διὰ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν. Τὰ διάφορα δικαστήρια τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, διευθυνόμενα ὑπὸ τοιούτων μοναχῶν, τὰ μέγιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπαύξεισιν τῆς δυνάμεως τῶν παλῶν ἀφ' ἑνός, τὴν καταπνίξιν δὲ πάσης ἐλευθέρως γνώμης ἀφ' ἑτέρου. Οὕτω ἐγένοντο δεκταὶ αἱ ἐξῆς ἀρχαί, δηλωτικαὶ τῆς Παπικῆς παντοκρατορίας. 1) Ἡ Παπικὴ δύναμις ἴσταται ἀπείρως ὑπεράνω πάσης ἐπιγείου ἐξουσίας. 2) Ὁ πάπας εἶναι κύριος πάντων τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου. 3) Ὁ πάπας εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ὁ διαρκὴς κάτοχος πάσης ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας. 4) Ὁ πάπας ἴσταται ὑπεράνω τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων. 5) Ὁ πάπας εἶναι νομοθέτης τῆς πίστεως καὶ ἀλάθητος.

Ἐν ὅχι μόνον εἰς τὴν διοίκησιν παρατηροῦμεν διαφορὰν μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λατρείαν διακρίνομεν τὴν τάσιν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας πρὸς καινοτομίας. Εἰς τὰς διαφοροὺς τελετὰς ἀνεγνωρίζετο μαγικὴ τις δύναμις τὰ μυστήρια λ. χ. ἐθεωροῦντο ὡς ἐνεργοῦντα ἀφ' ἑαυτῶν χωρὶς νὰ ἐξετάζηται ἡ ἐσωτερικὴ ψυχικὴ κατὰστασις τοῦ μετέχοντος. Τὸ βάπτισμα τελεῖται διὰ ραντισμοῦ, ἡ δὲ εὐχαριστία μεταδίδεται τοῖς πιστοῖς μόνον ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἄρτου οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ οἴνου. Αἱ ἑορταὶ πολλαπλασιάζονται, ἡ ὄργανικὴ μουσικὴ εἰσάγεται, ἡ δὲ Λατινικὴ γλῶσσα ἀναγνωρίζεται ὡς ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας. Τὸ κήρυγμα παραμελεῖται ἐντελῶς ἢ περιστρέφεται περὶ τὴν περιγραφὴν θαυμάτων τῶν ἁγίων τῶν διαφόρων μοναχικῶν ταγμάτων. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ἐλεεινὴ καὶ οἰκτρού. Ἐνεκα τῆς ἀμαθείας, ἣτις τότε ἐπεκράτει, ἀνεπιτύχθησαν πολλαὶ δεισδαμονίαι μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως. Οἱ ἀλ-

λόδοξοι, θεωρούμενοι, ἕνεκα τῆς ἀμαθείας τοῦ λαοῦ, ὡς ἔχοντες σχέσεις μετὰ τοῦ Διαβόλου—,κατεδιώχθησαν ἀμειλίκιως. Τὸ καθαρτήριο πῦρ καὶ ἡ κόλασις μεγάλως ἐμεγαλοποιήθησαν ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ἀμορφώτου λαοῦ τῆς Δύσεως. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ τῆς κολάσεως ἐφευρέθησαν αἱ ἀφέσεις, τὰ συγχωροχάρτια, διὰ τῶν ὁποίων πλοῦτος ἀφθονος εἰσῆρχετο εἰς τὰ παπικὰ ταμεῖα. Ἡ σωτηρία ἐπομένως τοῦ Χριστιανοῦ ἐξηρητᾶτο ἐκ τοῦ μεγάλου ποσοῦ τῶν χρημάτων, τὰ ὁποῖα διέθετεν οὗτος διὰ τὴν ἔξαγορὰν τῶν τοιούτων ἀφέσεων. Ἄλλὰ καὶ ἡ κατὰ ὠρισμένα χρονικὰ διαστήματα, Ἰωβιλαῖα, μετάβασις τῶν χριστιανῶν εἰς τὴν Ρώμην, παρείχεν εἰς αὐτοὺς πλήρη ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Τοιαῦται ἐπομένως ἀντιλήψεις ἐπικρατοῦσαι τότε ἐν τῇ Δύσει ἀδύνατον ἦτο νὰ κρατήσωσι τὴν ἠθικὴν τῶν λαῶν εἰς τὸ ὕψος αὐτῆς. Τὴν ἠθικὴν κατὰπτωσιν τοῦ λαοῦ ἠκολούθησε καὶ ὁ κληρὸς καὶ ἰδίᾳ οἱ Πάπαι, τῶν ὁποίων ὁ ἀκόλαστος βίος ἦτο πλήρης ὀργίων.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ
(1453 μέχρι σήμερα)

ΠΕΡΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

26. Θέσις τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ
Τουρκοκρατίας.

Ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ὁ Β΄ διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος ἠθέλησε νὰ περιποιηθῆ τοὺς ἀθρόως ἀναχωροῦντας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Ἑλληνας. Διὰ τοῦτο ἐπέτρεψε εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ ἐκλέξωσι τὸν πνευματικὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν καὶ ἐξελέγη τοιοῦτος ὁ Γεώργιος Σχολάριος. Παρέσχεν εἰς αὐτὸν μεγάλας τιμὰς καὶ ἀπήλλάξεν αὐτὸν καὶ ὄλους τοὺς Ἐπισκόπους τῆς καταβολῆς φόρων.

Ἀνεγνώρισε τὸν Πατριάρχην ὡς ἀντιπρόσωπον ἐθνάρχην, πάντων τῶν ἐν τῷ Τουρκικῷ κράτει ὀρθοδόξων Χριστιανῶν παραχωρήσας εἰς αὐτὸν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν. Αἱ ἐκκλησίαι μετὰ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν ἀνεγνωρίσθησαν ὡς κτήματα τῶν Χριστιανῶν. Εἰς τοὺς Ἐπισκόπους ἀνεγνωρίσθη δικαστικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῶν χριστιανῶν. Ὁ Πατριάρχης ἔλκε πάσας τὰς ἀστικῆς φύσεως διαφορὰς τῶν χριστιανῶν. Ἐδικαιοῦτο νὰ φορολογῆ χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκκλησίας κληρικούς ἅμα καὶ λαϊκούς. Ἡ διαχείρισις τῆς περιουσίας τῆς ἐκκλησίας διεξήγετο ὑπ' αὐτῆς.

Οὐδεὶς χριστιανὸς ἠδύνατο νὰ ἐξαναγκασθῆ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ἰσλαμισμού. Αἱ δωρεαὶ καὶ διαθήκαι χριστιανῶν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἐκτελεσταί.

Ἡ ἐποπτεία τῶν σχολείων καὶ ἡ διεύθυνσις αὐτῶν ὡς καὶ τῶν ἄλλων κοινοτικῶν πραγμάτων διεξήγετο ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων καὶ προϋχόντων. Οἱ ἐπίσκοποι ἠδύνατο νὰ κατηγορηθῶσιν ἐνώπιον τοῦ Διβανίου ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς συναινέσεως τοῦ Πατριάρχου. Αἱ παραχωρήσεις αὗται τοῦ Μωάμεθ ἀνεγνωρίζοντο καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους περιεχόμεναι εἰς τὸ ἐπιδιδόμενον βεράτιον τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν ἐκάστοτε ἐκλεγόμενον Πατριάρχην. Τοιοῦτοτρόπος ὁ Πατριάρχης ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν ὅχι μόνον ἐπὶ τῶν δουλθεντῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν δουλθεντῶν χριστιανῶν, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Σλαύων καὶ Ἀρμενίων, ἀναγνωρισθεὶς ὡς ἐθνάρχης τῶν Ρωμαίων. Αἱ τοιαῦται ὅμως παραχωρήσεις πρὸς τοὺς χριστιανοὺς οὐδὲν ἔπαυσαν παραβιάζομεναι. Κυριωτάτη τούτου αἰτία ἦτο ἡ αὐθαιρεσία τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς κατὰ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῆ ὁ Πατριάρχης. Πολλοὶ Χριστιανικοὶ ναοὶ μετεβάλλοντο εἰς ἰζαμία· οἱ Χριστιανοὶ ἐξαγοράζουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν διὰ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου· οἱ Χριστιανοὶ ἀπεκλείονται τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μάρτυρες κατὰ μωαμεθανῶν. Αἱ ἰδιοκτησίαι τῶν χριστιανῶν ἀναγνωρισθεῖσαι εἰς αὐτοὺς κατ' ἀνοχὴν ἠδύνατο εἰς πᾶσαν στιγμὴν νὰ κηρυχθῶσιν κρατικά.

Ἡ ὑπεροχὴ τῶν τούρκων καὶ ἡ ταπεινότης τῶν χριστιανῶν ἔπρεπε νὰ δεικνύεται καὶ ἐξωτερικῶς εἰς ὅλον τὸν βίον αὐτῶν. Οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἀπηγορεύθησαν καὶ μόνον ἐν τοῖς μοναστηρίοις ἐπετρέπη ἡ χρῆσις αὐτῶν· τὸ ἀδιάσειστον τοῦ πατριάρχου παραβιάζεται ὑπὸ τῶν σουλτάνων ζητούντων πλούσια δῶρα παρ' αὐτοῦ. Ἡ ἄρνησις ἢ ἡ ἀδυναμία τοῦ πατριάρχου νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς τοιαύτας ὀρέξεις τοῦ σουλτάνου ἐπιφέρει τὴν αὐθαίρετον καθαιρέσιν τοῦ πατριάρχου καὶ τὴν ἐκλογὴν ἄλλου.

Οἱ πατριάρχαι διὰ τὰ δύναται νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς τοιαύ-
τας ἀξιώσεις τῶν σουλτάνων ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιβαρύνωσι
τοὺς χειροτονουμένους ἐπισκόπους, ἐκεῖνοι δὲ ἐφορολόγουν
τοὺς κατωτέρους κληρικούς· τοιοῦτοτρόπως τὸ πατριαρχικὸν
ἀξίωμα διετίθετο ὑπὸ τοῦ σουλτάνου εἰς τὸν προσφέροντα
μεγαλύτερον χρηματικὸν ποσόν· τὸ τοιοῦτον πολὺ κατέρριψε
τὸ κῦρος τοῦ πατριάρχου καὶ πολλῶν κακῶν ἐγένετο πρό-
ξενον εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Αἱ πιέσεις τῶν κατακτητῶν ἐξηκο-
λούθουν ὁσημέραι νὰ γίνωνται βαρύτεραι διὰ τοὺς χριστια-
νοὺς. Πολλοὶ τούτων διὰ τῆς βίας ἐξηναγκάζοντο νὰ ἀσ-
πασθῶσι τὸν Ἰσλαμισμόν· τὰ τέκνα αὐτῶν διὰ τῆς βίας κα-
τετάσσοντο εἰς τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων. Γενικῶς δὲ ἡ
ζωή, τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν χριστιανῶν ἐξηρτῶντο ἐκ
τῆς θελήσεως τοῦ Τούρκου.

27. Βελτίωσις τῆς θέσεως τῶν χριστιανῶν.

Ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν ἤρχισε νὰ βελτιῶται ἀπὸ τῆς
ἐμφανίσεως τῆς Ρωσίας ἐν τῇ ἀνατολῇ. Οἱ χριστιανοί, ἐνε-
κα τῆς πολιτικῆς τῆν Ρωσίας, ἀξιούσης νὰ ἐπεμβαίη παρὰ
τῇ Τουρκικῇ κυβερνήσει ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, μεγάλως
ὠφελήθησαν. Ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς θέσεως τῶν χρι-
στιανῶν πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ εἰς τὰ ὑψηλὰ πολιτικὰ ἀξι-
ώματα ἀνοδος πολλῶν Ἑλλήνων εἴτε ὡς μεγάλων διερμη-
νέων εἴτε ὡς ἡγεμόνων εἰς τὴν Βλαχίαν. Ἄλλὰ καὶ ἡ πα-
ρατηρουμένη κατάπτωσις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ
18ου αἰῶνος εἶναι εἰς τῶν λόγων, δι' ὧν ἐβελτιώθη ἡ θέσις
τῶν Χριστιανῶν.

Τὴν σχετικὴν ταύτην βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν χριστια-
νῶν ἐτάραξεν ἡ ἐκρηξις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως
κατὰ τὸ 1821 ὅποτε οἱ τοῦρκοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέ-
ραν αὐτῶν ἀγριότητα,

Οἱ χριστιανοὶ καταδιώκονται, οἱ δὲ κληρικοὶ καὶ ἰδίως οἱ ἀνώτεροι εὐρίσκουν οἰκτρὸν τέλος.

Οἱ Τοῦρκοι ἀπαγχονίζουσι, ὡς τὸν ἐθνομάρτυρα Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε', καὶ ἀποκεφαλίζουσι τοὺς διαφόρους κληρικοὺς κατηγοροῦντες αὐτοὺς εἴτε ὡς ὑποθάλλοντας τὴν ἐπανάστασιν εἴτε ὡς μὴ ἐπιτυχάνοντας τὴν κατάπαυσιν αὐτῆς. Ἡ ἐκκλησία ἡμῶν, πρὸς μεγάλην αὐτῆς τιμὴν, καθηγίασε τὸν ἀειθαλῆ κλάδον τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας διὰ τοῦ ἀφθόνως χυθέντος αἵματος τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς.

Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως οἱ Τοῦρκοι ἔπαισαν τὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν πίσεις των καὶ τὰ πράγματα ἐτράπησαν ἐπὶ τὸ βέλτιον. Τὴν τοιαύτην εὐμενῆ ἀπέναντι τῶν χριστιανῶν τάσιν τῶν Τούρκων ἐνίσχυσεν ἡ «μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια» ἡγεμόνων τινῶν τῆς Τουρκίας. Ἡ ἀνιμορφωτικὴ τάσις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶς ἰδεῶν τῶν διαφόρων Γάλλων φιλοσόφων μεταδοθεῖσα ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ Σελήμ Γ' (1789—1807), ὅστις ἐπεχείρησε τὸν ἐντελῆ ἔξευρωπαῖσμόν τῆς Τουρκίας· ἐπὶ τοῦ Μαχμούτ τοῦ Β', ὁ ὁποῖος διέλυσε τὸ φοβερὸν τάγμα τῶν Γενιτσάρων, ἐπὶ τοῦ Ἀβδούλ Μετζίτ, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ *Χάτι Σερίφ* τοῦ 1839 ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ὑληκόους αὐτοῦ ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας. Νέον δὲ Χάτι Σερίφ ἔξεδόθη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὸ ἔτος 1853.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1854 οἱ Χριστιανοὶ τῆς Παλαιστίνης Ὁρθόδοξοι καὶ δυτικοί, ἐφιλονίκησαν ἐπειδὴ οἱ Δυτικοὶ ἤγειραν ἀξιώσεις κατοχῆς καὶ κυριότητος ἐπὶ τοῦ ἁγ. σπηλαίου τῆς Βηθλεέμ, ἐπὶ τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ Ἁγ. Τάφου καὶ ἐπὶ ἄλλων μερῶν. Τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις τῶν Δυτικῶν χριστιανῶν ὑπεστήριξε παρὰ τῇ Τουρκικῇ κυβερ-

νήσει ἡ Γαλλία. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δυσηρέστησε τὴν Ρωσσίαν, ἡ ὁποία τώρα ἐπεμβαίνει ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν· οὕτω δὲ κηρύσσεται ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃν τὴν Ρωσσίαν ἐπολέμησαν ὡς σύμμαχοι τῆς Τουρκίας ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, καὶ ἡ Σαρδηνία. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη τότε νὰ κάμῃ νέας παραχωρήσεις πρὸς τοὺς χριστιανοὺς καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἔτος 1855 διὰ νόμου κατηργεῖτο ὁ κεφαλικὸς φόρος, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἔμελλον νὰ κατατάσσωνται εἰς τὸν στρατόν· ἀλλὰ καὶ πάλιν κατὰ πρότασιν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας συνετάχθη κατὰ τὸ ἔτος 1855 καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ **Χάτιν Χουμαγιούν**, τοῦ ὁποίου τὰ σπουδαιότερα ἄρθρα εἶναι τὰ ἑξῆς. 1ον) νὰ ἀναθεωρηθῶσι τὰ προνόμια τὰ δοθέντα τῷ πατριαρχῇ καὶ τοῖς ἐπισκόποις καὶ νὰ μεταρρυθμισθῶσι τὰ δικαιώματα αὐτῶν κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν νεωτέρων χρόνων, διὰ συνελεύσεως μικτῆς ἐκ λαϊκῶν καὶ κληρικῶν. 2) Νὰ χωρισθῇ ἡ πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων· 3) Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία νὰ διέπηται ὑπὸ μικτοῦ συμβουλίου· 4) Νὰ παύσῃ τὰ δέκατα καὶ αἱ ἄλλαι φορολογίαι τῶν Πατριαρχῶν καὶ ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ μισθοδοτῶνται· 5) ἐκηρύσσεται πλήρης ἰσότης μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων· 6) κατηργεῖτο ὁ κεφαλικὸς φόρος· 7) Οἱ χριστιανοὶ νὰ εἰσάγονται εἰς τὸν στρατόν· 8) νὰ ἰδρυνθῶν μικτὰ δικαστήρια μετὰ ἀντιπροσώπων ἐξ ὅλων τῶν θρησκευμάτων· 9) Ἐξίσωσις τῆς μαρτυρίας τῶν χριστιανῶν πρὸς τὴν τῶν Τούρκων. 10) Πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία ἐκηρύσσεται καὶ 11) κατηργεῖτο ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐπὶ τῶν ἐπιστρέφόντων ἐκ τοῦ Ἰσλαμισμού.

Αἱ ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω Σουλτανικοῦ Διατάγματος γενόμεναι παραχωρήσεις πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἔμειναν νεκράι. Ἡ πατροπαράδοτος πολιτικὴ τῆς Τουρκίας οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ὑποσιῇ μείωσιν ἀπέναντι τῶν ραγιαδῶν· ὁ Τουρ-

κίκός ἐγώϊσμός οὐδέποτε ἦτο δυνατόν νά ἀνεχθῆ τὴν ἰσοπολιτείαν καὶ ἰσηγορίαν πρὸς τὸν σκλάβον χριστιανόν. Διὰ τοῦτο ἐκτελοῦνται φοβεραὶ σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Βουλγαρίαν, εἰς τὴν Ἀραβίαν, εἰς τὴν Συρίαν, εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Τὴν θέσιν τῶν Χριστιανῶν μετέβαλον πρὸς ὄφελος αὐτῶν δύο μεγάλα ἱστορικά γεγονότα· ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος κατὰ τὸ ἔτος (1877—1878), κατὰ τὸν ὁποῖον χριστιανικοὶ λαοὶ (Ρωμοῦνοι, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Βόσνιοι, Βούλγαροι, καὶ μέρος τῶν ἐλλήνων (Θεσσαλοὶ καὶ Ἡπειρώται) ἀποτινάσσουν τὸν Τουρκικὸν ζυγόν· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος καὶ εἶτα ὁ Εὐρωπαϊκὸς ἀπὴλλαξαν τελείως τῆς Τουρκικῆς θηριωδίας τὰς χώρας Ἡπειρον, Μακεδονίαν, Κρήτην, νήσους Αἰγαίου, καὶ Δυτικὴν Θράκην.

Αἱ συνεχεῖς ἐπεμβάσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Τουρκίας ἀνεξαρτήτως τῶν συμφερόντων αὐτῶν, αἱ διαρκεῖς ἐπαναστάσεις τῶν δουλωθέντων λαῶν κατὰ τῆς Τουρκίας, οἱ πόλεμοι τῶν ἐλευθερωθέντων Βαλκανικῶν κρατῶν κατὰ τοῦ πρώην τυράννου αὐτῶν ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ θέσις τῶν δουλωθέντων χριστιανῶν οὐδόλως ἦτο εὐχάριστος ἢ ἀνεκτὴ ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν. Ὡς κατακλείς δὲ τοῦ ὅλου δράματος μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ Μωαμεθανισμοῦ ἀρξαμένου κατὰ τὸ ἔτος 1453 πρόκειται ἡμῖν ἡ συρροὴ ἑκατομμυρίων χριστιανῶν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ σφαγὴ μυριάδων χριστιανῶν εἰς τὰ βάθη τῆς Μ. Ἀσίας. Διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὸν χριστιανισμόν, δεινῶς δοκιμασθέντας καὶ σκληρῶς πληγέντας κατόπιν τῆς τελευταίας ἐθνικῆς μας συμφορᾶς, θὰ ἀνατεῖλουν πάλιν ἡμέραι δόξης καὶ μεγαλείου. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ὁμοῦ συνυφανθέντες δὲν εἶναι δυνατόν,

ὡς ἡ ἱστορία αὐτῶν μαρτυρεῖ, παρὰ νὰ ἐξεγερθῶσι μεγά-
λειωδέστεροι.

28. Πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Ἑξουσίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν εὐθὺς μετὰ τοὺς
χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τείνει νὰ
λάβῃ ἐντελῶς συγκεντρωτικὴν μορφήν. Τὰ ὑπὸ τοῦ κατα-
κτητοῦ Μωάμεθ Β' παραχωρηθέντα εἰς τὸν πατριάρχην
προνόμια, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεγνωρίζετο αὐτῷ Ἐκκλησια-
στικὴ ἅμα καὶ πολιτικὴ ἐξουσία ἐπὶ ὅλων τῶν ὀρθοδόξων
Χριστιανῶν, καθίστων αὐτὸν τὸν μόνον διαιτητὴν μεταξὺ
αὐτῶν. Ἡ ἐξουσία τοῦ πατριάρχου ἦτο ἡ δευτέρα μετὰ τὴν
ἀπόλυτον ἐξουσίαν τῶν σουλτάνων. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως
ὁ πατριάρχης πιστὸς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ λαϊ-
κὸν ἢ δημοκρατικόν, συγκροτεῖ περὶ ἑαυτὸν σύνοδον, ἣτις
ἦτο ἡ ἀνωτάτη δικαστικὴ ἀρχὴ τῶν χριστιανῶν, ἀπετελέσθη
δὲ αὕτη ἐξ ἀξιωματούχων τοῦ πατριαρχείου, οἷον τοῦ λογο-
θέτου, τοῦ μεγάλου οἰκονόμου, τοῦ μεγάλου σακελλαρίου,
τοῦ σκευοφύλακος, καὶ ὑπὸ λαϊκῶν τινων ἀνηκόντων εἰς
ἐπισήμους οἴκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετ' αὐτῶν ὁ
πατριάρχης συσκέπτεται καὶ λύει διάφορα ἐμφανιζόμενα
ζητήματα μετὰ τῶν Χριστιανῶν. Τὴν τοιαύτην ἐκ κατω-
τέρων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν περὶ τῶν πατριάρχην σύνοδον
ἀντικατέστησεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ πατριάρχου Κωνσταν-
τινουπόλεως Σαμουὴλ (1763) νέα σύνοδος ὀκταμελὴς ἐκ
τῶν μητροπολιτῶν τοῦ πατριαρχείου, τῶν πλησίον τῆς
πρωτευούσης μητροπόλεως. Ἡ Σύνοδος αὕτη ἀνέλαβεν ὅλα
δικαιώματα ἐκείνης ἐκλέγουσα τὸν πατριάρχην καὶ μετ'
αὐτοῦ διευθύνουσα ὡς ἀνωτάτη διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ
ἀρχὴ ὅλας τὰς ὑποθέσεις τῶν ὀρθοδόξων.

Τῆς συνόδου ταύτης δικαιώματα τινὰ ἀνῆρέθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκδοθέντος Χάττι Χουμαγιού, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἔθνικὴ συνέλευσις κατὰ τὸ (1857) ἐν Κωνσταντινουπόλει συνελθοῦσα ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ὀρθοδόξων, συνέταξε διαφόρους κανονισμοὺς ἐπικυρωθέντας καὶ ὑπὸ συγκλειθείσης νέας ἔθνικῆς συνελεύσεως· οὕτω καθωρίσθη ἵνα ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχου γίνεται διὰ συνελεύσεως τῶν συνοδικῶν, τῶν παρεπιδημούντων ἀρχιερέων, τοῦ μικτοῦ συμβουλίου, τῶν προκρίτων τοῦ ἔθνους ἀξιωματικῶν παρὰ τῇ Πύλλῃ, τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐνοριῶν Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀρχηγῶν τῶν συντεχνιῶν καὶ τῶν ἀπεσταλμένων 28 προνομιούχων ἐπαρχιῶν τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἴκουμενικοῦ Θρόνου. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος (1860) συνεστήθη σύνοδος ἀρχιερέων ἐκ δώδεκα μελῶν ἕξ ὄλων τῶν μητροπολιτῶν κατὰ τάξιν λαμβανομένων. Πρὸς τούτοις συνεστήθη καὶ τὸ μικτὸν συμβούλιον ἀποτελούμενον τὸ μὲν ἐκ τοῦ πατριάρχου καὶ τινῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων, τὸ δὲ ἐκ προκρίτων λαϊκῶν, τὸ ὁποῖον ἐφρόντιζε διὰ τὰς ὑποθέσεις τὰς ἀναγομένας εἰς τὸν γάμον, εἰς κληρονομίας καὶ λοιπὰς περιουσιακὰς ὑποθέσεις. Ἡ μὲν Σύνοδος ἀποφασίζει ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῆς φύσεως ὑποθέσεων, τὸ δὲ μικτὸν συμβούλιον ἐπὶ ὑποθέσεων μικτῆς φύσεως ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς· ἐκτὸς δὲ τούτου συνεστήθησαν καὶ μικτὰ δικαστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα λαμβάνουν μέρος ὡς δικασταὶ ὄλων τῶν ἐν Τουρκίᾳ θρησκευμάτων ἀντιπρόσωποι.

Οὕτω ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ μεγάλη δύναμις τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας ἤρξατο νὰ κατανέμηται μεταξὺ τῆς συνόδου, τοῦ μικτοῦ συμβουλίου καὶ τῶν μικτῶν δικαστηρίων. Ἡ τοιαύτη μορφή τοῦ πολιτεύματος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ ἄριστα προσκρομίζεται πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἑλλήνος.

Ἡ πατριαρχικὴ δικαιοδοσία ἔπαυσε νὰ ἐπεκτείνεται ἐπὶ τῶν λαῶν ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐπέτυχον τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Οἱ Σέρβοι, Ἕλλη- νες, Βούλγαροι ἐλευθερωθέντες πολιτικῶς, ἀπέκτησαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν.

Τοιαύτη ἀρχὴ ἀνεγνωρίσθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰσχύουσα ἀνέκαθεν. Τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν ἠκολούθει ἀμέσως ἡ ἐκκλησιαστικὴ χειραφέτησις. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία προθύ- μως ἐχειραφέτησε καὶ ὡς αὐτοκεφάλους ἀνεγνώρισεν ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἐκκλησίας, αἱ ὅποια ἐζήτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν.

29. Περὶ Ἐκκλησιαστικῆς φιλολο- γίας καὶ Λατρείας

Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων)πόλεως δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ καλλιεργηθῇ σπουδαίως.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι καὶ γενικώ- τερον ἡ παιδεία, διὰ νὰ ἀκμάσωσι δὲν πρέπει νὰ παρεμβάλλη- ται οὐδὲν ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν Ὅπου ἡ παιδεία ὑπέκειτο εἰς περιορισμούς ἢ διωγμούς ἐκεῖ κατ' ἀνάγκην παρετρεῖτο γενικὴ ἀπαιδευσία καὶ ἔλλειψις πάσης ἐπιστημονικῆς κινήσεως. Καὶ ἡ φιλολογία ἐπομένως διὰ ν' ἀναπτυχθῇ καὶ παραγάγῃ συγγραφεῖς σπουδαίους χρειά- ζεται ἐλευθερίαν. Οἱ Τούρκοι ὅμως κατακτήσαντες τοὺς χρι- στιανοὺς τῆς ἀνατολῆς περιώρισαν καὶ κατεδίωξαν τὴν παι- δείαν παρ' αὐτοῖς. Ἐνεκα δὲ τούτου μεγάλη ἀπαιδευσία ἐπε- κράτησε παρὰ τῶ λαῶ καὶ τῶ κλήρω. Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχον σχολεῖα πρὸς μόρφωσιν τοῦ κλήρου, ἡ προπαρασκευὴ εἰς τὸ τοῦ κληρικοῦ στάδιον ἦτο ὅλως πρακτικὴ. Αἱ γνώσεις τῶν ἱερέων καὶ Ἐπισκόπων ἦσαν στοιχειωδέσταται. Ὅτε

δὲ βραδύτερον ἰδρῦθησαν σχολεῖα χριστιανικά τῇ ἀνοχῇ τῶν Τούρκων ἐν Κων)πόλει, ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Σμύρνη, ἐν Χίῳ, ἐν Δημητσάνῃ, ἐν Ἀθῶν, ἐν Βουκουρεστίῳ ἐν Ἰασίῳ, καὶ ἀλλαχοῦ, τότε ἤρχισαν νὰ διδάσκωνται καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω σχολείοις παρεσκευάζοντο οἱ νέοι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν οἱ φωτεινοὶ ἀστέρες εἰς τὸ σκλαβωμένον ἔθνος, τὸ ὅποῖον βαρῦτατον σκότος ἀμαθείας ἐκάλυπτεν. Ἀπὸ τῶν σχολείων δὲ ἐκείνων προῆλθον ἐπιφανεῖς διδάσκαλοι τοῦ γένους, οἱ ὅποιοι ἀνέπτυξαν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν. Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἐμόρφωσαν τὴν Ἑλληνικὴν γενεὰν ἐμπνεύσαντες εἰς τὰς καρδίας τοῦ ἔθνους τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν δούλην πατρίδα καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Βραδύτερον ἢ παιδεία τοῦ κλήρου ἀνυψώθη διὰ τῆς ἰδρύσεως δύο θεολογικῶν σχολῶν τῆς Χάλκης ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων. Πολλοὶ δὲ τῶν κληρικῶν ἐτύγχανον ἀνωτέρας μορφώσεως μεταβαίνοντες εἰς Εὐρώπην καὶ φοιτῶντες εἰς διάφορα Πανεπιστήμια. Καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον βραδύτερον ἐδέχετο πολλοὺς νέους ἐκ τῶν ὑποδούλων μερῶν, οἵτινες ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια ἐκκαλλιέργουν τὰ γράμματα.

Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀναγέννησιν τῆς παιδείας, ἀρχεται καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας, τῆς ὁποίας οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι εἶναι οἱ ἑξῆς.

Κύριλλος Δούκαρις. Οὗτος κατατάσσεται μεταξὺ τῶν πρώτων λογίων τῆς ἐποχῆς του. Κατήγετο ἐκ Κρήτης, ἐσπούδασε ἐν Παταβίῳ τῆς Ἰταλίας, διατρίψας ἐπὶ πολὺ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἑλβετίᾳ. Ὁ Κύριλλος γενόμενος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ εἶτα Κωνσταντινουπόλεως ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία θὰ ἀνωρθοῦτο διὰ τῆς ἐλεγκτάσεως τῆς παιδείας· ἕνεκα τούτου μέγιστον ἐνδιαφέρον καὶ ζῆλον ἔδειξε διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ κλήρου συστήσας

πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ τυπογραφεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Κύριλλος συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων πολεμικὰ κατὰ τῶν ἰδεῶν τῶν Λατίνων καὶ διαμαρτυρουμένων. Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1641.

Ἡλίας Μηνιάτης. Ὁ Μηνιάτης κατήγετο ἐκ Κεφαληνίας, μετέβη δὲ καὶ ἐσπούδασε ἐν Βενετίᾳ. Μετὰ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἱεροκῆρυξ, βραδύτερον δὲ ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Καλαβρῦτων. Ὁ Μηνιάτης θεωρεῖται εἰς τῶν ἀρίστων ῥητόρων οἱ δὲ λόγοι αὐτοῦ συντεταγμένοι εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν εἶναι πλήρεις ζωῆς καὶ δυνάμεως. Ὁ Μηνιάτης ὡς ῥήτωρ ἦτο δημοφιλέστατος, ὡς συγγραφεὺς δὲ ἔχει συγγράψει ἔργα πολεμικὰ κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας.

Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης. Ὁ Εὐγένιος καταγόμενος ἐκ Ζακύνθου ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1717, ἐσπούδασε δὲ ἐν Παταβίῳ τῆς Ἰταλίας τὴν θεολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικά. Ὁ Βούλγαρης διδάξας ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἄλλοις διωρίσθη ἔπειτα διευθυντὴς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς. Ἡ φήμη αὐτοῦ ἦτο μεγίστη ἐν ὅλῃ τῇ Ἀνατολῇ, ἣ δὲ Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσσίας Αἰκατερίνη ἡ Β' προσκαλέσασα αὐτὸν παρ' αὐτῇ ἀνέδειξεν αὐτὸν ἐπίσκοπον Χερσῶνος. Ὁ Βούλγαρης ἦτο πολυμαθὴς καὶ πολύγλωσσος γνωρίζων τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, τὴν Λατινικὴν, Γερμανικὴν, γαλλικὴν καὶ ἰταλικὴν.

Ἡ μετάφρασις τῆς Αἰνεΐδος τοῦ Βιργιλίου εἰς Ὀμηρικὸν ἑξάμετρον δεικνύει τὸν ἐγκρατῆ καὶ δεινὸν ἄνδρα εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ πολλὰ καὶ ποικίλα κατατάσσουσιν τὸν Βούλγαρην εἰς τοὺς πολυμαθεῖς καὶ εὐρυμαθεῖς συγγραφεῖς. Ὁ Βούλγαρης ὡς φιλόσοφος θεωρεῖται ὁ κορυφαῖος τῆς ἐποχῆς. Ὁ Εὐγένιος προέχων πάντων τῶν συγχρόνων λογίων κατὰ τὸ

μέγεθος τῆς παιδείας παρίσταται ἐνώπιον ἡμῶν ὡς ὑψητένης δρῦς. Διδάσκων, συγγράφων συζητῶν καὶ ἐρμηνεύων ἐγένετο κέντρον πάσης τῆς διανοητικῆς τῶν τότε Ἑλλήνων κινήσεως. Ὁ Βούλγαρος θεωρεῖται ὁ κορυφαῖος λόγιος κληρικός, ὡς ὁ Κοραῆς θεωρεῖται ὁ κορυφαῖος μεταξὺ τῶν λαϊκῶν λογίων· ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ 1800.

Νικηφόρος Θεοτόκης. Ὁ Νικηφόρος κατήγετο ἐκ Κερκύρας, ἐσπούδασε δὲ ἐν Ἰταλίᾳ μαθηματικά, φιλολογίαν καὶ θεολογίαν διδάξας ἔπειτα ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Κερκύρας, Κων/πόλεως καὶ Ἰασίου· ἐκλήθη τέλος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐπισκοπὴν Χερσῶνος μετὰ τὸν Βούλγαρον. Ὁ Θεοτόκης ὡς συγγραφεὺς συνέταξε τὰ Κυριακοδρόμια αὐτοῦ ἐν οἷς, ἐν γλώσῃ καθαρευούσῃ, μὴ ἀπομακρυνομένη ὅμως τῆς λαλουμένης, ἐρμηνεύει τὰ εὐαγγέλια καὶ ἀποστολικὰς περικοπὰς τῶν Κυριακῶν τοῦ ἔτους, ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1800.

β' Λατρεία. Ἡ Λατρεία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔνεκα τῆς δουλείας ἀπώλεσε τὴν λαμπρότητα αὐτῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπὶ τῆς προηγουμένης περιόδου. Οὐ μόνον αἱ τελεταὶ αὐτῆς δὲν ἔχουν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ ναοὶ μεταβάλλονται ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τζαμιά. Οἱ χριστιανοὶ περιορίζονται εἰς μικρὰς σημασίας ναοὺς ἢ ξυλίνους τοιούτους. Αἱ τελεταὶ καταπίπτουν κατὰ τὴν περίοδον τῆς δουλείας, ἢ δὲ μουσικὴ ὑποστᾶσα ἐπιρροὴν τῆς ἄσιατικῆς τοιαύτης ὑπέστη μεγάλην βλάβην. Αἱ ἑορταὶ ἀδξάνουν διότι εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ὑπαρχούσας προστίθενται καὶ νέαι τοιαῦται πρὸς τιμὴν καὶ ἀνάμνησιν τῆς ἐποχῆς τῆς δουλείας.

Τὰ ἦθη τῶν Χριστιανῶν ἦσαν αὐστηρά· ἡ ἐπιβληθεῖσα δουλεία ἐσωφρόνισε τὸν λαὸν καὶ ἐβελτίωσε τὰ ἐκλελυμένα ἦθη ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἐπρεπε τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸν νὰ διέλθῃ διὰ τῶν δοκιμασιῶν τῆς Τουρκικῆς αὐθαιρεσίας, ἵνα ἐπιθυύσῃ τὰς παλαιὰς αὐτοῦ ἀρετάς.

Ὁ ζυγὸς τῆς δουλείας ἐγέννησεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν σκλάβῶν τὴν ἰδέαν τῆς φιλοπατρίας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εὐσεβείας.

Ἡ δουλεία ἐπανέφερε τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς. Ἡ αὐστηρότης ὅμως τῶν ἠθῶν δὲν ἦτο καὶ τελείως ἀπηλλαγμένη μερικῶν ἐλλείψεων ὡς δεισιδαιμονιῶν, προερχομένων ἐκ τῆς ἀμαθείας τοῦ λαοῦ.

30. Περὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως.

Ἡ Παπικὴ ἐκκλησία, ἀποσχισθεῖσα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα καὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος ἀπομακρυνθεῖσα, περιέπεσεν εἰς μεγάλην διαφθοράν. Ἡ διαστρέβλωσις τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἐκδηλοῦται εἰς ὅλην τὴν ζῶην καὶ κίνησιν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἡ Ἁγία γραφή, ἣτις ἔδει νὰ ἦτο ὁ γνώμων τοῦ βίου τῶν πιστῶν εἶχε τελείως παραμεληθῆ καὶ μόνοναί παραδόσεις, δι' ὧν τὰ πάντα ἐδικαιολογοῦντο ἴσχυον μέγας. Ἡ σωτηρία δὲν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διαθήσεως τοῦ αἰτόμου, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἐκτελέσεως διαφόρων ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας, δηλαδὴ τῶν νηστειῶν, ἀποδημιῶν εἰς ἱεροὺς τόπους, καὶ ἄλλων. Ὁ λαὸς διετέλει ξένος πρὸς τὴν λατρείαν τὴν τελουμένην ἐν τῇ νεκρᾷ Λατινικῇ γλώσσῃ. Αἱ δὲ τελεταὶ αὐτῆς ὅλως ἐπιδεικτικαὶ καὶ πομπώδεις εἶχον χαρακτῆρα εἰδωλολατρικόν. Ἡ διοίκησις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, δεσποτικὴ καὶ συγκεντρωτικὴ, κατὰ πνιγε βιαίως πᾶσαν φιλελευθέραν κίνησιν. Τοιαύτη κατάστασις ἀφόρητος εἶχε δημιουργηθῆ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ τοιαύτη διαμορφωθείσα κατάστασις, ὡς εἶδομεν, ἐπέφερε καὶ τὴν ἠθικὴν χαλάρωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν κατὰπτωσιν. Τὴν ἀθλίαν ταύτην ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διέ-

γνωσαν πολλοὶ πεπαιδευμένοι ἄνδρες καὶ ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς στηριζόμενοι ἐπεδίωξαν τὴν ἀνακαινισμὸν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας πολεμήσαντες σφοδρῶς τὰς τότε καταχρήσεις καὶ τὴν διαφθορὰν αὐτῆς. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ ἄνδρες ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, διότι οἱ Πάπαι, πανίσχυροι τότε ὄντες, κατεδίωξαν διὰ τῶν φοβερῶν ἱεροδικείων αὐτούς. Ἄλλὰ καὶ ὁ λαὸς μὴ ἔχων τελείαν συναίσθησιν τῆς τότε καταστάσεως δὲν ἐνίσχυσεν τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ προσπαθείας αὐτῶν. Ἡ ἀδιαφορία τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τῆς τότε καταστάσεως ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασι κάμπτεται εὐθὺς ὡς ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων εἰσηλθεν εἰς στάδιον νέων προόδων καὶ κέντρον πνευματικῆς ζωῆς κατέστη. Τότε μεγάλη κίνησις παρατηρεῖται, μεγάλαι μεταβολαὶ καὶ ζυμώσεις σημειοῦνται. Ὁ λαὸς τότε ἤρχισε νὰ μὴ ἱκανοποιῆται ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας, τὸν βίον δὲ τῶν χριστιανῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀνωτέρου κλήρου εὗρισκε μὴ σύμφωνον καθ' ὅλα πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Πρὸ παντὸς δὲ ἐσκανδάλιζε τὰς συνειδήσεις ὁ βίος τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, ὁ ὅποιος εἰς πολλὰς χώρας ἦτο πλουσιώτατος καὶ ἐφρόντιζε περισσότερον περὶ τῶν ἐγκοσμίων ἢ περὶ τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων, αἱ δὲ ἐπίσκοποι καὶ τὰ μοναστήρια εἶχον μεγάλα καὶ πλούσια κτήματα εἰς πολλὰς χώρας, ἔνθα τὸ ἐν τρίτον τῆς γῆς ἀνῆκεν εἰς τὸν κλήρον. Οὕτω πλέον τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ παρεσκευάσθησαν, μία δὲ μεγάλη μεταρρυθμιστικὴ ὁρμὴ καὶ τάσις κατέλαβε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἡ κοινὴ γνώμη κατάλληλος πλέον πρὸς ἀποδοχὴν τῆς ἀνακαινιστικῆς ροπῆς καὶ τάσεως τῆς ἐποχῆς ἐπίεζε πολλοὺς τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀνωτέρων κληρικῶν ἵνα τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐπιδιώξωσι. Ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς κινήσεως εἶναι ἡ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα γενομένη θρησκευτικὴ μεταρρυθμισις

ἢ τὰ μέγιστα ἐπιδράσασα ἐπὶ τῆς τύχης καὶ τῆς προόδου τῶν νεωτέρων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἀφορμὴν δὲ διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἔδωκεν ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης. Ὁ Πάπας Λέων ὁ Γ' ἀνὴρ ἄσματος, ἔχων ἀνάγκην χρημάτων διὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ χρείας καὶ διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Πέτρου, ἐζήτησε νὰ ἐξοικονομήσῃ ταῦτα διὰ τῆς πωλήσεως ἐγγράφων ἀφέσεων (συγχωροχαρτίων) εἰς τὸν λαόν. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέθεσεν εἰς διαφόρους μοναχοὺς οἱ ὅποιοι περιερχόμενοι τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπορίζοντο ἀμύθητον πλοῦτον. Ὅτε δὲ ἦλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁ μοναχὸς Τέτζελος εὐρέθη ἀντιμέτωπος τῆς ἰσχυρᾶς φυσιογνωμίας τοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης καθηγητοῦ Μαρτίνου Λουθήρου. Ὁ Λούθηρος γνώστης τῆς διαφθορᾶς τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ ἵνα, ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτοῦ, διεξάγῃται τὸ αἰσχρὸν ἐμπόριον τῶν ἀφέσεων.

Διὰ τοῦτο πρὸς προστασίαν καὶ προφύλαξιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ ἀτόπου τούτου ἐτοιχοκόλλησε τὰς 95 θέσεις αὐτοῦ (ἄρθρα) κατὰ τῆς καταχρήσεως τῶν ἀφέσεων. Ὁ πόλεμος δὲ τὸν ὅποιον ἀνέλαβε καὶ διεξήγαγε ὁ Λούθηρος ἦτο ἐπίμονος καὶ τραχύς. Ὁ Λούθηρος εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὸν πανίσχυρον τότε παπισμὸν στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ἐπίσης ἰσχυροῦ φεουδαλισμοῦ. Εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς πεπαιωμένους ἀντιλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας τοῦ ἀμορφώτου λαοῦ. Τοιαῦται ἐρριζωμένα ἰδέαι μόνον ὑπὸ μιᾶς ἰσχυρᾶς θελήσεως, οἷα ἡ τοῦ Λουθήρου, ἦτο δυνατόν νὰ κρημνισθῶσιν. Ὁ Λούθηρος ἀρχίζει ἀμείλικτον ἀγῶνα κατὰ τῆς μεγάλης διαφθορᾶς τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ λόγοι τοῦ Λουθήρου μεγάλην ἐντύπωσιν κάμνουν εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας. Αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἀφυπνίζουσιν τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, συγκαينوῦν τὰς καρδίας μερικῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων. Αἱ νέαι ἰδέαι ἀστραπιαίως δι-αδιδόμεναι ἤγειραν παρὰ τῷ λαῷ μέγαν ἐνθουσιασμόν, αἱ

νέαι μεταρρυθμιστικαὶ ἰδέαι συγκλονίζουσι δλόκληρον τὴν Γερμανίαν. Ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν νέων ἰδεῶν ζητεῖ νὰ μεταβληθῇ ἢ ὅλη πολιτικὴ, κοινωνικὴ, οἰκονομικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις. Ἐν τῷ τοιαύτῃ τις κατάστασις πραγμάτων εἶχε δημιουργηθῆ ἔν Γερμανίᾳ, ὁ Πάπας νομίζων ὅτι ἦτο ὁ μόνος ῥυθμιστὴς ἀξιοῖ παρὰ τοῦ Λουθήρου, ἵνα ἐντὸς 60 ἡμερῶν προσέλθῃ ἐνώπιόν του καὶ δώσῃ ἐξηγήσεις διὰ τὰς πράξεις του. Ὁ Λούθηρος ὁμως, γνωρίζων ὅτι ἡ τύχη αὐτοῦ θὰ ἦτο κακὴ ἐὰν συνεμορφούτο πρὸς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Πάπα, ἠρνήθη νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην. Τὸ τοιοῦτον ὁμως ἐξώργισε τὸν Πάπαν καὶ ἀφώρισε τὸν Λούθηρον. Ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν τὸ ὄνομα τοῦ Πάπα ἠλέκτριζε τὰ πλήθη παρῆλθε πλέον, καὶ ὁ Λούθηρος ὄχι μόνον δὲν ἐπτοήθη διὰ τὸν ἀφορισμόν, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ἔκασε τὸ ἀφοριστικὸν ἔγγραφο τοῦ Πάπα.

Τὴν ἐν Γερμανίᾳ διαμορφωθείσαν κατάστασιν ὄχι μόνον ὁ Πάπας ἠγνόει, ἀλλὰ καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τινων ἡγεμόνων πιστῶν εἰς τὰς παπικὰς ἀντιλήψεις, δὲν εἶχε τελείως ἀντιληφθῆ.

Τὰ συνέδρια τῶν ἡγεμόνων εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῶν ἀντιτιθεμένων πρὸς τὰς νέας ἰδέας ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ ὁμόφρονες ἡγεμόνες οὐδόλως εἶχον προσανατολισθῆ πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἶναι πλέον κτῆμα μεγάλου μέρους τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν ἡγεμόνων. Τραχεῖς καὶ αἱματηροὶ ἀγῶνες διεξάγονται ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν παπικῶν. Αἱ προσπάθειαι τοῦ Αὐτοκράτορος πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων καὶ ἐνόπλων συρράξεων ἀπέβαινον εἰς μάτην ἐν ὅσῳ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ἀνεγνωρίζοντο ἴσα δικαιώματα πρὸς τοὺς παπικοὺς, ἐφόσον δὲν ἐγίνοντο δε-

καὶ αἱ ἀξιώσεις τῶν μεταρρυθμιστῶν ἢ διαμαρτυρομένων.

Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Γερμανίᾳ θὰ ἐξηκολούθει πρὸς ζημίαν αὐτῆς, διότι ἡ ἀνώμαλος ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Γερμανίας ἠνθόει τοὺς σκοποὺς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Τουρκίας, τῆς ὁποίας ὁ Σουλτάνος Σουλεϊμάν ὁ Β΄ εἶχεν ἐμφανισθῆ τότε πρὸς τῆς Βιέννης.

Διὰ τοῦτο ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Ε΄ ἠναγκάσθη νὰ συμβιβασθῆ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας. Οὗτω δὲ ἐν τῇ διαίτη τῆς Αὐγούστης (1555) ἔκλεισεν ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης γενομένων ἐκατέρωθεν ἀποδεκτῶν τῶν ἑξῆς·

1) τὰ δύο δόγματα ἔχουν ἴσα δικαιώματα.

2) οἱ ἡγεμόνες καὶ πολιτεῖαι δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλωσι τὸ δόγμα εἰς τοὺς ὑπάρχουσ τῶν (*cujus regio, ejus religio*).

3) Γὰ μέρει τοῦ 1552 καταληφθέντα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα μένουσ εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους.

Ἰδίαι τοῦ Λουθήρου 1) ὁ Λούθηρος ἔλεγεν ὅτι μόνη πηγὴ καὶ κανὼν τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ Ἁγία γραφή, αἱ δὲ παραδόσεις, δι' ὧν ἐδικαιολογοῦντο αἱ ἐκκλησιαστικαὶ καταχρήσεις, δεόν νὰ ἀπορρίπτονται. Ἡ Ἁγία Γραφή πρέπει νὰ γίνῃ κτῆμα ὅλου τοῦ λαοῦ μεταφραζομένη εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ.

2) Ὁ ἄνθρωπος δὲν δικαιοῦται διὰ τῶν ἑξωτερικῶν ἔργων, τῶν ἀσκήσεων, ἱερῶν ἀποδημιῶν καὶ νηστειῶν, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

3) Ἡ λατρεία νὰ εἶναι ἀπλῆ περιοριζομένη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὸ κήρυγμα. Ὅλαι αἱ ἐορταὶ καὶ τελεταὶ ἐκτὸς τοῦ βαπτίσματος καὶ εὐχαριστίας πρέπει νὰ ἐκλείψωσι, ἡ δὲ γλῶσσα τῆς λατρείας πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐγγῶριος λαϊκὴ καὶ ὄχι ἡ λατινικὴ.

4) Τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ πιστοί, ἀναθέτοντες αὐτὴν εἰς ὄρισμένα πρόσωπα, ἰδιαι-

τέρα ιερατική τάξις οὐδόλως εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑφίσταται, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ποιμένες πρέπει νὰ εἶναι ἔγγαμοι, θεωρούμενοι δὲ ὡς ὑπάλληλοι ἢ ὑπηρέται τῆς κοινότητος παρ' ἧς ἐκλέγονται, δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ἰδίαν ἐξουσίαν.

31. Ἐξάπλωσις τῆς Μεταρρυθμίσεως.

Ἐνῶ ἡ μεταρρύθμισις ἐκηρύσσεται ὑπὸ τοῦ Λουθήρου καὶ ἐπεβάλλετο ἐν Γερμανίᾳ, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ ἕτερος ἀνὴρ ὁ Σβίγγλιος ἐν Ἑλβετίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1519 κατεξάνιστο κατὰ ἑτέρου ἀντιπροσώπου τοῦ Πάπα πωλοῦντος ἀφέσεις· ὁ Σβίγγλιος ὑπεστήριξε τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἐνώπιον δύο πολυπληθῶν συνεδρίων τῶν κληρικῶν προσβαλὼν τὴν παπικὴν ἐξουσίαν καὶ ὅλας τὰς καταχρήσεις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Τὰς ἰδέας τοῦ Σβιγγλίου ἀσπασθεῖσα ἡ κυβέρνησις τῆς Ζυρίχης προέβη ἀμέσως εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λειτουργίας καὶ τῶν εἰκόνων, εἰς τὴν διάλυσιν τῶν μοναχικῶν ταγμάτων καὶ τὴν μετατροπὴν τῶν μοναστηρίων εἰς σχολεῖα τοῦ λαοῦ ἢ εἰς πτωχοκομεῖα. Αἱ νέαι ἰδέαι ταχέως διεδόθησαν εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλβετίαν. Τὰς μεταρρυθμιστικὰς ἰδέας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σβιγγλίου, ἐν Ἑλβετίᾳ ἐξηκολούθει νὰ κηρύττῃ ἕτερος μεταρρυθμιστὴς ὁ πεπαιδευμένος Γάλλος Καλβίνος. Οὕτω ἐν Ἑλβετίᾳ ἰδρύται τῆς μεταρρυθμιστικῆς κινήσεως εἶναι ὁ Σβίγγλιος καὶ ὁ Καλβίνος, τῶν ὁποίων αἱ ἰδέαι ἐλάχιστα διαφέρουν τῶν ἰδεῶν τοῦ Λουθήρου.

Ἡ μεταρρύθμισις ἐμφανισθεῖσα ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ ὑπερπηδᾷ ταχέως τὰ ὅρια τῶν χωρῶν τούτων καὶ διαδίδεται καθ' ὅλην τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Εὐρώπην· οὕτω εἰσήχθη ἡ νέα ἐκκλησιαστικὴ τάξις ἐν Ρωσίᾳ, Σουηδίᾳ καὶ Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, Πολωνίᾳ, καὶ Οὐγγαρίᾳ. Ἡ εἰσα-

γωγὴ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Ἀγγλίᾳ διαδίδεται ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν καὶ προστασίαν τῆς πολιτείας.

Οἱ ἀγῶνες, τοὺς ὁποίους, διεξάγει ἡ μεταρρυθμισίς ἐν Ἀγγλίᾳ εἶναι τραχεῖς, διότι καὶ ἐδῶ συναντᾷ μεγάλας δυσχερείας προβαλλομένας εἴτε ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἴτε ὑπὸ τινων ἰσχυρῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα δυσπίστως εἶχον πρὸς πᾶσαν μεταρρυθμιστικὴν κίνησιν. Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς δυσχερείας ταύτας καὶ τὰ παρεμβληθέντα ἐμπόδια ὁ προτεσταντισμὸς νικᾷ, καὶ ἐπιβάλλεται ἐντελῶς ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1558, δημοσιευθέντων 39 ἄρθρων τοῦ ἀγγλικοῦ εὐχογίου, ἀποβάντος ἔκτοτε ἐπισήμου ἢ συμβολικοῦ βιβλίου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ εἰσαγωγὴ τῆς μεταρρυθμίσεως συναντᾷ μεγαλύτερα ἐμπόδια. Ἡ πολιτεία ἐγείρει φοβεροὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν ὁπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως, ἡ δὲ Γαλλία ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας κατεσπαράσσεται ὑπὸ φοβεροῦ ἐμφυλίου πολέμου· τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην ἀνωμαλίαν ἐπιδεινώνει ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἡ περὶ καταλήψεως τοῦ θρόνου πάλη τῶν καθολικῶν δουκῶν Γκνιζῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων πριγκήπων Βουρβόνων. Οὕτω δὲ ὁ ἀγὼν ἐν Γαλλίᾳ λαβὼν θρησκευτικὸν αἶμα καὶ πολιτικὸν χαρακτῆρα ὠδήγησεν εἰς τὴν περίφημον νύκτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου τῆ 24ῃ Ἀυγούστου 1572, καθ' ἣν οἱ καθολικοὶ κατέσφαξαν καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν πλεον τῶν 100 χιλιάδων Οὐγενότων (Διαμαρτυρομένων). Ἀνεγνωρίσθησαν μὲν εἰς τοὺς προτεστάντας τῆς Γαλλίας διὰ τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης δικαιώματά τινα, ἀλλὰ ἡ θέσις τῶν διαμαρτυρομένων γενικῶς δὲν ἦτο εὐχάριστος ἐν Γαλλίᾳ. Πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν καταδιωχθέντες εὗρον καταφύγιον εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας μετέφερον τὸν Γαλλικὸν πολιτισμὸν καὶ πρόοδον. Μόνον δὲ ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐξισώθησαν πλήρως πρὸς τοὺς καθολι-

κούς. Εἰς τὴν Ὀλανδίαν ἡ μεταρρύθμισις ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὴ παρὰ τοῦ λαοῦ ἀναγκασθέντος διὰ τῶν ὀπλῶν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν ἀπέναντι τῆς πολιτείας. Οὕτω δὲ ἐν ταῖς κάτω χώραις, ἐκτὸς μεσημβρινῶν τινῶν ἐπαρχιῶν, ἡ μεταρρύθμισις κατόπιν πολυετῶν ἀγῶνων ὑπερισχύει. Καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν δὲ ἡ θρησκευτικὴ πάλη ἐξηκολούθει νὰ διεξάγῃται μεταξὺ διαμαρτυρομένων καὶ καθολικῶν μετὰ μεγάλης σφοδρότητος ὀδηγήσασα εἰς τὸν φοβερὸν καὶ καταστρεπτικὸν διὰ τὴν Γερμανίαν τριακονταετῆ πόλεμον. Τέλος δὲ ἡ ἐν Βεσφαλία συνθήκη (1648) ἡ τὸ τέλος τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου σημειώσασα, ἀνεκήρυξε τὴν πλήρη ἰσότητα μεταξὺ διαμαρτυρομένων καὶ καθολικῶν.

Οὕτω δὲ ἡ μεταρρύθμισις ἀριθμοῦσα νῦν πλέον τῶν 130 ἑκατομμυρίων ὀπαδῶν, ἐγερωθεῖσα κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας καὶ κατὰ τῶν ἐσφαλισμένων καὶ ὀπισθοδρομικῶν αὐτῆς ἀντιλήψεων ὠφέλησε τὰ μέγιστα οὓς λαοὺς τῆς Δύσεως. Ἡ μεταρρύθμισις κρημνίσασα τὸν ἀπόλυτον κῦρος τῆς παπικῆς ἐξουσίας ἀπῆλλαξε τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ καὶ κατέστησεν αὐτὰ ἱκανὰ ἵνα σκέπτονται πλέον ἐλευθέρως. Αἱ νέαι ἰδέαι τῆς μεταρρυθμίσεως ἔσπασαν τὰς πνευματικὰς πέδας τὰς ἐπιβαλλομένας ὑπὸ τῆς παπικῆς αὐθεντίας εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως. Ἡ ἐπίδρασις τῆς μεταρρυθμίσεως, ὡς ἰδέας, δὲν ἦτο μερικὴ, περιορισθεῖσα μόνον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἀλλὰ ἦτο γενικὴ. Ἡ δὲ ἐπικράτησις τῶν νέων ἰδεῶν τῆς μεταρρυθμίσεως μετὰ τόσους φοβεροὺς καὶ αἵματηροὺς ἀγῶνας ἀποδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν, ὅτι ἡ βία καὶ ὁ πόλεμος δὲν δύνανται νὰ καταπνίξωσι τὴν ἐξάπλωσιν καὶ ἐπικράτησιν μιᾶς ἰδέας.

32. Περὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας

Ἡ δύναμις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰ μέγιστα ἐμειώθη. Ἡ ἐμφάνισις τῆς μεταρρυθμίσεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας μεγάλη μερὶς τοῦ Δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης, εἶναι εἰς τῶν λόγων τῆς μειώσεως τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ὑπὸ μεταρρυθμιστικοῦ πνεύματος, κατεχόμενοι ἐπιζητοῦν νὰ κρημνίσουν τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κρατοῦντα ἐκκλησιαστικά, κοσμικά, κοινωνικά, πολιτικά καὶ πνευματικά καθεστῶτα. Ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ὑπὸ τὰ συνεχῆ πλήγματα τῶν μεταρρυθμιστικῶν ιδεῶν πληττομένη ἀπώλεσε τὴν προτέραν αὐτῆς ἰσχὺν καὶ ἐπιρροήν. Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τῶν διμαρτυρομένων οὐδεμίαν πλέον ἐξουσίαν ἐξήσκει ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν καθολικῶν λαῶν τῶν ἀσπαζομένων τὰς ἀντιλήψεις αὐτοῦ παρατηρεῖται κίνησις ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Γερμανίας συνελθόντες εἰς συνέλευσιν ἐψήφισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Γερμανικῆς ἐκκλησίας, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν πάντες οἱ ἐπίσκοποι εἶναι ἴσοι καὶ μόνον αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι εἶναι ἀνώτεροι τῶν ἐπισκόπων καθὼς καὶ τοῦ πάπα. Ἐπίσης εἰς τὴν Αὐστρίαν ὁ μεταρρυθμιστὴς αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Β' ἐπεδίωξε νὰ καταστήσῃ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐλευθέραν ἀπὸ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης μεταρρυθμιζὼν αὐτὴν ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νεωτέρας ἐποχῆς. Διέλυσε πλέον τῶν 700 μοναστηρίων, ἴδρυσε σχολεῖα διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν ἡφαιμῶν, περιώρισε τὸ μέγα πλῆθος τῶν πομπῶν καὶ λιτανειῶν, διέταξε νὰ μεταφρασθῇ ἡ Ἁγ. Γραφή εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, καὶ ὑπήγαγε ἅπαντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ὑπὸ τὸν αὐ-

στηρὸν ἔλεγχον τοῦ κράτους. Ἄλλὰ καὶ εἰς ἄλλας χώρας τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐπικρατεῖ, διότι αἱ κυβερνήσεις ἀξιοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα νὰ διαχειρίζονται καὶ ρυθμίζωσι μόναι αὐταὶ καὶ οὐχὶ ὁ πάπας. Ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ρυθμίζονται ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ πάπα. Ὁ Πάπας βλέπων νὰ κλονίζεται τὸ ἔδαφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἀγωνίζεται δι' ὅλων τῶν μέσων καὶ ἰδίᾳ διὰ τῶν διαφόρων μοναχικῶν ταγμάτων τῶν Φραγκισκανῶν, Δομινικανῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἰησουϊτῶν νὰ κρατήσῃ τὴν ἐπὶ τῶν καθολικῶν λαῶν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Οἱ Ἰησουῖται κηρύττοντες ὅτι οἱ καθολικοὶ ὀφείλουν ὑπακοὴν εἰς τὰς κυβερνήσεις μόνον ἐφ' ὅσον ἀναγνωρίζονται ὑπὸ τοῦ Πάπα καὶ ἐξεγείροντες διὰ τοῦ φανατισμοῦ αὐτῶν τὰ θρησκευτικὰ μίση μεταξὺ τοῦ λαοῦ, ἐξειδώχθησαν ἐξ ὅλων τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Πορτογαλλίας τὸ (1759), τῆς Γαλλίας τὸ 1769 ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας, Νεαπόλεως καὶ Πάρμας. Ἐν δὲ τῇ Πρωσίᾳ ἀπληγορεύθη ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ τάγματος τούτου ἐν τῷ κράτει. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1871 κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Ἰταλικῦ λαοῦ καὶ τῆς Ἰταλικῆς κυβερνήσεως ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τοῦ Πάπα, ἡ δὲ Ρώμη καταληφθεῖσα χρησιμεύει ὡς πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Πᾶσαι ἐπομένως αἱ ἐνέργειαι καὶ προσπάθειαι τοῦ πάπα μεθ' ὅλην τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοῦ ὡς ἀλαθίτου δὲν ἔσχυσαν νὰ στηρίζωσι τὴν κλονισθεῖσαν ἐξουσίαν καὶ ἐπιρροὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ κυβερνήσεων. Οἱ δυτικοὶ λαοὶ λαβόντες εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν παιδείαν, τὴν ὁποίαν πρότερον εἶχεν ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία, τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν ἀποκτήσαντες καὶ τὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικὰς αὐτῶν σχέσεις διαφοροτρόπως κανονίσαντες, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνεχθῶσι πλέον τὸν Ἐκκλησιαστικὸν δεσποτισμὸν τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης.

33. Περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐλευθέ- ρας Ἑλλάδος.

Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἑλλάδος αἱ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἕνεκα τῆς ἐκτραγείσης ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἔπαυσαν νὰ ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ. Τὸ τοιοῦτον ἐπέφερε τὴν τελείαν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐν ἐπαναστάσει διατελούσης Ἑλλάδος. Οἱ ἐπίσκοποι δὲ αὐτῆς ἀντὶ τοῦ Πατριάρχου ἐμνημόνευον μόνον «πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων». Ἄλλὰ καὶ αἱ ἐθνικαὶ συνελεύσεις τῆς Ἐπιδαύρου (1822) καὶ τῆς Τροιζῆνος (1827) αἱ ἀνακηρύχασαι τὴν ἀνατολικὴν θρησκείαν ὡς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τοῦ κράτους, οὐδόπως ἀνέφερον περὶ ἐξαρτήσεως ἐκ τοῦ Πατριαρχείου. Βραδύτερον ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ὁθωνος συνεστήθη τῷ 1833 ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸν Φαρμακίδην, Τρικούπην, Σχινᾶν καὶ Βυζάντιον ἵνα ἐξετάσῃ τὴν κατάστασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ προτείνῃ τὰς ἀναγκαίας βελτιώσεις. Ἡ ἐπιτροπὴ προέτεινε τὴν ἐπίσημον ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν σύστασιν, ὡς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς συνόδου διαρκοῦς, ὑπέβαλε δὲ καὶ σχέδιον καταστατικοῦ τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπῆς συνεκλήθη ἐν Ναυπλίῳ κατὰ τὴν 27 Ἰουλίου 1833 γενικὴ συνέλευσις τῶν ἐπισκόπων, ἐν ἣ ἄνεγνωρίσθη ὡς ἐπιβεβλημένη ἡ διακήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος... Ἐγένετο δὲ δεκτὸν καὶ ἐδημοσιεύθη ὡς νόμος τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς συνταχθὲν καταστατικόν, καθ' ὃ ὡς ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἀνεγνωρίσθη σύνοδος ἐπισκόπων ἐκ πέντε μελῶν ἀποτελουμένη. Πρὸς πρόληψιν δὲ συγκρούσεων καὶ προστριβῶν μεταξὺ πολιτείας καὶ ἐκκλή-

σίας ὠρίσθη ἵνα κατὰ τὰς συνεδριάσεις τῆς συνόδου παρίσταται καὶ ἐπίτροπος τῆς πολιτείας, ἄνευ τῆς παρουσίας τοῦ ὁποίου οὐδεμία ἀπόφασις ἠδύνατο νὰ ληφθῇ ὑπὸ τῆς συνόδου.

Ἡ πολιτεία ἀφήσασα πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἐκράτει δι' ἑαυτὴν τὴν ὑψηλὴν Ἐποπτείαν, παρέχουσα τὴν προστασίαν, τὴν συνδρομὴν, καὶ τὴν σύμπραξιν ἐπὶ τῶν ζητημάτων ἐκείνων τῶν ὄντων μικτῆς φύσεως π. χ. γάμων, διαζυγίων κ. λ. Ἡ τοιαύτη μεταβολὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι δὲν εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου Κων)πόλεως. Τὸ πατριαρχεῖον εἶτε διότι δὲν ἠρωτήθη εἰς τὴν τοιαύτην μεταβολήν, εἶτε διότι ἤθελε νὰ ἔξη αὐτὸ τὴν κρατοῦσαν γνώμην, εἶτε δι' ἄλλους λόγους, ἐξηκολούθει νὰ ἀγνοῖ τὴν τοιαύτην μεταβολήν. Ἡ ἐκκλησία ὅμως τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας πολλάκις ἠθέλησαν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου πρὸς διευθέτησιν τοῦ ζητήματος. Πᾶσαι ὅμως αἱ προσπάθειαι αὗται ἀπετύγχανον πρὸ τῆς ἐπιμόνου ἀρνήσεως τοῦ Πατριαρχείου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ περαιτέρω ἐκκρεμότης τοῦ ζητήματος ἔβλαπτε τὴν νέαν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν ἐν Ἑλλάδι, διὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον νὰ ἀναγγελθῇ ἐπισήμως εἰς ὅλας τὰς αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας, ὡς καὶ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, ἡ σύστασις τῆς συνόδου τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τοῦτο δὲ ἐστάλησαν αὐταῖς τὰ σχετικὰ ἐγκύκλια ἔγγραφα.

Τὸ Πατριαρχεῖον τότε ἀναγκασθὲν ἐξέδωκε τῷ 1850 τὸν Συνοδικὸν Τόμον, δι' οὗ πρῶτον αὐτὸ ἐχειραφέτει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ διέγραφε τὰς ἐνεργείας αὐτῆς. Ἐν τῷ Συνοδικῷ τόμῳ περιείχετο ὅτι εἰς πᾶσαν σπουδαίαν περίστασιν ὄφειλεν ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀποτείνεται πρὸς τὸν πατριάρχην καὶ νὰ ζητῇ ἐκεῖθεν ὁδηγίαν. Τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ συνοδικοῦ Τόμου ἐπολέμησε καὶ ἀνή-

ροσεν ὁ Φαρμακίδης, ἡ δὲ Βουλὴ ἐψήφησε κατὰ τὸ ἔτος 1852 τὸ νέον καταστατικόν, τὸ ὁποῖον διεῖπεν τὰ τῆς ἐκκλησίας μας, περιλαβοῦσα ἐν αὐτῷ ὅσας διατάξεις τοῦ συνοδικοῦ τόμου εὔφρον ὀρθῶς, διατηρήσασα δὲ τὰς λοιπὰς διατάξεις τοῦ καταστατικοῦ 1833. Πρὸ τῆς σταθερῆς θελήσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ πολιτείας τῆς Ἑλλάδος τὸ πατριαρχεῖον ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν γενομένην μεταβολὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐν Ἑλλάδι. Ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἡ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἰσχύουσα ἀρχὴ ὅτι εἰς ἐλεύθερον κράτος πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐλευθέρα ἐκκλησία.

Δὲν ἦτο δυνατόν ἡ Ἑλλὰς ἐλευθέρα πολιτικῶς νὰ ἐξαρτᾶται ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ τὸν πατριάρχην ἐκλεγόμενον ὑπὸ τυράννου καὶ ἠναγκασμένον νὰ προσκυνῇ τύραννον, ὡς λέγει ὁ Κοραῆς. Ἡ τοιαύτη ἐξάρτησις θὰ ἔδιδε δικαίωμα ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα τῆς Ἑλλάδος· οὕτω δὲ αἱ συγκρούσεις μεταξὺ Ἑλληνικῆς πολιτείας καὶ ἐκκλησίας θὰ ἦσαν συνεχεῖς πρὸς μεγίστην βλάβην τῶν ἔθνικῶν μας πραγμάτων.

Αἱ σπουδαιότεραι ἀρχαὶ ἐν τῷ νέῳ καταστατικῷ τοῦ 1852, αἱ διέπουσαι τὰ τῆς ἐκκλησίας μας εἶναι αἱ ἑξῆς 1) Πρόεδρος τῆς συνόδου εἶναι ὁ ἐκάστοτε Μητροπολίτης Ἀθηνῶν. 2) Οἱ Ἀρχιερεῖς καλοῦνται εἰς τὴν σύνοδον κατὰ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας, ἡ θητεία αὐτῶν εἶναι ἐνιαύσιος δύναται ὅμως νὰ παραταθῇ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως πλέον τοῦ ἔτους. 3) Τὸ ἅγιον μύρον νὰ λαμβάνηται ἐκ Κων)πόλεως λόγῳ σεβασμοῦ. 4) Ἡ κυβέρνησις διὰ τοῦ Ἐπιτρόπου αὐτῆς ἐποπτεύει ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου. 5) Οἱ παρανομοῦντες ἐκ τῶν κληρικῶν δικάζονται ὑπὸ τῶν κοινῶν δικαστηρίων.

Ἐπὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπῆλθον καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῆς ἐνωθείσης μετὰ τῆς Ἑλλάδος,

Ἐπιανήσου καὶ αἱ ἐκκλησῖαι τῶν ἐλευθερωθεισῶν χωρῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ νομοῦ Ἄρτης. Αἱ ἐκκλησῖαι δὲ τῶν νέων ἐλευθέρων χωρῶν, Ἡλείου, Μακεδονίας, Θράκης καὶ νήσων ὑπάγονται εἰσέτι εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Πατριαρχείου μὴ κανονισθέντος μέχρι σήμερον τοῦ ζητήματος. Ἡ θέσις, εἰς ἣν περιῆλθε σήμερον τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, εἶναι εἰς τῶν λόγων τῆς ἐκκρεμότητος τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος. Νέος δὲ καταστατικὸς ἐκκλησιαστικὸς χάριτος τελευταίως τεθεὶς ἐν ἰσχύι ἀναγνωρίζει ὡς ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν ἐν Ἑλλάδι σύνοδον τῆς ὅλης ἱεραρχίας. Τὴν σύνοδον τῆς ἱεραρχίας, ὡς ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν ἐκπροσωπεῖ Διαρκῆς ἱερὰ σύνοδος ἕξ ἐπὶ ἀρχιερέων ὡς μελῶν. Παρ' αὐτῇ δὲ διορίζεται καὶ ἐπίτροπος τῆς ἐπικρατείας.

34. Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι

Ἡ Ἑλλὰς εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς εὐρέθη εἰς ἀθλίαν ἐκπαιδευτικὴν κατάστασιν. Ὁ ὀκταετὴς ἀπελευρωτικὸς ἀγὼν, οὐδόλως συνετέλει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς παιδείας. Ἐπομένως ἔφ' ὅσον ἡ γενικὴ παιδεία δὲν ἤκμαζε, φυσικὸν ἦτο καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία νὰ ὑστερῇ. Διὰ τοῦτο εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν κατεβλήθησαν ἐνέργειαι πρὸς πνευματικὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου, πρὸς τοῦτο δὲ ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Καποδιστριαίου ἐν Πόρῳ ἱερατικὸν σχολεῖον. Βραδύτερον διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἐθνικοῦ μας Πανεπιστημίου συνεστήθη ἐν αὐτῷ ἡ Θεολογικὴ σχολή, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐμορφώθησαν καὶ μορφοῦνται μέχρι σήμερον πολλοὶ ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ Θεολόγοι. Προσέτι δὲ ἡ ἰδρυσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ριζα-

ρείου σχολῆς (1843) τὰ μέγιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξύψωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αἱ κατὰ τὸ 1856 ἰδρυθεῖσαι ἱερατικαὶ σχολαί, αἱ καταργηθεῖσα βραδύτερον, πρὸς τὴν ἀνύψωσιν τῆς παιδείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπέβλεπον. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας ἐπέφερε καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας, τῆς ὁποίας οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι εἶναι οἱ ἑξῆς.

Ὁ Φαρμακίδης· ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου φιλέλληνος Γουίλφορντ καὶ ἐσπούδασε τὴν θεολογίαν πρὸ τοῦ 1821 εἰς τὴν πόλιν τῆς Γερμανίας Γοτίγγην. Μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἦλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα λαβὼν μέρος εἰς τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα. Ὁ Φαρμακίδης κατέλαβε διαφόρους δημοσίας θέσεις καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἐν τῇ θεολογικῇ Σχολῇ καὶ εἶτα ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ διετέλεσε. Ὁ Φαρμακίδης ἦτο ἀνὴρ εὐφυῆς, φίλος δὲ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προόδου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ πολιτείᾳ. Τὰ πολλὰ καὶ διάφορα συγγράμματα αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν εὐρείαν μόρφωσιν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν τοῦ ἀνδρός.

Οἰκονόμος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος διετέλεσε καθηγητῆς τοῦ ἐν Σμύρνῃ Γυμνασίου, εἶτα δὲ ἱεροκῆρυξ τῆς ἐκκλησίας ἐν Κων/πόλει. Μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως κατέφυγε εἰς τὴν Ρωσίαν, ἔνθα ἐν Ὁδησσῶ ἐξεφώνησε τὸν περίφημον αὐτοῦ ἐπικήδειον εἰς τὸν ἀπαγχονισθέντα Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε΄. Μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἦλθεν εἰς αὐτήν. Ὁ Οἰκονόμος διακρίνεται διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ πολυμάθειαν καὶ εὐγλωτίαν. Διὰ τοῦτο οἱ λόγοι αὐτοῦ μαρτυροῦν περὶ τῆς μεγάλης ρητορικῆς δεινότητος τοῦ ἀνδρός. Ὁ Οἰκονόμος ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἐν τοῖς ὁποίοις ἐκτίθενται αἱ ἰδέαι αὐτοῦ, αἷτινες ἀντιτίθενται ριζικῶς πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Φαρμακίδου καὶ ἄλλων. Ὁ Οἰκο-

νόμος εκπαιδευθεὶς ἐν τῇ μελέτῃ καὶ σπουδῇ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας περιεφρόνει τὴν νεωτέραν παιδείαν καὶ θεολογίαν. Ἐνεκα τούτου δὲ ὢν ἀντιπρόσωπος συντηρητικῶν ἀρχῶν καὶ θεωρῶν ὅτι πάντα καλῶς ἔχουν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπέκλειε πᾶσαν βελτίωσιν. Ἐν τῷ ὁ Φαρμακίδης ἀντιπροσωπεύων τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν ἐζήτηε καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα νὰ ρυθμισθῶσι συμφώνως πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νεωτέρας ἐποχῆς.

Νικόλαος Δαμαλᾶς. Ἦ ἀνὴρ οὗτος διετέλεσε καθηγητῆς ἐν τῇ Θεολογικῇ σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου· διδάξας δὲ ἐν αὐτῇ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἔγραψε πολλὰ ἔργα, τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον εἶναι ἡ Ἑρμηνεία αὐτοῦ εἰς τὰ τρία πρῶτα Εὐαγγέλια.

Ζῆνος Ρώσης. Ὁ ἀνὰρ οὗτος διετέλεσε ἐπὶ πολλὰ ἔτη καθηγητῆς ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, διδάσκων Δογματικὴν καὶ ἠθικὴν. Τὸ σπουδαιότερον τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ εἶναι τὸ σύστημα τῆς Δογματικῆς του, τὸ ὁποῖον δεικνύει ἄνδρα βαθὺν καὶ ἀκριβολόγον.

Α. Διομήδους Κυριακός. Ὁ Κυριακός ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ τῷ Πανεπιστημίῳ. Ὁ ἀνὴρ ἐξέδωκε πολλὰ συγγράμματα καὶ μελέτας, τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον ἔργον του εἶναι ἡ τρίτομος ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλοι πολλοὶ δόκιμοι συγγραφεῖς, οἳοι ὁ Κοντογόνης, ὁ Σύρου Λυκοῦργος, ὁ Γεώργιος Δέρβος, ὁ Ἰγνάτιος Μοσχάκης, ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνης καὶ ὁ νῦν Μακαριώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, συγγραφεὺς πολλῶν ἔργων, ἐτίμησαν τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν Θεολογίαν συντελέσαντες εἰς τὴν ἐξύψωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας φιλολογίας. Ἡ Ἑλλὰς μεγάλας προό-

δους σημειώσασα μέχρι σήμερον εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου αὐτῆς, οὐδόλως ὑστέρησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας, χάριν τῆς ἑποίας μεγάλους μόχθους κατέβαλον οἱ ἀνωτέρω ὀλίγοι ἐν τῶν πολλῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς.

35. Περὶ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Ρωσίας, Σερβίας καὶ Ρουμανίας.

Ἐκκλησία Ρωσίας

Οἱ Ρῶσοι δεχθέντες τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ Κων)πόλεως ἀπετέλεσαν ἐκκλησίαν ὑπαγομένην ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου· ἐπεχείρησαν μὲν Ρῶσοι τινὲς ἡγεμόνες νὰ καταστήσωσι τὴν Ρωσικὴν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον, ἀλλὰ αἱ προσπάθειαι αὐτῶν δὲν ἐπέτυχον. Ἡ πλήρης καὶ τελεία ἀνεξαρτησία τῆς Ρωσικῆς ἐκκλησίας πραγματοποιεῖται κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Πατριάρχης τῆς Κων)πόλεως Ἱερεμίας ὁ Β' μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Μονεμβασίας Ἱεροθέου καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Ἐλασσῶνος Ἀρσενίου, εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Ρωσίαν πρὸς συλλογὴν ἐράνων διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν. Τότε δὲ εἶτε τῇ παρακλήσει τῶν Ρώσων κληρικῶν εἶτε τῇ εἰσηγήσει καὶ ἀξιώσει τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας, ὁ Ἱερεμίας ὁ Β' ἀνέδειξεν κατὰ τὸ ἔτος 1589 Πατριάρχην Μόσχας τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἰώβ. Οὕτω δὲ ἡ Ρωσία, χώρα πολιτικῶς ἀνεξάρτητος, ἀπέκτησε κατὰ τὴν καθιερωμένην ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχὴν, καὶ ἀνεξάρτητον ἐκκλησίαν. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν συνεκέντρωσαν οἱ Πατριάρχαι τῆς Ρωσίας ἦτο μεγάλη κατέστη δὲ ἐπιφοβὸς καὶ αὐτοῖς τοῖς Τσάροις. Ἐνεκα τούτου δὲν ἔλειψαν νὰ λαμβάνουν χώραν συγκρούσεις τῶν δύο ἔξουσιῶν, πολιτι-

κῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς. Ὁ Μέγας Πέτρος, ἀνελθὼν εἰς τὸν Ρωσικὸν θρόνον εἶτε διότι ἤθελε νὰ προλαμβάνη τὰς τοιαύτας συγκρούσεις τῶν δύο ἔξουσιῶν, εἶτε διότι δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ, συγκεντρωτικὸς χαρακτῆρ αὐτός, ὑπάρχουσαν καὶ ἄλλην ἔξουσίαν παραπλεύρως πρὸς τὴν ἰδικήν του κατήργησε τὸ Πατριαρχεῖον ἐν Ρωσίᾳ ὀρίσας ὡς ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν Σύνοδον κληρικῶν. Ἡ σύνοδος αὕτη, τῆς ὁποίας πρόεδρος εἶναι ὁ τὰ πρεσβεῖα τῆς χειροτονίας ἔχων ἐκ τῶν ἀρχιερέων τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀντιπροσώπου τῆς πολιτείας, ἀνεγνωρίσθη ἢ ἀνωτέρα ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐν Ρωσίᾳ.

Ἐκκλησία Σερβίας

Ἡ ἐκκλησία τῆς Σερβίας πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἦτο ἀνεξάρτητος. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ὅμως, ἐπειδὴ ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν, οἱ Σέρβοι Ἐπίσκοποι ἐζήτησαν καὶ ὑπῆχθησαν ὑπὸ τὸν Πατριάρχην ἐλπίζοντες προστασίαν ἀπέναντι τῶν κατακτητῶν Τούρκων. Μετὰ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Σερβίας, ἀεγνωρίσθη καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἔτος 1880. Ὁ διοικητικὸς ὄργανισμὸς τῆς Σερβικῆς ἐκκλησίας εἶναι παρόμοιος πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν καὶ Ρωσικόν.

Ἐκκλησία Ρουμανίας.

Ὅτε ἡ Βλαχία ἢ Ρουμανία ἀπετέλει χώραν πολιτικῶς ἀνεξάρτητον ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς εἶχε κατ' ἀνάγκην καὶ ἐκκλησίαν ἐλευθέραν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων)πόλεως ὑπῆχθησαν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ρουμανίας ὑπὸ τὸν Πατριάρχην, ὡς καὶ αἱ πλεῖσται ἐκκλησίαι τῶν ὑπὸ Τουρκικὸν ζυγὸν ὑπαχθέντων λαῶν. Ὅτε δὲ ἡ Ρουμανία ἀπέκτησε πολιτικὴν ἀνεξαρτησία τότε καὶ ἡ ἐκ-

κλησία αὐτῆς ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος. Αἱ σχέσεις ὅμως τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη ἦσαν ὄχι καλαί. Ἡ ψυχρότης αὕτη προήρχετο ἀπὸ διαφόρους λόγους, τῶν ὁποίων τινὲς εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) Ἡ ὑπὸ τῆς Ρουμανικῆς κυβερνήσεως διάλυσις μονῶν καὶ δήμους τῆς περιουσίας αὐτῶν ὁπότε ἐδημεύθησαν καὶ αἱ πλουσιώταται ἰδιοκτησίαι ἐν Ρουμανίᾳ τοῦ Ἁγίου Τάφου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Μοναστηρίων τοῦ Σινᾶ καὶ τοῦ Ἄθω.

2) Ἡ ἀξίωσις τῶν μοναχῶν τῆς ἐν Ἁγίῳ ὄρει Ρουμανικῆς σκήτης ζητούντων νὰ κηρυχθῶσιν ἀνεξάρτητοι τῆς Λαύρας, εἰς ἣν πρότερον ὑπήγοντο.

3) Αἱ ἐνέργειαι τῶν Ρουμανιστῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἡπείρῳ, δι' ὧν ἐπεζητεῖτο εἰς χώρας καθαρῶς Ἑλληνικὰς νὰ διορισθῶσιν Ἐπίσκοποι ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι Ρουμάνοι καὶ νὰ ὑπάρχη ἐν Κων)πόλει ἕξαρχος τῶν Βλάχων. Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων ψυχρότης διέκρινε τὰς σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία ὅμως σήμερον ἦρθη καὶ αἱ σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἶναι ἐγκάρδιοι καὶ ἀδελφικαί.

36. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας.

Οἱ Βούλγαροι, δεχθέντες τὸν χριστιανισμόν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐκ Θεσσαλονίκης Ἑλλήνων μοναχῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κων)πόλεως. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος, ζητοῦντος νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξαρτήσεως ἐκ Κων)πόλεως καὶ νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης, ἐπηύξησε τὴν διάστασιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν καὶ προεκλήθη τὸ σχίσμα κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα. Ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἀνεγνωρίσθη ὡς ἀνεξάρτητος ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ὀχρίδος, βραδύτερον δὲ καὶ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Τυρνόβου.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας ἠκολούθησε τὴν τύχην

ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν τῶν δουλωθέντων λαῶν. Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐξηριῶντο ἐκ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιζητοῦντες τὴν ὑποστήριξιν αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Βούλγαροι διετέλουν ἐν τοιαύτῃ ἐκκλησιαστικῇ ἐξαρτήσῃ, αἴφνης ἀπὸ τοῦ ἔτους 1860, τῇ εἰσηγήσει τῆς Ρωσικῆς διπλωματίας, ἐγείρουν τὴν ἀξίωσιν ἵνα πάντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ Βούλγαροι ἀποτελέσωσιν ἐκκλησίαν ἀνεξάρτητον' ἐπεδίωκον δὲ νὰ ὑφίστανται δύο ἐκκλησίαι ἐν Τουρκίᾳ, ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Βουλγαρικὴ, κέντρα ἔχουσαι ἀμφοτέραι τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ τοιαύτη ἀξίωσις τῶν Βουλγάρων μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ἣτις διεῖπε τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. Ὁ Πατριάρχης ἐνόησας τοὺς πολιτικοὺς σκοποὺς τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως ἐντόνως ἀπέκρουσε τὴν ἴδρυσιν ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθνοφυλετισμοῦ στηριζομένην, ἐπειδὴ δὲ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις πιεζομένη ὑπὸ τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς ἀνεγνώρισε τὴν σύστασιν ἀνεξαρτήτου Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας μετὰ ἐξάρχου ἐδρεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει, διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης συγκαλέσας σύνοδον τοπικὴν κατὰ τὸ ἔτος 1872 ἐκήρυξε τὸν ἐξάρχον τῶν Βουλγάρων καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτὸν Σχισματικοὺς καταδικάσας τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔθνοφυλετισμοῦ ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας ὡς ξένην πρὸς τὸ ὅλον ἰσχύον διοικητικὸν σύστημα ἐν τῇ ὀρθοδόξῃ ἐκκλησίᾳ· οὕτω δὲ διὰ τοῦ σχίσματος τῶν Βουλγάρων ἐματαιώθησαν οἱ σκοποὶ αὐτῶν, αἱ πλείσται δὲ τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἐκκλησιῶν ἀποκηρύχθησαν αὐτοὺς ὡς σχισματικοὺς ἐξηκολούθουν νὰ ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ Πατριάρχου. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἡ Βουλγαρία ἀνεγνωρίσθη πολιτικῶς ὡς ἀνεξάρτητος ἡγεμονία, συνεστήθη τότε καὶ ἀνεξάρτητος βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἐν αὐτῇ. Οἱ Βούλγαροι ὁμῶς δὲν ἠροκοῦντο εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐκκλησιαστι-

κῶν πραγμάτων ἐν τῇ κυρίως Βουλγαρίᾳ, ἀλλ' ἤθελον, διὰ πολιτικούς πάντοτε λόγους, νὰ ἐπεμβαίνωσι καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι πολιτικῶς ὑπήγοντο εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις πιεζομένη ἄλλοτε μὲν ὑπὸ τῆς ἰσχυρᾶς Ρωσίας ἄλλοτε ὑπὸ δυτικῶν δυνάμεων, ἐξέδιδε διάφορα σουλτανικὰ διατάγματα δι' ὧν ἰδρύνοντο σχισματικαὶ βουλγαρικαὶ ἐπισκοπαὶ εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Μακεδονίας. Οὕτω ἔχομεν εἰς τὰς ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διακαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου ὑπαγομένας ἐπαρχίας δύο ἐπισκοπὰς, τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Βουλγαρικὴν, ἐπειδὴ δὲ τὸ πατριαρχεῖον δὲν ἠδύνατο ἄλλως πῶς νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὴν τοιαύτην τακτικὴν τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως, διὰ τοῦτο τὰ δύο σώματα, ἡ Σύνοδος καὶ τὸ Μικτὸν Συμβούλιον ἐκήρυξαν τὴν ἐκκλησίαν ἐν διωγμῷ κατὰ τὸ ἔτος 1890 καὶ ἔκλεισαν τοὺς ναοὺς τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ ἀρκετὸν καιρὸν. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Τουρκίας ὀρθόδοξοι καὶ σχισματικοὶ εὗρισκοντο εἰς διαρκεῖς συγκρούσεις καὶ ταραχὰς πρὸς ἀλλήλους αἱ δὲ πολιτικαὶ ραδιουργίαι ἐκαλλιεργοῦντο τὰ μέγιστα. Οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι τοῦ 1912 1913 οἱ ἐλευθερώσαντες τὰς ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν χώρας ἔλυσαν καὶ τὸ σπουδαιότατον ἐκεῖνο ζήτημα, διότι μετὰ τῆς Βουλγαρικῆς ἐξουσίας ἠνώθησαν μόνον αἱ ἐκκλησίαι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι πολιτικῶς ὑπήχθησαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκκλησίαι ὑπήχθησαν τῶν μὲν Σερβικῶν χωρῶν εἰς τὴν Σερβικὴν ἐκκλησίαν, τῶν δὲ Ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπάγονται εἰσέτι ὑπὸ τὸν Πατριάρχην.

Οὕτω διὰ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων κατέπαυσεν ὁ φοβερὸς ἐκκλησιαστικὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν βουλγάρων καὶ ἐλλήνων.

Αἱ ἐνέργειαι καὶ οἱ σκοποὶ τῶν Βουλγάρων, μεθ' ὅλας τὰς μεγάλας ὑποστηρίξεις Δυτικῶν δυνάμεων καὶ τῆς Ρωσίας ἀπέτυχον. Ἡ σθεναρὰ πολιτικὴ τοῦ πατριαρχείου καὶ

τῶν Ἑλλήνων μητροπολιτῶν τῶν ἐπαρχιῶν διέσωσε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανῶν πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀνέτρεψαν τὰ σχέδια τῆς Βουλγαρίας.

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες εὐγνωμονοῦμεν τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν, ἡ ὁποία διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἐν μέσῳ φοβερῶν δοκιμασιῶν διετήρησε μέχρι σήμερον ἀνόθευτον τὴν ὀρθοδοξίαν μας, τὴν γλῶσσαν μας, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν συνείδησιν εἰς τὰς διαφόρους ἐλευθερωθείσας καὶ μὴ Ἑλληνικὰς χώρας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α' (1—313)

Κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος πρὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ

	Σελ.
1 Ὁρησκειτικὴ κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος	5
2 Ἠθικὴ κατάστασις τῆς ἀνθρωπότητος	6
3 Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Σωτῆρος	8
4 Περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωτῆρος	10
5 Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ	12
6 Δυσχέρεια διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χρισμοῦ	14
7 Περὶ τῶν διωγμῶν τῶν Χριστιανῶν	17
8 Λιθέσεις (Ἀνάπτυξις τῆς Χριστικῆς διδασκαλίας)	20

Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία

9 Ἀπολογηταὶ	21
10 Ἀλεξανδρινὴ σχολή	25
11 Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, Ὁριγένης	27
12 Ἀφρικανικὴ σχολή, Τερτυλλιανός	31
13 Περὶ διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας	34
14 Περὶ ἠθῶν τῶν Χριστιανῶν	37
15 Περὶ λατρείας	39

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' (313—867)

16 Ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ	43
17 Ἀνάπτυξις τῆς Χριστικῆς διδασκαλίας	
18 Περὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας	49
α) Μ. Ἀθανάσιος	53
β) Μ. Βασίλειος	54
γ) Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός	55
δ) Ἰωάννης Χρυσόστομος	58
19 Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία Δυτικῆς ἐκκλησίας	60
α) Ἀμβρόσιος	63

	β' Αύγουστινος	64
20	Διοίκησις τῆς Ἐκκλησίας.	65
21	Περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῆς λατρείας	67

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ' (867—1453)

22	Περὶ τῶν αἰτίων καὶ ἀφορμῶν τοῦ σχίσματος	70
23	Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας	74
24	Διοίκησις καὶ λατρεία τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας	76
25	Περὶ τῆς Παπικῆς παντοδυναμίας	77

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ' (1453 μέχρι σήμερον)

Περὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας

26	Θέσις τῶν χριστιανῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας	80
27	Βελτίωσις τῆς θέσεως τῶν χριστιανῶν	82
28	Πολίτευμα τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων)πόλεως	86
29	Περὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ λατρείας	88
30	Περὶ τῆς Θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως	92
31	Ἐξάπλωσις τῆς Μεταρρυθμίσεως	97
32	Περὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας	100
33	Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος	102
34	Περὶ Ἐκκλ. φιλολογίας ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι	105
35	Περὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Ῥωσίας, Σερβίας καὶ Ρουμανίας	108
36	Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας	110

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Ἀριθ. πρωτ. 20999

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Ἰουνίου 1927

Πρὸς

τὸν κ. Ἀθαν. Παπαχριστόπουλον, συγγραφέα

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν, ὅτι δι' ἡμετέρας πράξεως τῇ 12 τοῦ παρελθόντος μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ δημοσιευθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 41 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐνεκρίθη τὸ βιβλίον ὑμῶν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία διὰ τὴν Δ' Γυμνασίου διὰ μίαν δεκαετίαν, λογιζομένην ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1927—28, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ἐν ταῖς σχετικαῖς ἐκθέσεσιν ὑποδείξεις τῆς κριτικῆς ἐπιτροπείας.

Ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργοῦ
Ε. ΚΑΚΟΥΡΟΣ

Κ. ΚΑΜΠΕΡΗΣ